

ეკონომიკა

ყოველთვიური საერთაშორისო რეცენზირებადი და
რეფერირებადი სამეცნიერო ჟურნალი
„ЭКОНОМИКА“ - Ежемесячный международный
рецензируемый и реферируемый научный журнал
“ECONOMICS” - Monthly International reviewed
and refereed scientific journal

№ 9-10, 2012

ჟურნალი გამოდის 1918 წლიდან
Journal published since 1918

რ. შენგელია (მთ. რედაქტორი)

ო. არჩვაძე; ა. აბრალავა; ე. ბრატაშვილი; რ. გოგობია; ვ. დათაშვილი;
ზ. ვაშაკიძე; თ. დოლიაშვილი; მ. კაკულია; დ. კარბონი (იტალია);
პ. კოლუაშვილი; ა. კურატაშვილი; ზ. ლიპარტია; გ. მალაშხია; ი. მესხია; ე. მექვაბიშ-
ვილი; ქ. მარშავა; ს. პავლიაშვილი; ვ. პაპავა; მ. როკეტლიშვილი (აშშ); უ. სამადაშ-
ვილი; ა. სილაგაძე; ო. სოლდატენკო (უკრაინა); მ. ტურავა; ტ. ფედოროვა (რუსეთი);
ო. ფაჩულია; დ. ქავთარაძე (რუსეთი); რ. ჭუბლაძე; კ. ლურჯვაია; გ. ყუფუნია; გ. შუბ-
ლაძე; თ. შენგელია; ე. წიკლაური; ნ. ჭითანავა; ლ. ჩიქავა; ზ. ჩხაიძე; მ. ჯიბუტი, რ. ჯაბნიძე.

ШЕНГЕЛИЯ Р. (ГЛ. РЕДАКТОР)

Арчвадзе И., Абралава А., Бараташвили Е., Вашакидзе З., Гогохия Р., Гурцкая К.,
Даташвили В., Джибути М., Джабнидзе Р., Долиашвили Т., Кавтарадзе Д. (Россия),
Какулия М., Карбон Д. (Италия), Когуашвили П., Купуния Г., Кураташвили А.,
Кутателадзе Р., Липартия З., Малашхия Г. Меквабишвили Э., Маршава К., Месхия Я.,
Папава В., Павлиашвили С., Рокетлишвили М. (США) Силагадзе А., Сольдатенко
О. (Украина), Самадашвили У., Турава М., Федорова Т. (Россия), Фачулия О.,
Чикава Л., Читанав Н., Чхаидзе З., Шубладзе Г., Шенгелия Т., Циклаური Ж.

REVAZ SHENGELIA (EDITOR IN CHIEF)

I. ARCHVADZE; A. ABRALAVA; E. BARATASHVILI; R. GOGOKHIA; V. DATASHVILI;
Z. VASHAKIDZE; T. DOLIASHVILI; M. KAKULIA; D. KARBON (ITALY);
P. KOGHUASHVILI; A. KURATASHVILI; Z. LIPARTIA; G. MALASHKHIA; I. MESKHIA;
E. MEKVABISHVILI; K. MARSHAVA; S. PAVLIASHVILI; V.PAPAVA; M. ROKETLISHVILI (USA);
U. SAMADASHVILI; A. SILAGADZE; O. SOLDATENKO (UKRAINE); M. TURAVA; O. FACHULIA;
T. FEDOROVA (RUSSIA); D. QAVTARADZE (RUSSIA); R. QUTATELADZE; K. GHURTSKAIA;
G.KUPUNIA;G.SHUBLADZE;T.SHENGELIA;ZH.TSIKLURI;N.CHITANAVA;L.CHIKAVA;Z.CCKHAIDZE;
M. JIBUTI; R. JABNIDZE.

უ ი ნ ა რ ს ი

ეკონომიკური რეფორმა: ანალიზი, პრობლემები, პერსპექტივები

Vahan Baghdasaryan - TAX RELATIONS IN REFORM----- 6

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

- მაია გიორგობიანი, გურამ მეტეხელი** - აკადემიური პერსონალის შრომის ანაზღაურების და სტუდენტთა სწავლების თვითღირებულებისა და ღირებულების სიდიდეებს შორის კორელაციური კავშირის დადგენის შესახებ----- 11
- ლია ძებისაური** - სარკისებური შედარების პრობლემები საქართველოს საგარეო ვაჭრობის სტატისტიკაში ----- 16
- ეთერ თაკალანძე** - ადამიანის მემკვიდრეობითობის უწყვეტობა ქვეყანა-სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური მისია ----- 25

ფინანსები, ბანკები, ბირჟები

დავით არუთიანი - Вопросы эффективности принципов и методов регулирования платежного баланса ----- 35

დარგობრივი ეკონომიკა

- მაია კაპანაძე, მერაბი კვანტალიანი** - ტურიზმი გლობალიზაციის ეპოქაში: სამართლებრივ-ეკონომიკური ასპექტები ----- 50
- მაია სეთური** - ახალი საქონლის დამუშავების პროცესის ზოგიერთი ასპექტი ----- 56
- ოთარ ჯიდჯავაძე, ვარლამ რამიშვილი** - Влияния влажности воздуха на мощность и экономичность работы судового двигателя -- 63
- ლიანა გრიგორიანი** - Основные принципы управления инновационным риском в промышленности ----- 70

ვარლამ რამიშვილი, ნატალია ჯიჯავაძე - ტურიზმის ინდუსტრია - ინვესტიციური საქმიანობის სფერო ----- 76

ბიზნესი, მარკეტინგი, მენეჯმენტი

- ლიანა გრიგორიანი** - Выбор критериев эффективности управления инновационным риском ----- 85
- ნინო გრიგორაია** - ბუღალტრული აღრიცხვის ფსიქოლოგიური ასპექტები ----- 90
- მურთაზ მალრადე, თეიმურაზ გოგნაძე** - სახელმწიფო შესყიდვების მართვის სრულყოფა ელექტრონული ტენდერების გამოყენებით -- 97
- მანანა ნანიტაშვილი** - ლოგისტიკის არსი და ლოგისტიკური მართვის ამოცანები ----- 110
- Ashot Matevosyan** - Innovation as the basis for the development and improvement of small and medium-sized enterprises ----- 117
- დავით არუთიანი** - Проблемы регулирования платежного баланса в РА ----- 124

რეცენზიები

ავთანდილ სილაგაძე, კარლო ლურნკაია, რევაზ შენგელია, ზურაბ ვაშაკიძე - უილიამ პეტტი- „პოლიტიკონომიის კოლუმბი“ 129

რეზერატები ----- 133

CONTENT

ECONOMIC REFORMS: ANALYZE, PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Vahan Baghdasaryan - Tax Relations In Reform -----6

MODERN PROBLEMS OF ECONOMICS

Maia Giorgobiani, Guram Metekheli – About the Ascertain-
ing the Correlation between the Indexes of the Academic Personnel’s
Salary and the Cost and Value of Teaching Students -----11
Lia Dzebisauri - Problems of Mirror Comparison
in Georgian External Trade Statistics ----- 16
Ether Takalandze - The Continuity of Human Heredity
is the social-economic mission of the Country-Government ----- 25

FINANCES, BANKS AND EXCHANGE MARKETS

David Harutyunyan - Some Issues of Efficiency of the
Principles and Methods of the Regulation of the Balance of Payments --- 35

SECTORAL ECONOMY

Maia Kapanadze, Merabi Kvantaliani - Tourism in the epoch
of Globalization: Legal-Economic Aspects ----- 50
Maia Seturi - Some Aspects of Development of a New Product ----- 56
Otar Djidjavadze, Varlam Ramishvili – The Influence
of Humidity of Air Power and the Efficiency
of Internal Combustion Engine ----- 63
Liana Grigorian- The Main Principles of Management
of Innovative Risk in the Industry ----- 70

Varlam Ramishvili, Natalia Djidjavadze - Tourism Industry -
The Sphere of Investment Activity ----- 76

BUSINESS, MANAGEMENT, MARKETING

Liana Grigorian – Choice of Criteria of Efficiency
of Management of Innovative Risk ----- 85
Nino Grigolaia - Some Psychological Aspects of Accounting----- 90
Murtaz Maghradze, Teimuraz Gognadze - Improvement
of State Procurement Management through Electronic Tenders ----- 97
Manana Nanitashvili - The Essence of Logistics
and Logistics Managerial tasks ----- 110
Ashot Matevosyan - Innovation as the basis
for the Development and Improvement of Small
and Medium-sized enterprises ----- 117
David Harutyunyan - The Problems of Regulation
of Balance of Payments in RA ----- 124

REVIEWS

Avtandil Silagadze, Karlo Ghurtskaia, Revaz Shengelia,
Zurab Vashakidze - William Petty - “Columbus of Political Economy” 139

SUMMARY----- 133

**ეკონომიკური რეფორმა-
ანალიზი, პრობლემები,
პერსპექტივები**

TAX RELATIONS IN REFORM

Vahan Baghdasaryan

Armenian State Economic University,
Deputy Dean of the financial fakultet ,
Associate Professor, PhD

The implementation of fiscal policy of the Armenian government is taking place in the period reforms in tax administration and in the mechanism of taxation. Terms of the financial crisis situation and make it difficult to tighten the implementation of the tax authorities of its core functions. An important factor in the successful implementation of the tax authorities facing challenges is effectively functioning tax mechanism and objectively healthy tax relations.

Inherent in the modern economy, the tax ratio, as a set of specific legal and social relations for the redistribution of national income through the tax system, are a new category.

Transformation of market relations based on “pure” competition in a socially oriented market economy has resulted in 20-21 centuries, to rethink the structure and contents of the principles of tax system, the selection and compliance with certain institutional rules - principles of taxation, which, of course, on the development of tax okazyvayutvliyanie relations.

The development of theories of tax is interconnected with the concepts of social contract, according to which society as a collective payer gets from the government “services” at agreed prices, look at taxes as the cost of production, stimulation of which requires the growth of financial resources, including by reducing taxes . Given that the legitimacy of tax relations dictated by the role of the state as an institution that provides protection of persons and property, transfer of ownership of part of the income tax to the State is under a mandatory law for all, which is consistent

ეკონომიკური რეფორმა-ანალიზი, პრობლემები, პერსპექტივები

with the principle of equality and universality of taxation. Compliance with these principles in tax relations allows participants to meet the needs of the reproduction process in the optimal tax impact on their economic decisions.

The need for government regulation of the economy, including through taxation, based on the principles of fairness and consistency. In the modern interpretation of the principle of justice includes not only the taxation of large incomes, but also the importance of objective assessment of fiscal capacity of the economy and groups of taxpayers. It also implies the need to avoid double taxation, and with the appropriate economic conditions and changes in seizures of up to minimize them. The implementation of the principle of correspondence shows the political responsibility of the state, seeking to improve the quality of public institutions, including the tax authorities. Outlined the principles of interdependence and development tax relations are not quite understood that, to some extent hinders the implementation of state tax policy at the regional level.

Definition of a “tax” by many scientists, economists regarded as a derivative of the Finance category. It is endowed with all the features of the latter, above all - the presence of the money form. Therefore, the tax as an economic category, cash is the relationship between the state, on the one hand, and the taxpayers - individuals and businesses (individuals and legal entities) - on the other, resulting in the redistribution part of the national income and the exclusion of its value in the mandatory order to the state¹.

Therefore it is possible to recognize the tax part of the financial relations of relations, which develops in a society with redistribution of value added, and the formation of the state budget revenues. To understand the internal structure of fiscal relations in a category considered as “tax system.” Despite the widespread use of the term in economic literature, there is still no single value of this concept². The tax system is presented in a set of three subsystems: subsystem of taxes and duties, tax authorities and the subsystem subsystem tax laws, which are designed to ensure the completeness and legality of income taxes and fees to the state budget. It is concluded that the tax ratio - a set of relations that arise between the

1 Economic Theory / Ed. Kamaeva VD - M.: Vlados, 2007. – 510 p.

2 Yadgarov YS History of Economic Thought. - Moscow: INFRA-M, 2005.-254 p.

government and taxpayers about the establishment, administration, and abolition of taxes levied. Characterization of tax relations is impossible without an analysis of taxation principles that define the foundation and structure of any system, including the system of fiscal relations.

When considering the tax administration as a tax management system for understanding the relationship of the economic categories identified elements that make up this system: tax planning, accounting taxpayer, tax control and tax regulation. Each of the elements of the tax administration has its own forms, methods and techniques to achieve their objectives.

The interaction between subjects and objects of tax control, as the basic functions of tax administration, has the character of direct and feedback. Direct connection provides the results of a controlling influence, used for making management decisions. Feedback summarizes the quality of fiscal control, indicates the extent of its influence on the object.

The tax control is important to maintain the proper level of fiscal discipline in the country, making important management decisions that could affect the object of tax control, which is the tax ratio, as well as of great importance in assessing the current tax system in the country, making suggestions for its improvement.

Tax regulation is the most complex structure in the system of tax administration as it faced the economic interests of the subjects of tax relations. Tax regulations are implemented by various forms, with the aim to balance income and expenditure budgets of all levels. Differences of forms and methods of tax regulation predetermined properties of the specific tax, as well as the challenges facing the defined budget.

Tax relations arise, change, or stop by the offensive, in certain circumstances (facts), as well as the tax ratio is always arise in connection with the fiscal function of the state and is always associated with the payment of taxes and charges, the facts in conventionally called "fiscal facts". Under the fiscal facts should be understood as the particular circumstances to which the norm is associated with a tax law, amendment or termination of certain tax relations.

One of the main tools for assessing the effectiveness of the tax system at the regional level is monitored factors internal and external environment with the release of methodological foundations necessary for de-

velopment and further implementation of management decisions aimed at maximizing and improving the performance of the participants of tax relations. Organization of monitoring fiscal relations must include a control mechanism for keeping the controlled performance of the participants in this type of relationship, and change them with an estimate of the size and reasons for deviations, as well as management by timely informing of the possibility of negative, critical or harmful changes.

The effectiveness of interaction between the subjects of tax relations will depend on various factors¹. With this purpose in the work highlights the main factors influencing the development of tax at the regional level, including:

- The quality of the work of tax authorities;
- The tax burden of taxpayers, which depends on its ability to perform in full the obligation to pay all outstanding taxes and fees;
- Tax risks that directly affect the development of tax relations.

An important factor in the totality of relations of tax is the tax burden of taxpayers. So far, no common methodological approaches to the determination of parameters describing the tax burden at both the macro and micro levels. The difficulties are due to different definition of tax base among different taxes. Proposed in the determination of the tax burden on the enterprise level to calculate two measures: the ratio of total tax payments (other than income tax on individuals) to sales-gross (with indirect taxes) and the ratio of tax payments to the newly created value. The action of the tax burden is manifested in influencing the standard of living in a particular region, state, and the development of national economy and the country's economic system. For the individual enterprise tax burden - a collection of all taxes and payments, the payer which it is under the law, so changing the tax burden is directly related to changes in the amount established by the state tax rate and its tax base. Efficient establishment of indicators of the tax burden will lead naturally to the optimization of the entire set of tax relations, and thus to increase its effectiveness. It is also an important factor influencing the nature of fiscal relations, defined by a factor of tax risks. The tax risk in the mean risk for the subjects of tax

¹ Entrepreneurship: A Textbook for universities / Ed. Professor. VJ Gore-Finkel, prof. GB Polyak, prof. VA Shvandara. - M.: UNITY-DANA, 2005. – 581p.

relations suffer financial and other losses associated with the process of taxation, the negative deviations for the subject of his alleged relations of the states of the future, on the basis of which they make decisions in the present.

Managing tax risk largely depends on the availability of information about the probability of occurrence and magnitude of their effects, expressed value. Informed decisions on the impact on taxation will be accepted if all the consequences of a decision can be accurately assessed. In the face of uncertainty, it is necessary to work to find enough information in order to bring this option to the possibility of analyzing the consequences of risk occurrence and the adoption of certain decisions.

**აკონომიკური თეორიის
თანაქვედროვე პრობლემები**

**აკადემიური პერსონალის უროვის ანაზღაურების
და სტუდენტთა სწავლების თვითღირებულებისა
და ღირებულების სიდიდეებს უროის კორელაციური
კავშირის დადგენის შესახებ¹**

მაია გორგობიანი
ემდ, პროფესორი
გურამ მეტეხელი
ემდ, პროფესორი

რამოდენიმე შემთხვევითი სიდიდეს შორის შეიძლება არსებობდეს ურთიერთობის (დამოკიდებულების) განსხვავებული ფორმები – ფუნქციონალური, სტატისტიკური, კორელაციური – ან მათ შორის შეიძლება არ იყოს არავითარი დამოკიდებულება. ყველა ფუნქციონალური დამოკიდებულება წარმოადგენს მკაცრად დეტერმინირებულს და ამიტომ ისინი იშვიათად ვლინდებიან. სტატისტიკური და კორელაციური დამოკიდებულება ყოველთვის ატარებს სტოქასტიკურ ხასიათს. თუ რამოდენიმე სიდიდიდან ერთერთის ცვლილება იწვევს დანარჩენი სიდიდეების ალბათური განაწილების ცვალებადობას, მაშინ ასეთი დამოკიდებულება წარმოადგენს სტატისტიკურს. თუ კი რამოდენიმე სიდიდიდან ერთერთის ცვლილებით იცვლება სხვა სიდიდეების საშუალო სტატისტიკური მნიშვნელობები, მაშინ ასეთი სტატისტიკური დამოკიდებულება არის კორელაციური.

კორელაცია შეიძლება იყოს პირდაპირი იმ შემთხვევაში, თუ ორი ან რამოდენიმე სიდიდის ურთიერთობა ისეთია, რომ მათი მნიშვნელობები იზრდება ან მცირდება. უკუ (შებრუნებულ) კორელაციას ადგილი აქვს იმ შემთხვევაში, როდესაც ერთი სიდიდე იზ-

¹ გაგრძელება ამავე ჟურნალში დაბეჭდილი სტატიისა: "ფიქრები ცარიელი სამკითხველო დარბაზებისა და გამოუყენებელი სასწავლო ლიტერატურის შესახებ", №7-8, 2011 წ.

რდება მეორის შემცირების შედეგად. კორელაცია შეიძლება იყოს მეტნაკლებად მჭიდრო იმ შემთხვევაში, თუ ორი ან რამოდენიმე სიდიდის დამოკიდებულება მეტნაკლებად ხისტია, გარკვევით ან ზუსტად არის გამოკვეთილი. ასე მაგალითად, აკადემიური პერსონალის ხელფასი ორი სახისაა: ნომინალური და რეალური. ნომინალური ხელფასი არის ფულადი თანხა, რომელსაც იღებს მუშაკი განეული შრომისათვის. ხოლო რეალური ხელფასი არის საქონლისა და მომსახურების ის რაოდენობა, რომლის ყოველაც შეუძლია ადამიანს თავისი ნომინალური ფულადი ხელფასით. მისი სიდიდე დამოკიდებულია ორ ფაქტორზე - ნომინალური ხელფასის სიდიდეზე და საარსებო საშუალებათა ფასების დონეზე. ნომინალურ ხელფასს, საარსებო საშუალებათა ფასებს და რეალურ ხელფასს შორის ურთიერთდამოკიდებულება ასეთია: თუ საარსებო საშუალებათა ფასები უცვლელია, მაშინ რეალური ხელფასი შეიცვლება ნომინალური ხელფასის ცვლილების პირდაპირპროპორციულად, თუ ნომინალური ხელფასი უცვლელია, მაშინ რეალური ხელფასი შეიცვლება ნომინალური ხელფასის ცვლილების პირდაპირპროპორციულად. თუ ნომინალური ხელფასი უცვლელია, მაშინ რეალური ხელფასი შეიცვლება საარსებო საშუალებათა ფასების უკუპროპორციულად. ნომინალური ხელფასისა და საარსებო საშუალებათა ფასების ერთდროული ცვლილების დროს რეალური ხელფასის ცვლილებას განსაზღვრავს ნომინალური ხელფასისა და საარსებო საშუალებათა ფასების ინდექსთა თანაფარდობა.

ნომინალური ხელფასის მყიდველუნარიანობის გაანგარიშებისათვის საჭიროა მისგან საშემოსავლო და სხვა სახის გადასახადების გამოქვითვა, ხოლო რეალური ხელფასის სიდიდის განსაზღვრისათვის საჭიროა ნომინალურ ხელფასს გამოაკლდეს ინდივიდუალური გადასახადები. ციფრს, რომელიც გვიჩვენებს სიდიდეებს შორის კორელაციის სიმჭიდროვის ხარისხს კორელაციის კოეფიციენტი ეწოდება. იგი პირდაპირი კორელაციის შემთხვევაში გამოსახულია დადებითი სიდიდით, ხოლო შებრუნებულისას – უარყოფითი სიდიდით. მათი აბსოლუტური სიდიდეები იმყოფება 0 და 1 შორის. ორი შემთხვევითი სიდიდის X და Y ურთიერთობის მნიშვნელოვან მახასიათებელს წარმოადგენს კორელაციური მონენტის. იგი განისაზღვრება ამ სიდიდეების ნამრავლთა მათემატი-

კური მოლოდინის გადახრით

$$m_{xy} = M(XY) - M(X) M(Y)$$

თუ X და Y არ არის ურთიერთდამოკიდებული, მაშინ $m_{xy} = 0$. თუ X და Y ურთიერთდამოკიდებულია, მაშინ $m_{xy} \neq 0$.

განვიხილოთ ორი ინფორმაციული ობიექტის აკადემიური პერსონალის შრომის ანაზღაურების და სტუდენტთა სწავლების ღირებულების სიდიდეების კორელაციური კავშირი. სახელმწიფო უმაღლეს სასწავლებლებში საათობრივი ანაზღაურების წესით მონვეული და კერძო უმაღლეს სასწავლებლებში როგორც შტატში მომუშავე, ასევე საათობრივი წესით მონვეული აკადემიური პერსონალის შრომის ანაზღაურების სისტემები იდენტურია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისინი ხელფასს იღებენ მხოლოდდამხოლოდ ფაქტობრივად ჩატარებულ საათებზე. რაც შეეხება ერთი საათის ანაზღაურების განაკვეთის სიდიდეს, იგი დამოკიდებულია მხოლოდდამხოლოდ მოცემული სასწავლებლის ხელმძღვანელის ნებასურვილზე, მის შეხედულებაზე. ამასთან უგულველყოფილია მისი და დიფერენცირებული სწავლების ფორმების (ლექცია, პრაქტიკული, ლაბორატორიული) ურთიერთკავშირი, რომელიც ლექტორის შრომის სირთულის ხარისხს განსაზღვრავს. შრომის ანაზღაურების ასეთი სისტემით არის გამოწვეული ის გარემოება, რომ აკადემიური პერსონალი წელიწადში პრაქტიკულად 5-6 თვე არის დასაქმებული, რაც ფაქტობრივად 0,5 განაკვეთზე მუშაობას ნიშნავს, რითაც 2-ჯერ მცირდება საათობრივი ანაზღაურების ისედაც შემცირებული განაკვეთი. ისმის კითხვა: რა არის მთელი ამ ფილოსოფიის საფუძველი, როგორ იქმნება ბიზნესის ამ სფეროში ზედმეტი ღირებულება, რაც მოგების ძირითად წყაროს წარმოადგენს? დასმული კითხვის პასუხი, ჩვენი აზრით, სასწავლო კრედიტების (საათების) განაწილების ე.წ. საკონტაქტო სისტემის შემოღების პრაქტიკის იდეაში უნდა ვეძებოთ. ნებისმიერ დისციპლინაში ლექტორს ე.წ. საკონტაქტო საათების სახით (ლექციების, პრაქტიკული და ლაბორატორიული სამუშაოების ჩასატარებლად) გამოყოფილი აქვს პროგრამით გათვალისწინებული საათების 1/3 ანუ 30% (რაზეც ეძლევა მას ხელფასი), ხოლო სტუდენტს – საათების 2/3 ანუ 70%. სტუდენტი სწავლის ქირას იხდის არა მხოლოდ იმ საათებზე (30%-ზე), რომლითაც იგი სარგებლობს ლექტორის

მომსახურებით, არამედ 70%-ზეც, რომელიც მას დათმობილი აქვს ინდივიდუალური და დამოუკიდებელი მეცადინეობის განსახორციელებლად. ამ ლოგიკიდან გამომდინარე სტუდენტმა წლიური გადასახადი უნდა გადაიხადოს არა 2200 ლარი, არამედ მისი 30%, ანუ 660 ლარი და ჩამოენეროს მას 1540 ლარი (2200-ის 70%). ეს თანხა (660 ლარი) არის სტუდენტის მომზადებაზე განეული ე.წ. პირდაპირი დანახარჯები. ამას თუ დავუმატებთ არაპირდაპირ ხარჯებს (ადმინისტრაციული პერსონალის ხელფასს, გათბობის, განათების, დღგ-ის, მოგების და ა.შ. ხარჯებს) ერთ სტუდენტზე გაანგარიშებით დაახლოებით 40 ლარს (ჩვენი გათვლებით რაც სავსებით საკმარისია) მივიღებთ სტუდენტის მიერ გადასახდელ საბოლოო თანხას 700 ლარს. ამ ლოგიკიდან გამომდინარე მას ჩამოენერება 1500 ლარი, რითაც სტუდენტობას შეინარჩუნებს ასობით და ათასობით პიროვნება, რომლებიც უსახსრობის გამო წყვეტენ სწავლის პროცესს და სტოვებენ უმალეს სასწავლებლებს.

მასობრივი სპეციალობისა და კვალიფიკაციის ბაკალავრების მომზადებიდან უნდა გამოვყოთ ის სპეციალობები, (მაგალითად, სამედიცინო პროფილის), რომლებიც პრაქტიკული მეცადინეობების ჩატარებისათვის საჭიროებენ სპეციალურ ლაბორატორიებს აღჭურვილ სათანადო მონყობილობებით, რაც, რა თქმა უნდა, გარკვეულ დამატებით ხარჯებთან არის დაკავშირებული და ზრდის სტუდენტის მომზადების თვითღირებულებას, თუმცა ამ სპეციალობების მომზადების წლიური გადასახადი გაცილებით აღემატება 2200 ლარს, რაც არსებით გავლენას ვერ ახდენს ჩვენს მიერ დადგენილ კანონზომიერებაზე და მიღებული კვლევის შედეგებზე.

აღბათ ცალკე კვლევის საგანია ის ე.წ. პრესტიჟული უმალესი სასწავლებლები, სადაც სტუდენტთა მომზადების წლიური გადასახადი რამოდენიმეჯერ აღემატება 2200 ლარს. გასარკვევი და დასადგენია რა სასწავლო პროგრამებით ეუფლებიან ეს სტუდენტები ცოდნას და ვინ არიან ის განსაკუთრებული პროფესორები, რომელთა მიერ გაყიდული ცოდნა ასე ძვირად ფასობს? თუ გამოვალთ ამ სტუდენტთა მშობლების თვითური ხელფასის, პრემიების და სხვა შემოსავლების სიდიდიდან სრულებით არ არის გასაკვირი ასეთი მაღალი გადასახადი, მაგალითად, თუ დავუჯერებთ 2012 წლის

9 სექტემბერს მომავალი პრემიერ-მინისტრობის კანდიდატების (შალვა ნათელაშვილი, გიორგი თარგამაძე, ვანო მერაბიშვილი) გამართულ სატელევიზიო დებატებზე ბატონი შალვა ნათელაშვილის ნათქვამს, რომ კვარციტის ოქროს საბადოს სამეთვალყურეო საბჭოს თავმჯდომარის კობა ნაყოფიას (ეს ის პიროვნებაა, რომელმაც თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის დეკანის მოვალეობის შემსრულებელს პროფესორ ელენე ხარაბაძეს კაბინეტი და ლაბორატორია მოუწყო) 26 წლის ლანირაკი შვილის ხელფასი 2 მილიონ ამერიკულ დოლარს შეადგენს (რა უფლება გვაქვს მომავალი პრემიერ-მინისტრობის კანდიდატის გამონათქვამის სიმართლეში ეჭვი შევიტანოთ), კიდევ უფრო მაღალი უნდა იყოს ამ კატეგორიის მშობელთა შვილების სწავლის ქირა.

წინამდებარე სტატიის მკითხველთა გარკვეულ ნაწილს შეიძლება შეექმნას შთაბეჭდილება, რომ მისი ავტორები ბიზნესის წარმოების წინააღმდეგი არიან მაშინ, როდესაც ჩვენი საზოგადოება ქვეყნის უმძიმესი ეკონომიკური კრიზისიდან გამოყვანის ერთადერთ საშუალებას მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებაში ხედავს და სრულიად სამართლიანადაც. ჩვენც, რა თქმა უნდა, ვიზიარებთ ამ შეხედულებას. ბიზნესი და მოგება განუყოფელი სინონიმებია, ანუ ბიზნესი არ არსებობს მოგების გარეშე და პირიქით. მოგების წყაროს კი ზედმეტი ღირებულება ქმნის, ხოლო ამ უკანასკნელის საფუძველი ჩვენს შემთხვევაში აკადემიური პერსონალის შრომის ანაზღაურებისა და სტუდენტთა სწავლის ქირის გადასახადების სიდიდეებს შორის არაადეკვატურობაში მდგომარეობს. დასასრულს ხაზგასმით გვინდა ავლნიშნოთ, რომ სტატიის გამოქვეყნება ბიზნესის წარმოების უარყოფას კი არ ისახავს მიზნად, არამედ იგი არის ამ სფეროს უსამართლოდ მომხვეჭელ ე.წ. ბიზნესმენტთა საჯაროდ მხილების პირველი მცდელობა.

სარკინო-საქონლო უმჯობესების პრობლემები საქართველოს საგარეო ვაჭრობის სტატისტიკაში

ლია ძევისაური

თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის
ფაკულტეტის დოქტორანტი

გლობალიზაციის გაღრმავების პროცესი, გრძელვადიან პერსპექტივაში, ზრდის საქონლითა და მომსახურებით საერთაშორისო ვაჭრობის მოცულობას. ასეთ პირობებში ქვეყნების მონაწილეობა გლობალურ სავაჭრო პროცესებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. საგარეო ვაჭრობის სტატისტიკაში არსებული ასიმეტრია უფრო და უფრო ცხადი ხდება და მისი დონე სტატისტიკოსებისა და პოლიტიკური წრეების მზარდ ინტერესს იწვევს.

საგარეო-სავაჭრო ურთიერთობების პრობლემემატიკის განხილვისას მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული ის გარემოება, რომ სტატისტიკური მონაცემები გარკვეული ცდომილებით ხასიათდება. რეგისტრირებული ექსპორტ-იმპორტის მოცულობა არ შეესაბამება მთლიანი სავაჭრო ნაკადების სიდიდეს. მაჩვენებლები მეტნაკლებად მიახლოებითია, რადგან ექსპორტისა და იმპორტის გარკვეული ნაწილი სხვადასხვა მიზეზით აღურიცხავი რჩება.

საქართველოს საგარეო ვაჭრობაში ქვეყანა-კონტრაგენტებთან ურთიერთშორის განხორციელებული ექსპორტისა და იმპორტის ამსახველ მონაცემებს შორის განსხვავება მნიშვნელოვნად ართულებს მათ გამოყენებას პრაქტიკულ საქმიანობაში და ამ პროცესების ეკონომიკურ-სტატისტიკურ ანალიზში.

საგარეო ვაჭრობის სტატისტიკაში განსხვავებათა ანალიზისას გამოიყენება შეფასების როგორც აბსოლუტური, ისე შეფარდებითი მაჩვენებლები.

სხვადასხვა ქვეყნის სტატისტიკურ მონაცემებს შორის არსებული განსხვავების აღმოჩენა და მისი სიდიდის გაანგარიშება შესაძლებელია ჯამურ მონაცემთა მარტივი შედარების გზით. მაგრამ განსხვავების მიზეზების დადგენისთვის ანუ სტატისტიკური ასიმეტრიის გამოვლენისათვის პრაქტიკაში გამოიყენება ე.წ. „სარკინო-საქონლო შედარების“ მეთოდი. ამ მეთოდის არსი მდგომარეობს შემდეგში: ორი დაინტერესებული ქვეყნის საბაჟო და სტატისტიკის სამსახურების წარმომადგენლები, წინასწარი შეთანხმების საფუძველზე, ახორციელებენ ორ სავაჭრო პარტნიორს შორის კონკრეტული პერიოდის განმავლობაში გადაადგილებული სასაქონლო ნაკადების სიდიდის შედარებას პირველადი მონაცემების საფუძველზე. შედარების შედეგად შეირჩევა საქონლის წრე, სადაც ყველაზე დიდი განსხვავება ფიქსირდება და ამის შემდეგ იწყება დეტალური კვლევა ოპერაციის განხორციელების თარიღის, ექსპორტიორი ან იმპორტიორი კომპანიის, წარმოშობისა და ტრანზიტის ქვეყნების და სხვა დეტალების ერთობლივი განხილვით. შედეგად შესაძლებელია განსხვავების რეალური მიზეზების დადგენა.

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

შედეგად შესაძლებელია განსხვავების რეალური მიზეზების დადგენა.

საერთაშორისო პრაქტიკის საფუძველზე ჩამოყალიბებული, ქვეყნების ექსპორტისა და იმპორტის მონაცემებს შორის განსხვავების, ძირითადი მიზეზები სარკინო-საქონლო შედარებებში შეიძლება იყოს:

- განსხვავება CIF (იმპორტის შემთხვევაში) და FOB (ექსპორტის შემთხვევაში) ფასებს შორის.

ქვეყნების უმრავლესობა ექსპორტს აღრიცხავს FOB ფასის, ხოლო იმპორტს — CIF ფასის ბაზაზე. ამასთან, იმპორტის ღირებულების დეტალური შესწავლისათვის აუცილებელია მისგან CIF ფასის გამიჯვნა. ზოგადი მეთოდოლოგიის თანახმად, აღნიშნული განსხვავება მერყეობს 10-12 პროცენტის ფარგლებში, რომელიც მოიცავს ტვირთის ტრანსპორტირებისა და დაზღვევის ხარჯებს. აღნიშნული მაჩვენებლის სიდიდე, ბუნებრივია, განსხვავებული იქნება ცალკეული ქვეყნების მიხედვით ტერიტორიული სიახლოვის ფაქტორის გათვალისწინებით;

- პარტნიორი ქვეყნების მიერ ოპერაციების აღრიცხვის დროს განსხვავება.

რაც უფრო შორ მანძილზე მდებარეობენ მოვაჭრე ქვეყნები ერთმანეთისგან, მით მაღალი იქნება აღნიშნული განსხვავების არსებობის ალბათობა. მაგალითად, ქვეყანა-ექსპორტიორის საქონელმა გადაკვეთა მისი სახელმწიფო საზღვარი სააღრიცხვო პერიოდის ბოლოს, ხოლო ქვეყანა-იმპორტიორის საზღვარზე გადავიდა მხოლოდ შემდეგი სააღრიცხვო წლის დასაწყისში. ამ შემთხვევაში სააღრიცხ-

ვო წლის ბოლოს ქვეყანა-იმპორტიორისათვის მოცემული საქონელი “იმყოფება გზაში” და არ შეიძლება დაფიქსირებული იყოს, როგორც სააღრიცხვო წლის იმპორტი. თუმცა, ე.წ. „საქონელი გზაში“ შეიძლება გახდეს მონაცემებს შორის განსხვავების აღმოცენების მიზეზი მხოლოდ ქვეყანა-კონტრაგენტისათვის, რომლებსაც არ გააჩნიათ საერთო სახელმწიფო საზღვარი. მაგრამ გამონაკლისის არსებობა ამ შემთხვევაშიც დასაშვებია, თუ ადგილი ექნება საბაჟო საზღვარზე ამა თუ იმ მიზეზით ტვირთის დაყოვნების ფაქტს.

● პარტნიორი ქვეყნის აღრიცხვაში სხვადასხვა მიდგომის გამოყენება. როგორც წესი, ექსპორტის დროს, სავაჭრო პარტნიორის როლში გამოდის საბოლოო დანიშნულების ქვეყანა, იმპორტის დროს — მოვაჭრე ან წარმოშობის ქვეყანა. საქართველოში ორივე შემთხვევაში პარტნიორად მოიაზრება საქონლის მომწოდებელი (იმპორტის შემთხვევაში) და საბოლოო დანიშნულების (ექსპორტის შემთხვევაში) ქვეყანა;

● განსხვავებული სასაქონლო კლასიფიკაციების გამოყენება, რომელიც მნიშვნელოვნად ართულებს ორ ქვეყანას შორის გადაადგილებული სასაქონლო ნაკადების შედარების პროცესს.

● აღრიცხვის დროს ტერიტორიის არასრული აღრიცხვა. საკითხი ეხება ქვეყნის ხელისუფლების მიერ არაკონტროლირებად ტერიტორიებს;

● ექსპორტისა და იმპორტის აღრიცხვის „ზოგადი“ და „სპეციალური“ სისტემების გამოყენება;

განსაკუთრებულ სირთულეს წარმოადგენს ჯამობრივი მაჩვენებლების ურთიერთშედარება. „სპეციალური“ სისტემით აღრიცხვისას საგარეო ვაჭრობაში აისახება ეროვნული წარმოების საქონელი, აგრეთვე, ქვეყანაში საბაჟო კონტროლის ქვეშ გადასამუშავებლად შემოზიდული და „ნაციონალიზებული“ (უცხოური წარმოების საქონელი, რომელმაც გაიარა საბაჟო განმენდა და გატანილ იქნა უცხოეთში გადაუმუშავებელი სახით) საქონელი. „ზოგადი“ სისტემით საგარეო ვაჭრობის საქონელბრუნვის გაანგარიშებისას „სპეციალური“ სისტემით აღრიცხულ საქონელს დაემატება „თავისუფალი ზონიდან“ გაზიდული (შემოზიდული) საქონლის ღირებულება.

● საქონლის ღირებულების აღრიცხვა ეროვნულ ვალუტაში და სავალუტო კურსების ფლუქტუაცია.

ზოგიერთ ქვეყანაში უცხოურ ვალუტაში გამოსახული საქონლის ღირებულების გადაანგარიშება ხორციელდება ექსპორტირების (იმპორტირების) მომენტში ქვეყანაში მოქმედი კურსის მიხედვით. ზოგ ქვეყანაში კი (დიდი ბრიტანეთი) — ეროვნული ვალუტის საშუალო თვიური კურსის საფუძველზე აშშ დოლართან მიმართებაში;

● არაორგანიზებული ვაჭრობა, რომელიც გამოწვეულია საბაჟო ღირებულების ზღვარს ქვემოთ არსებული ტვირთების არადეკლარირებით. ზოგიერთ შემთხვევაში ამ სახის ვაჭრობა მნიშვნელოვან მასშტაბებს აღწევს. აღნიშნული ზღვარიც განსხვავებულია ქვეყნების მიხედვით;

● შეცდომები დაშვებული საქონლის დეკლარირების დროს: ქვეყნის ან საქონლის კოდის არასწორად მითითება, ღირებულებებისა და წონის არასწორად დაფიქსირება და მრავალი სხვა, რასაც პრაქტიკაში საკმაოდ ხშირად აქვს ადგილი.

პრაქტიკაში ღირებულებით მაჩვენებლებთან ერთად საკმაოდ აქტიურად გამოიყენება მოცულობითი მაჩვენებლების შედარება, რომლებიც უფრო ზუსტ წარმოდგენას იძლევიან სასაქონლო ნაკადების მოძრაობის სრულად აღრიცხვაზე.

განსხვავების მიზეზები შეიძლება იყოს აგრეთვე საერთაშორისო მეთოდოლოგიიდან გადახრები საქონელთა წრის ნაწილში, რომელსაც აღრიცხავს საგარეო ვაჭრობის სტატისტიკა.

განსხვავებათა მნიშვნელოვანი ნაწილი გამოწვეულია იმით, რომ საგარეო ვაჭრობის საბაჟო სტატისტიკის მეშვეობით ქვეყნების ნაწილი განსხვავებულად ახორციელებს ფიზიკური პირების მიერ შემოყვანილი სატრანსპორტო საშუალებების აღრიცხვას. მაგალითად, აზერბაიჯანი ცალკე აღრიცხავს ავტომობილების იმპორტს და არ ასახავს მას მთლიან იმპორტში.

არაფორმალურ პირობებში სარკისებური შედარების ჩატარება გართულებულია, რადგან ქვეყნების უმრავლესობა არ ავრცელებს ინფორმაციას პარტნიორებისა და სასაქონლო ჭრილში. აგრეგირებული მონაცემების შედარება ზოგადი ტენდენციის დანახვის საშუალებას მოგვცემს, თუმცა, ასეთ შემთხვევაში შეუძლებელია განსხვავების მიზეზების დადგენა.

არ არის სარწმუნო ანგარიშგების დოკუმენტაცია და სავარაუდო მონაცემები არაორგანიზებული სავაჭრო ოპერაციების, აგრეთვე

კონტრახანდული გზით საქონელმიმოქცევის შემთხვევაში. დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული ჩრდილოვანი ექსპორტისა და იმპორტის მოცულობების დადგენა, რადგან არ არსებობს არავითარი პირდაპირი ინფორმაცია მის შესახებ.

მონაცემებს შორის განსხვავების ანუ სტატისტიკური ასიმეტრიის დონე შეიძლება გაიზომოს შემდეგი ტოლობის საშუალებით:

$$DIF_{st}^{ij} = \frac{Imp_{st}^{ij} - Exp_{st}^{ij}}{Imp_{st}^{ij}}$$

სადაც, Imp_{st}^{ij} - არის j ქვეყნის მიერ რეგისტრირებული s საქონლის იმპორტი განხორციელებული i ქვეყნიდან t პერიოდში;

Exp_{st}^{ij} - არის i ქვეყნის მიერ რეგისტრირებული s საქონლის ექსპორტი განხორციელებული j ქვეყნიდან t პერიოდში.

აღნიშნული ფორმულის გამოყენებით მოვახდინეთ სტატისტიკური ასიმეტრიის დონის პრაქტიკული გაანგარიშებები საქართველოს ერთ-ერთი სტრატეგიული სავაჭრო პარტნიორის აშშ-ის მაგალითზე, საქართველო-აშშ-ის ორმხრივი ვაჭრობის რეალურ მონაცემებზე დაყრდნობით (ცხრილი №1).

ცხრილი №1.

საქართველო-აშშ ვაჭრობის მონაცემების ასიმეტრია

მლნ. აშშ დოლარი

	საქსტატი		აშშ-ის აღწერის სახელმწიფო ბიურო		ასიმეტრიის დონე (%)	
	ექსპორტი	იმპორტი	ექსპორტი	იმპორტი	საქართველო როგორც ექსპორტიორი	საქართველო როგორც იმპორტიორი
2004	21.2	110.9	77.7	227.1	72.7	-104.8
2005	26.7	146.9	194.4	213.9	86.2	-45.6
2006	58.5	129.6	105.3	263.5	44.4	-103.3
2007	149.0	203.9	211.6	364.2	29.6	-78.6
2008	102.2	358.1	207.8	586.5	50.8	-63.8
2009	36.9	231.6	69.6	363.8	47.0	-57.1
2010	187.2	181.0	197.8	301.1	5.3	-66.4
2011*	143.5	245.8	176.1	579.3	18.5	-135.7
2012**	52.8	79.0	184.4	50.6	-4.4	-133.6

* წინასწარი მონაცემები

** იანვარი-აპრილის მონაცემები.

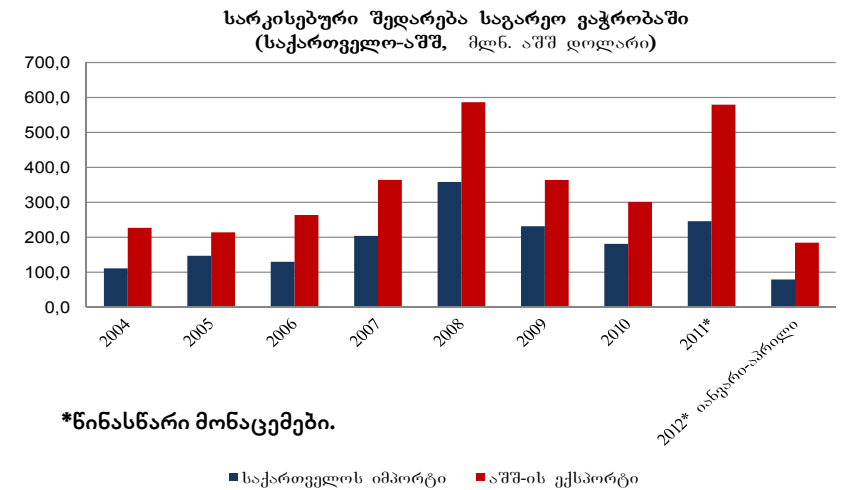
პროგნოზური თარიღის თანამართლება პროგნოზში

როგორც ჩანს, სტატისტიკური ასიმეტრიის დონე აშშ-ის შემთხვევაში იმპორტში უფრო მაღალია, ვიდრე ექსპორტში. ასეთი დიდი განსხვავება, გარდა დროითი ფაქტორისა, შეიძლება გამოწვეული იყოს შემდეგი მიზეზით: ქართული კომპანიის მიერ აშშ-ში საქონლის შესყიდვისთანავე ამერიკული მხარე აფიქსირებს ექსპორტს საქართველოს მიმართულებით (საქართველო, როგორც საბოლოო დანიშნულების ქვეყანა). რადგან საქონელი აშშ-დან ძირითადად საზღვაო გადაზიდვების გზით შემოდის, ტვირთის მფლობელს, საკუთარი ბიზნეს ინტერესებიდან გამომდინარე, უფლება აქვს საბოლოო დანიშნულების ადგილამდე მოახდინოს საქონლის გადაყიდვა.

2012 წლის იანვარ-აპრილის მონაცემების მიხედვით საქართველოს, როგორც ექსპორტიორის ასიმეტრიის დონე -4.4 პროცენტია. ეს მაჩვენებელი საკმაოდ დაბალია და აღნიშნული განსხვავება შეიძლება აიხსნას დროითი ფაქტორით. კერძოდ, ამ პერიოდში საქართველოდან ექსპორტირებული 2.2 მლნ. აშშ დოლარის ღირებულების ტვირთს ჯერ არ ჩაუღწევია დანიშნულების ადგილამდე. საქონლის ეს ნაწილი აუცილებლად აისახება აშშ-ის მაისის იმპორტის მონაცემებში.

ქვემოთ მოცემული დიაგრამა №1 გვიჩვენებს განსხვავებას აშშ-ის ექსპორტისა და საქართველოს იმპორტის მონაცემებს შორის.

დიაგრამა №1.

საინტერესოა საქართველო-აშშ-ის ვაჭრობის მონაცემებს შორის არსებული განსხვავების განხილვა საქონლის ჭრილში. თუმცა, დასაწყისშივე უნდა აღინიშნოს მეთოდოლოგიური განსხვავებებიც. კერძოდ, ეს ორი ქვეყანა სხვადასხვა სასაქონლო კლასიფიკაციას იყენებს საზღვარზე საქონლის დეკლარირებისას. საქართველო იყენებს საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის სასაქონლო ნომენკლატურის 2007 წლის ჰარმონიზებულ ვერსიას, ხოლო აშშ — საბოლოო გამოყენების კატეგორიების საფუძველზე აგებულ კლასიფიკატორს. გარდა აღნიშნულისა, ექსპორტის დეკლარირებისას საქართველო იყენებს FOB ფასს, ხოლო აშშ - FAS ფასს. იმპორტის აღრიცხვისას საქართველო იყენებს მოვაჭრე ქვეყნის კატეგორიას, ხოლო აშშ - წარმოშობის ქვეყნის. ექსპორტის შემთხვევაში ორივე ქვეყნის მიდგომა ერთნაირია — საბოლოო დანიშნულების ქვეყნის გამოყენება.

რადგან ასიმეტრიის ყველაზე მაღალი დონე ფიქსირდება 2011 წლის იმპორტში, ამიტომ სასაქონლო ჭრილში არსებული განსხვავება განვიხილოთ სწორედ მოცემული პერიოდის მონაცემთა ბაზაზე (ცხრილი №2).

ცხრილი №2.

აშშ-დან საქართველოში იმპორტირებული უმსხვილესი სასაქონლო ჯგუფები 2011* წელს

	მლნ. აშშ დოლარი		
	აშშ-ის ექსპორტი	საქართველოს იმპორტი	განსხვავება
მსუბუქი ავტომობილები	202.5	129.6	72.9
ქათმის ხორცი	101.3	33.0	68.3
ნავთობპროდუქტები	56.7	0.8	55.9

* წინასწარი მონაცემები

როგორც ცხრილიდან ჩანს, ყველაზე დიდი განსხვავება, 72.9 მლნ. აშშ დოლარი, ფიქსირდება მსუბუქი ავტომობილების იმპორტში.

მნიშვნელოვანი განსხვავება, 68.3 მლნ. აშშ დოლარი, შეინიშნება ქათმის ხორცის იმპორტში. აშშ-ს მონაცემებით, 2011 წელს საქართველოში ექსპორტზე გაგზავნილი აქვს 101.3 მლნ. აშშ დოლარ-

ის ღირებულების პროდუქტი, ხოლო საქართველოს სტატისტიკა ოფიციალური დეკლარირებული მონაცემებით აფიქსირებს 33.0 მლნ. აშშ დოლარის ქათმის ხორცის იმპორტს პარტნიორი ქვეყნიდან.

55.9 მლნ. აშშ დოლარის განსხვავებაა ნავთობპროდუქტებში. კერძოდ, აშშ-ის აღწერების ბიუროს მონაცემებით, ამ პერიოდში საქართველოში ექსპორტირებული იყო 56.7 მლნ. აშშ დოლარის ღირებულების ნავთობპროდუქტები, ხოლო საქართველოს მხარის მიერ აშშ-დან იმპორტში დეკლარირებულია 771.8 ათასი აშშ დოლარის შესაბამისი პროდუქცია.

სპეციალური სავაჭრო კომპანიების წახალისებისა და საქართველოს, როგორც რეგიონული ჰაბის ჩამოყალიბების პოლიტიკიდან გამომდინარე, ეჭვგარეშეა, რომ მომავალში აშშ-დან საქართველოს მიმართულებით წამოსული საქონლის მოცულობა, მისი შემდგომი რეექსპორტის მიზნით, კიდევ უფრო გაიზრდება და განსხვავებაც უფრო სოლიდური გახდება.

მაგრამ, ამავე დროს თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ აშშ იმპორტს აღრიცხავს წარმოშობის ქვეყნის მიხედვით, ამ მხრივ დავინახავთ გარკვეულ უზუსტობებს აშშ-ის მონაცემებში. აშშ-ის აღწერების ბიუროს მონაცემებით, საქართველოდან იმპორტში ფიქსირდება ისეთი სახის პროდუქცია, როგორცაა: ნედლი ყავა, მოლუსკები, დაუმუშავებელი ალმასი და ბრილიანტის თვლები, მოტოციკლები, სამედიცინო აპარატურა, რომლებიც საქართველოში ნამდვილად არ იწარმოება.

როგორც ჩანს, განსხვავებები საკმაოდ სოლიდურია და მის შესამცირებლად აუცილებელია შესაბამის ქვეყნებთან სარკისებური შედარებების ჩატარება.

წარმოებული გათვლები საშუალებას იძლევა გაიზომოს პარტნიორი ქვეყნების მონაცემებს შორის არსებული განსხვავების დონე, მაგრამ ასეთი ზოგადი ინფორმაცია არ არის საკმარისი დავადგინოთ ამ განსხვავებების რეალური მიზეზები.

სტატისტიკური ასიმეტრიის დონე შეიძლება გაანგარიშდეს ასევე, პროდუქციების ჭრილში. ამის საფუძველზე გამოვლინდება ტენდენციურობა რომელიმე კონკრეტული საქონლის ან საქონელთა ჯგუფის მიმართ და ექსპორტების მუშაობა, განსხვავების მიზე-

ზების დასადგენად, წარიმართება შესაბამისი მიმართულებით.

მონაცემების ანალიზი კიდევ ერთხელ ადასტურებს საქართველოში პროდუქციის გარკვეული მოცულობის არაორგანიზებული გზით მიმოქცევაზე. პარტნიორი ქვეყნების მონაცემებს შორის არსებულ მნიშვნელოვან განსხვავებაზე და კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს არსებული პრობლემის გადასაჭრელად სარკისებური შედარების სტატისტიკის წარმოების აუცილებლობას. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემების ნაწილობრივი უზუსტობის მიუხედავად, ისინი მიმდინარე პროცესების და საერთო ტენდენციის გამოვლენის საშუალებას მაინც იძლევა.

იმისათვის, რომ ქვეყნებს ჰქონდეთ საშუალება სისტემატიურად გააანალიზონ საგარეო ვაჭრობაში მიმდინარე პროცესები, მოახდინონ საექსპორტო და საიმპორტო ნაკადების სიზუსტის მონიტორინგი, მნიშვნელოვან ხელშეწყობ ფაქტორს წარმოადგენს სხვადასხვა ქვეყნებთან ორმხრივი შეთანხმებების გაფორმება ეკონომიკური თანამშრომლობისა და მონაცემთა ურთიერთგაცვლის საკითხებში. ეს პროცესი ამჟამად საკმაოდ აქტიურად მიმდინარეობს საქართველოში, რაც ხელს შეუწყობს ქვეყნებს შორის კავშირების გაღრმავებას და თანამშრომლობის გაძლიერებას როგორც სამთავრობო, ისე უწყებრივი სტრუქტურების დონეზე.

**ადამიანის მემკვიდრეობის უწყვეტობა
ქვეყანა-სახელმწიფოს
სოციალურ-ეკონომიკური მისიას***

ეთერ თაკალანძე
ემდ

ადამიანის (ერი, კაცობრიობა) კულტურული თვითგანვითარება გულისხმობს კონკრეტულ ქვეყანაში მკვიდრი ადამიანური (კეთილგონივრული) უნარ-ჩვევების ევოლუციურ განვითარებას, რომელიც ადამიანის მემკვიდრეობითობის სოციალურ ბუნებას ეფუძნება. იგი ურთიერთისაგან დამოუკიდებელი, ორი – სახელმწიფოებრივი და რელიგიური – სამსახურის თანაარსებობის პირობებში განხორციელდება; უზენაესი კანონის – „ლაზარე“-ს განსაზღვრულობა, რომ დამდეგ 2000-წლეულში ადამიანის კეთილგონიერების დონის ახალ ეტაპობრივ (მე-6) საფეხურზე ამაღლებამ საფუძველი უნდა შექმნას მისი ბოლო, ანუ მე-7 საფეხურზე ამაღლებისათვის¹, არის კონკრეტული **ახალი სიტყვა**, რომელიც მოიცავს ახალ სამეცნიერო ინფორმაციულ წყაროს; – წყაროს საიმისოდ, რომ ამ, დამდეგი, ახალი დროის საზოგადოებრივ ურთიერთობებში აღნიშნული ორი სამსახურის ფუნქციები უნდა გადაისინჯოს; – რომ ადამიანზე სახელმწიფოს ძალადობრივი და რელიგიური ზეგავლენა დიდწილად, მეცნიერებამ უნდა ჩაანაცვლოს.

აღნიშნული ინფორმაცია, ცხადია დედამიწაზე სოციალური ეკონომიკის ახლებურად (მეცნიერებაზე დაყრდნობით) წარმართვის აუცილებლობაზე მიანიშნებს. ეს მინიშნება ქართული ენის (ლაზარე) კანონზე და ასო-ნიშნებზე დაყრდნობით გამიფრულად არის „ლაზარეში“ წარმოჩინებული და, თავისი არსით, ადამიანის მიმართ სოციალური მოთხოვნების გაშიფვრაა; – ამ ფორმით, ე.ი. ლაზარეს ასო-ნიშნებით ერის ფუნქციაზე მინიშნების წესით, არის წარმოჩინებული ის უზენაესი განსაზღვრულობა, რომ ადამიანის

¹ ამგვარი განსაზღვრულობა თვალსაჩინოდ, ნახაზის სახით წარმოჩენილია ჩვენს სტატიაში, უ. „ეკონომიკა“, №7-8, 2004.

* იბეჭდება ავტორის დაჟინებული მოთხოვნით, მისი სტილის დაცვით.

ეროვნული მემკვიდრეობითობის დაცვა და, ამ გზით ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიკური ბალანსის მუდმივად შენარჩუნება ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ფუნქციაა; – რომ ქვეყანაში მკვიდრი ერის მხრიდან ამ ფუნქციის შესრულება გარდაუვალია მთლიანი დედამიწის სოციალურ-ეკონომიკური ბალანსის სტაბილურობის 2000 წლიანი ეტაპობრივობითა და მუდმივად შენარჩუნებისათვის.

ანუ: კეთილგონიერება, რომელიც დედამიწაზე ადამიანის უნარ-ჩვევების შესაბამისი ქცევებით გამოიხატება, მონაწილეობს ასტრო-ფიზიკურ ერთიანობაში – ოთხყაროს (დრო, დედამიწა, მზე, ვარსკვლავები) თვითშემოქმედებაში; ე.ი. ამ გლობალურ ურთიერთობებში ყოველი კონკრეტული ადამიანის, მისი მშობელი ერის, ქვეყნისა და მთლიანი დედამიწის თვითგანვითარების საქმიანობა-პროცესი, ამ უკანასკნელის მიმდინარეობის დროისა და სივრცის მიხედვით არის გაერთიანებული ხსენებული, ერთიანი ოთხყაროს თვითშემოქმედების პროცესთან; ეს პროცესები გაერთიანებულია დედამიწაზე გამომდინარე ადამიანების განცდათა იმ უწყვეტი ჯაჭვით, რომელიც იქმნება სამშობლო ქვეყანაში ადამიანების მიზანდასახულობებიდან, რომლებიც ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობების ფორმაცია განაპირობებს.

ირკვევა, რომ ასტრო-ფიზიკურ სხეულებთან დედამიწის მიმართებების ადამიანის ცნობიერებაში (შეგრძნება-განცდების ფორმით) ასახვის ზემოთ წარმოჩინებული წესრიგი (გონი, ღმერთი, – **ახალი სიტყვა**, იგივე უზენაესი კანონი-„ლაზარე“) სთავაზობს (კარნახობს, განუსაზღვრავს) ადამიანს (ერი, კაცობრიობა) თვითგანვითარების პირობებს: დაიცვას დედამიწისეულ დროსა და სივრცეში ყოველი სოციალური არსისა და მთლიანად დედამიწის თვითგანვითარებაში სოციალურ-ეკონომიკური ბალანსი და სწორედ ამ საქმიანობის ორგანიზაციის ნიადაგზე უზრუნველყოს ასტრო-ფიზიკურ სივრცეში ჩვენი პლანეტის განონასწორებულობის 2000-წლიანი სტაბილურობა, – უზრუნველყოს ამ (დამდეგ) ახალ 2000 წლეულში ადამიანური გონის მე-6 ეტაპობრივ საფეხურზე ამალღება, – ადამიანის **თვითშემეცნება-თვითრეალიზაციის** საქმიანობის ერის დონეზე, მშვიდობიანი პოლიტიკურ-ეკონომიკური ორგანიზაცია-მართვის გზით.

ადამიანის თვითშემეცნება-თვითრეალიზაცია გულისხმობს ამ

ადამიანის მშობლიურ ქვეყანაში, მისი მცირეწლოვანი ასაკიდან სიცოცხლის ბოლომდე, საზოგადოებრივი შრომა-დასვენების, კულტურული გართობისა და ყოფის პირობების ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ ორგანიზაციას. ამ უკანასკნელის შედეგად, აისახება რა ახალშობილი ადამიანის სისხლში – გენში მშობლებისაგან გადმოსული და დამახასიათებელი მემკვიდრეობითი ნიშნებით, ქცევის ეროვნულ-კულტურული უნარ-ჩვევები, იქმნება ყოველი ერისათვის საკუთარი კულტურული მემკვიდრეობითი ფასეულობები. ანუ: ქვეყანაში ყოველი კონკრეტული ადამიანის მხრიდან მამისეული (მამა, ძე და სულიწმინდა) ოჯახური მემკვიდრეობითობის დაცვა და თავის ქვეყანაში ყოველი მშობლიურის (მშობლები, ოჯახი, მამული) მიმართ სიყვარულის (გრძნობა, განცდა) წარმოება-კვლავწარმოების სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია, რაც ორი, საპირისპირო სქესის ადამიანის ქორწინების ორგანიზაციას მოიცავს, არის „ლაზარეს“ სოციალური მოთხოვნა და, ცხადია, ეს ყველაფერი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ კანონებში (იდეოლოგიაში) უნდა აისახოს.

სისხლი, ზოგადად და მ.შ. ადამიანისა (ინარმოება (ვითარდება) რა მემკვიდრეობითობის გზით კონკრეტული ფლორა-ფაუნისა და ფიზიკურ-გეოგრაფიულ გარემოში, არის კონკრეტული ქვეყანა-ოთხყაროს შემოქმედების სულიერ-მატერიალური საფუძველი; ასევე, კონკრეტული ადამიანის სისხლი, გამოხატავს რა ადგილობრივ სოციუმთან და საკუთარ ერთან მის ნათესაობას, არის ქვეყანაში ეროვნული ერთსულოვნების შემოქმედების განსმაზღვრელი არსი.

ეროვნული ნიშნების ტარება-არტარება, ე.ი. მამულეთის მუდმივ საცხოვრებელ ადგილად თავისთვის დამკვიდრება-არდამკვიდრება არის სრულწლოვანი ადამიანის არჩევანი როგორც პირადი ცხოვრებისათვის, ასევე თავის არასრულწლოვან შთამომავლებთან მიმართებაში; აქ არსებითია ის, რომ ადამიანი ბუნებრივად (შინაგანად) მონოდებულია, რათა დროის მსვლელობაში და დროის შესაბამისად, თანმიმდევრულად, ამ უნარ-ჩვევების პრაქტიკულად გამოცდისა და, რაც მთავარია, მათს შესახებ მეცნიერული ცოდნის გაღრმავების გზით, პერიოდულობით, შეაფასებდეს, განამტკიცებდეს ან/და უარყოფდეს მათ (უნარ-ჩვევები, ტრადიცია) საკუთარი

შეხედულებისამებრ. ქართული ეროვნული უნარ-ჩვევები, რომლებიც ოდითგან დღემდე ყალიბდებოდა ზემოხსენებული გზით, ანუ პირადი შეხედულებისამებრ და – ქრისტიანულ-მართმადიდებლური რელიგიური ცნობიერების ბაზაზე, ამ ახალ ორიენტაციულ-შიაც იგივე, ე.ი. ტრადიციული გზით, მაგრამ უკვე „ლაზარეში“ მეცნიერული თვალსაზრისით ახსნილი სოციალური მოთხოვნების (არა მხოლოდ რწმენის) შესაბამისად (ე.ი. ეროვნულ იდეოლოგიაზე დაყრდნობით) განვითარდება!

ქვეყანაში ეროვნული გენის შენარჩუნება ქართველისათვის დედიტა და მამით ქართველობას გულისხმობს; ხოლო შერეული ქორწინების შემთხვევაში კი იგი შთამომავლების მამულეთში გაზრდასა და აღზრდას მოითხოვს; მემკვიდრეობითობა ადამიანი-პიროვნებისაგან მოითხოვს ქვეყანა-მამულეთის (ამ ფიზიკური სხეულის) შემეცნება-დაუფლება-დაპატრონებას – სამშობლოს მიმართ პირადი უფლება-მოვალეობის ბალანსირების უნარ-ჩვევების დაუფლებას.

საქართველო-ოთხყაროში სახელმწიფოებრივი სისტემის განახლებასთან დაკავშირებით, „ლაზარეში“ გამოიკვეთება იმის აუცილებლობა, რომ საზოგადოებრივი მეცნიერული თეორიადეოლოგიაში არამატერიალისტური ფასეულობების წარმოება პრიორიტეტული მიმართულებაა; – რომ აქცენტირებული ხდება თვითშემეცნების დროის სწორად გამოყენება და, კერძოდ, მოზარდების – გოგონების, – ბიჭების სოციალური დანიშნულების შესაბამისად და ეროვნული სულისკვეთებით აღზრდა-სწავლება; ქორწინების სახელმწიფოებრივი ორგანიზაციის საქმეში ქალიშვილობის ინსტიტუტის, როგორც ტრადიციისა და, ახლა უკვე, როგორც „ლაზარეს“ სოციალური მოთხოვნის, აქცენტირების, (ე.ი. სქესის გადაგვარებისა და, ე.წ. „სექსის თავისუფლების“ დაგმობის), აუცილებლობა; ქალიშვილობის ინსტიტუტის, როგორც მოზარდების,

1 ახსნა ქრისტიანულ მართლმადიდებლურ ცნობიერებაში დღემდე დამარხული იმ საიდუმლოსი, რასაც გულისხმობს ბიბლიური მცნება – „დღემდე მეორედ მოსვლისა“ (მეორედ მოსვლის მოლოდინი) და, რაც საფუძვლად უნდა დაედოს დღეს ქართული ეროვნული იდეოლოგიის ახალი სიტყვის შესაბამისად მეცნიერულ დასაბუთებულობას, იხილეთ ახალ სიტყვაში, (- ე.ი. „ლაზარე“-ში); იხ. აკაკი ჯორჯაძე, „ეროვნული იდეის შესახებ“, გამოქვეყნებული გაზეთში „ძველი-ახალი სიტყვა“ (№ 13-14 (143) 2012).

ასევე ზოგადად ადამიანების სულიერი განვითარების საქმიანობის, მისი, როგორც ადამიანთა მშვიდობიანი ურთიერთობების, ამასთან, ჯანდაცვისა და სიცოცხლის ხანგრძლიობის საფუძვლის, სახელმწიფოებრივად ორგანიზების აუცილებლობა.

ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიკური ფორმაციის განახლების პროტენციალი, (სათანადო სულიერი ენერჯის ბაზის არსებობა) ფიზიკურად (ქმედებებით), ოფიციალური (დოკუმენტური) ფორმით გამოხატული უნდა იქნეს მოსახლეობის ზრდასრული ნაწილის ნახევარზე მეტის მხრიდან, ქვეყნის დამოუკიდებელი თვითგანვითარების ეროვნულ-პოლიტიკურ ნებაში; ეროვნული ნების გამოხატვის საქმეში ფორმისა და შინაარსის ერთიანობის დაცვა – „ლაზარეს“ კონკრეტული სოციალური მოთხოვნა და ასტრო-ფიზიკური პროცესებითაა გაპირობებული:

„ლაზარეს“ სოციალური კანონზომიერებითაა განსაზღვრული ახალ 2000-წლეულში გარდამავალ პერიოდში, ის დრო-ვადა, რომელიც უნდა დაიცვას რომელიღაც მოცემული ერის ქვეყანამ (დაწყებული საქართველოდან და, შემდგომ – თანმიმდევრულობით ჩრდილოეთის მიმართულებით ჩვენს კონტინენტზე და შემდეგ სხვა ქვეყნები), საიმისოდ, რომ დააფიქსიროს თავის ტერიტორიაზე უარყოფითის გამანეიტრალებელი დადებითი, იგივე ეროვნული, სოციალური ენერჯის სალდოს ფიზიკურად ფლობა; ანუ, განსაზღვრულია ის დრო, როდესაც მყისიერად ხდება (მოხდება) ამგვარად ფორმირებული სალდოს გადასვლა და ასახვა ამ მოცემული ქვეყნის მიმდებარე ატმოსფეროში; რამეთუ სწორედ აქ, ატმოსფეროში, სადაც ამ დროისათვის ასევე კანონზომიერად თავს იყრის ასტრო-ფიზიკური წარმომავლობის სხვადასხვა სულიერ ენერჯიათა ძალები, ამ უკანასკნელთან რეაგირების კვალობაზე ეს გადასული სულიერი ფიზიკური ენერჯის ძალა (დადებითი სალდო) იწვევს ამ მოცემული ქვეყნისა და, ნაწილობრივ, ასევე, მისი მოსაზღვრე ქვეყნების ტერიტორიებზეც დადებით ზეგავლენას! ამგვარი სალდო, (ე.ი. ქვეყანაში ანტიეროვნული ენერჯის ძალებთან შედარებით, ეროვნული ენერჯის ძალების სიჭარბე), თავად ამ ქვეყნის (ამჯერად, საქართველოს) ტერიტორიაზე – ვლინდება დადებითადვე; – ვლინდება იგი

1 აღნიშნული სალდოს ფორმირებისა და ატმოსფეროში გადასვლის პროცესი განხილული გვაქვს ადრეც (ჟ. „ეკონომიკა“ №7-8, 2011. გვ. 32).

სასიცოცხლო პირობების, უფრო ზუსტად, – განონასწორებული ატმოსფერული, გეოლოგიური, გეოგრაფიული სტიქიური პროცესების მსვლელობის (ბუნებრივი პირობების სტაბილურობა) სახით.

მაგრამ, თუ კი სალდო – აღნიშნული კონკრეტული ქვეყნიდან ატმოსფეროში მყისიერად გადასული სოციალური ენერგია – უარყოფითია (არაეროვნულია), მაშინ, სტაბილურობა ირღვევა; ანუ სტიქიური ენერგიების ახლა უკვე, უარყოფითი ნაკადები, ამ ქვეყნისა თუ მის მიმდებარე ტერიტორიებზე იმძლავრებს; – იქმნება არასასიცოცხლო ხასიათისა და, ცხადია შესაძლებელია, გამანადგურებელიც, სტიქიური ენერგიების ნაკადები. აქედან გამომდინარე, საქართველოში, ამ ახალი 2000-წლეულის დამდეგს, თუ კი ფიზიკურად შენარჩუნებულია დადებითი, ე.ი. ეროვნული, ენერგიის სალდო და, თუ კი ეს უკანასკნელი სახელმწიფოებრივი იურიდიული ფორმით იქნება გამოხატულ-დაფიქსირებული დროულად (ახალ დროში გარდამავალი პერიოდის ფარგლებში), მაშინ ატმოსფერული კანონზომიერებიდან გამომდინარე, შეიქმნება ჩვენს ქვეყანაში სასიცოცხლო, ე.ი. თვითგანვითარების გახანგრძლივებისათვის აუცილებელი ბუნებრივი პირობები, – მხოლოდ ასეთ პირობებში (დადებითი სალდოს არსებობის ფიზიკურად და ფორმალურობით გამოხატული ფაქტის ატმოსფეროში დაფიქსირების კვალობაზე) შეიქმნება ქვეყანაში სტაბილური პირობები თვითგანვითარების გახანგრძლივების სახელმწიფოებრივად ორგანიზებისათვის.

უფრო კონკრეტულად: „ლაზარეს“ მიხედვით, მერწყულის 2000-წლიანი ზეგავლენა, რომელიც დედამიწაზე დაიწყო საქართველოდან 1995 წლის 9 იანვრის 12⁰⁰ საათიდან, დასრულდება ყველა სხვა ქვეყნებთან (მთლიანად დედამიწასთან) მიმართებაში, დამდეგი 2000-წლეულის დასრულებით; – დასრულდება იგი მაშინ, როცა დედამიწა (მზის სისტემა) გადაინაცვლებს ახალი თანავარსკვლავედის (თხის რქა) 2000-წლიან გარემოცვაში და, მაშასადამე, – როცა ეს (გადანაცვლებს) დაფიქსირდება იმ დროს, დღევანდელ ჩვენს ტერიტორიაზე; (ცხადია, – იმ ვარაუდით, რომ დროის ამ მოცემულ ეტაპზე დღევანდელი ჩვენი ხელისუფლების „ნებართვით“ საქართველოში აღარ დაყოვნდება და ან უკვე რეალურად დაფიქსირდება „ლაზარეს აღდგინების“ ეროვნული მისიის ქართული სახელმწიფოს მიერ გათავისების ნება).

როგორც ირკვევა, უზენაესი კანონი – „ლაზარე“-ს (სოციალური კანონზომიერება – „ლაზარე“) განსაზღვრულობით, დედამიწაზე საქართველოს ფიზიკურ-გეოგრაფიული მდგომარეობიდან და პირობებიდან გამომდინარე, ქართველ ერს, საქართველოს, პირველს მოეთხოვება (უნევს) „ლაზარე“ – ახალ სიტყვასთან ზიარება, მისი შემეცნება, მისი არსებობისა და მოთხოვნების თაობაზე დანარჩენი კაცობრიობის ინფორმირება¹; ქართველს პირველს უნევს იხელმძღვანელოს ამ ახალი სიტყვით, თავის ქვეყანაში სოციალური თუ საზოგადოებრივი პოლიტიკურ-ეკონომიკური ურთიერთობების ორგანიზაციისა და ყველა სხვა საქმეში. ამასთან, რაც ამჯერად მთავარია, – ქართველი ადამიანი გრძნობს და ფაქტიურად აცნობიერებს თავის ამ მისიას:

საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გაერთიანება „ახალი სიტყვა“, რომელიც ყოფილი „მძღველის“ სამართალმემკვიდრეა, თაოსნობს ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიკური ფორმაციის მატერიალისტური სახელმწიფოებრივი სისტემის ახალი დროის შესაბამისად განახლების საქმეს; ეს საქმე კი საქართველოში მიმდინარეობს თანმიმდევრულად, უკვე მე-18 წელია და საკმაოდ აქტიურადაც.

ანუ დღეს, როცა მსოფლიოში მატერიალისტური სოციალურ-ეკონომიკური ფორმაცია პოლიტიკურ-ეკონომიკური სისტემის კაპიტალისტურ (გლობალიზაცია) რეფორმების მიმდინარეობით ზეიმობს, იკისრა რა აღნიშნული ეროვნული მისიის შესაბამისი სადღეისო საქმიანობა, პ.გ. „ახალი სიტყვა“ თავისი სამუშაო გეგმითა და „საქართველოს მომავლის პროგრამით“² წარსდგა ქართველი ერის და სახელმწიფოს წინაშე; – ამ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურმა ორგანიზაციამ, მიიღო რა სახელმძღვანელოდ „ლაზარე“ – ახალი სიტყვა, თავისთავზე აიღო საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობა – წარმოაჩინოს ქართველი ერი, საქართველო-სახელმწიფოში და, აქედან გამომდინარე, მსოფლიო პოლიტიკურ-ეკონომიკურ სისტემაში (საერთაშორისო ურთიერთობები), ზემოხსენებული მისიის აღმსრულებლად; – წარმოაჩინოს იგი არამატერიალისტური სოციალურ-

1 ამ საკითხის ახსნა ასტრო-ფიზიკური თვალსაზრისით, იხ. ახალი სიტყვა, გაზ. „მეტი სინათლე“ №20, გვ. 2.

2 აკაკი ჯორჯაძე, თბილისი, 2010 წ.

ეკონომიკური ფორმაციის შესაბამისად განახლებული სახელმწიფოებრივი სისტემის შემოქმედი ერის სტატუსის მაძიებლად.

ერი, რომელსაც ერთი კონკრეტული ფიზიკურ-გეოგრაფიული სივრცე და სოციალურ-ეკონომიკური გარემო ქმნის (კვებას აერთიანებს), მემკვიდრეობითობის ბუნება სისხლით ნათესაობით ჰკრავს. ეს ადამიანები დროსა და სივრცეში თანაცხოვრებით, სისხლით ნათესაობის თვისება-მოვალეობას, ისტორიის მანძილზე დაატარებენ და, ეროვნული გენის სახით, ან ასე ვთქვათ, ამ თვისება-მოვალეობას თესლის (გენი) სახით უტოვებენ თავის შთამომავლობას; ამ გზით კონკრეტული ადამიანი თავისი სიცოცხლის, ხოლო ერი თავისი ისტორიის მანძილზე მემკვიდრეობითობის დაცვის გზით, ინარჩუნებენ სიყვარულს ურთიერთისა და მშობლიური ბუნების (მამული) მიმართ. ე.ი. ადამიანები, ერები არა მხოლოდ პრაქტიკიდან გამომდინარე აცნობიერებენ ბუნების ამ სათავისო მნიშვნელობასა და საარსებო დანიშნულებას, არამედ, რაც არსებითია, გრძნობენ და მტკივნეულად განიცდიან ყოველგვარ არაადამიანურ დამოკიდებულებას – ხელყოფას – მასთან მიმართებაში; – იცავენ მას შრომით, ბრძოლებითა და, საჭიროების დროს, – სისხლითაც კი.

ხსენებული გრძნობები და განცდები, რომელიც ქართველმა ერმა 1700 წელი ქრისტიანულ-მართლმადიდებლურ რელიგიურ ცნობიერებაზე დაყრდნობით ატარა, აშკარად ვლინდება პ.გ. „ახალი სიტყვისა“ და მის მხარდამჭერთა საქმიანობაში, რომელიც 18 წელი გრძელდება. ეს ადამიანები ამ ხნის მანძილზე იგერიებენ იგნორირების (და არა მარტო) იმ სახელმწიფოებრივ სტრატეგიას, რომელსაც მთელი ეს პერიოდი საქართველოს სახელმწიფო ხელისუფლება თავისი მემკვიდრეობითი თანმიმდევრულობით (და, ცხადია, დღევანდელი ხელისუფლების ჩათვლით) ჯიუტად ახორციელებს. მეტიც, ამჯერად უფრო დიდი ძალისხმევით გრძელდება დღევანდელი ხელისუფლების მონდომება ამ თვალსაზრისით; მაგალითად, იგი ნლების განმავლობაში გატარებული ინფორმაციული ვაკუუმით, ქვეყანაში სხვა, არაქრისტიანულ-მართლმადიდებლური მორალური ფასეულობების პროპაგანდის ფონზე, დიდ საფრთხეს უქმნის ქართული ცნობიერების გახანგრძლივების – ქვეყნის თვითმყოფადობის შენარჩუნების საქმეს; მან დღემდე – 1 ოქტომბრისთვის ქვეყანაში დანიშნულ საპარლამენტო არჩევნებამდე იგნორირება გაუკეთა

ზემოხსენებულ 18-წლიან საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ საქმიანობას, და ამით აიძულა ჩვენი ამომრჩეველი თავი შეიკავოს და აზროვნების მიღმა დატოვოს ერისა და ქვეყნისათვის პ.გ. „ახალი სიტყვის“ მიერ შემოთავაზებული სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი, ზემოხსენებული „მომავლის პროგრამა“, აიძულა ამომრჩეველი მიჰყევს თავად ხელისუფლების ხელდასმით, ე.წ. პოზიციური და ოპოზიციური პროგრამებით, არჩევნებზე წარდგენილ კანდიდატებს, რათა ამ ხელისუფლებამ (და არა ხალხმა) კვლავაც (5 წლით), დააკანონოს კაპიტალისტური გლობალიზაციის კურსი ჩვენს ქვეყანაში¹.

ხსენებული ინფორმაციული ვაკუმი, ქვეყანაში ქმნის რა ამომრჩეველის თვალში პ.გ. „ახალი სიტყვისა“ და მისი მხარდამჭერი ადამიანების, ასე ვთქვათ, გაუცხოებისა და უფლებააყრილობის პირობებს წინასაარჩევნო კომპანიაში „ახალი სიტყვის“ პროგრამის გამოტანის თვალსაზრისით, ფაქტიურად, ამომრჩეველის მოტყუებაა. ამგვარი (სიცრუე, მოტყუება) ფორმის ძალადობით სახელმწიფო მანქანამ აშკარად გამოამჟღავნა თავისი ანტისაზოგადოებრივი, უფრო სწორად, ანტი-ეროვნული ხასიათი, ეს 18-წლიანი სტრატეგიულობით გამორჩეული, ძალადობრივი სახელმწიფოებრივი ქმედება ფაქტობრივად ამტკიცებს და აშკარას ხდის იმას, რომ გარდაუვალია სახელმწიფოს ადმინისტრაციული ფუნქციის შეზღუდვა, სწორედ, ადამიანის ეროვნული უფლებების გაზრდის გზით, გამოავლენს სახელმწიფოებრივი ადმინისტრაციული უფლებების ქვეყანა-ოთხყაროს საზღვრებში მოქცევის აუცილებლობას; ეს კი ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკური სისტემის „ლაზარეს“ შესაბამისად გარდაქმნას ნიშნავს.

მოკლედ, ის რეალობა, რომ დღევანდელი საქართველოს სახელმწიფო ხელისუფლება ქვეყანაში ფუნქციონირებს, ასე ვთქვათ, მხოლოდ ინერციის ძალის ზეგავლენით, რომ იგი გამოდის თავისი ხალხის მიმართ ანტისაზოგადოებრივი მეცნიერების პოზიციიდან, მოძალადის როლში, უკვე გამჟღავნებულია: – ადამიანის აზროვნებიდან ეროვნული იდეოლოგიის განდევნა, ერების ურთიერთინტეგრირება, ქვეყნის მკვიდრი მოსახლეობისათვის თვითმემცნება-თვითრეალიზაციის უფლება-მოვალეობების წართმევა და

1 ახალი სიტყვის იგნორირების ფარული სახელმწიფოებრივი ტაქტიკის ფაქტობრივი ანალიზი ჩვენ გადმოვეცით ადრე (ჟ. „ეკონომიკა“ №7-8, 2012, გვ.)

გადაბარება სხვაზე - ქვეყნისათვის არამკვიდრ მოსახლეობაზე და ქვეყანაში – სამოქალაქო საზოგადოების როლის დაწინაურება – ასეთია დღევანდელი სახელმწიფოებრივი რეფორმების ძირითადი მიმართულებები. ამასთან, განათლების, მეცნიერების და სხვა დარგებში რეფორმების პროგრამებში აქცენტირებულია ქვეყანაში მემკვიდრეობით დაგროვილი ცოდნა-გამოცდილებების იგნორირება, ადამიანის უნარ-ჩვევების განიავება, პროფესიონალიზმის მოშლა, ან, კიდევ, – ქვეყანაში უმუშევართა რიცხვის თანმიმდევრული ზრდის საპასუხოდ დაკანონებულია უმუშევართა დასაქმების ერთვინი, სამთვიანი თუ სულაც, კომპანიური ხასიათის საკონტრაქტო პირობები; ყველაფერი ეს და ბევრი სხვა, რაც ორიენტირებულია ქართველი ერის თვითმყოფადობის – მისი მემკვიდრეობითობის მოშლაზე და, აქედან გამომდინარე, ქართული ცნობიერებისა და ქვეყნის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის შეწყვეტაზე, ჩვენი ხელისუფლების დიდი ძალისხმევით წლების მანძილზე ხორციელდება ქვეყანაში; ამასთან ერთად, გლობალიზაციის მსოფლიო მონოპოლისტური კურსის მიხედვით დღეს, არა მხოლოდ საქართველოში შემოტანილი, ე.წ. ფინანსური „გრიპი“-ს შედეგები, თუ ეროვნულ ქვეყნებში მოსახლეობის რიცხვის შემცირების სტატისტიკა¹ ააშკარავებს ამ კურსს, როგორც გზას ერების, ზოგადად, კაცობრიობის მემკვიდრეობითობის მოშლისაკენ, – ადამიანის თვითგანადგურებისაკენ. ეს დღევანდელი რეალობა, რომლის თაობაზეც გაფრთხილება – „... ამ გზით დაღუპვა გადაწყვეტილია, ...!“ – ახალი **სიტყვის** (ე.ი. – „ლაზარეს“) სახელით გაცხადდა საქართველოში ჯერ კიდევ 1995 წელს² ახალი **სიტყვის** მშობელი კაცის – ბატონი აკაკი ჯორჯაძის მიერ, უდავოდ ამონმებს „ლაზარე“ – ახალ **სიტყვას**, როგორც ახალ სამეცნიერო ინფორმაციულ წყაროს; ანუ, ეს უკანასკნელი არა მხოლოდ უნდა ვირწმუნოთ, არამედ უნდა შევიცნოთ დაბეჯითებით, რათა მისით ვიხელმძღვანელოთ ქვეყნისა თუ დედამიწის სოციალურ-ეკონომიკაში და პოლიტიკაში (გაგრძელება უახლოეს ნომერში).

1 გილარ ბაკრაძე, «Там, Где родился, - увы, не пригодился», გაზ. „მშრომელთა ხმა“ №6(33), 2012 წ.

2 „წიგნი, რომელიც არავის წაუკითხავს“, სარედაქციო წერილი, გაზ. ასავალ-დასავალი, №1, 1995 წ.

ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИНЦИПОВ И МЕТОДОВ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЛАТЕЖНОГО БАЛАНСА

Арутюнян Давид Владимирович
 к.э.н., старший научный сотрудник
 Института экономики им.
 М.Котаяна НАН РА

На платежный баланс, как и на всю экономику, как правило, могут воздействовать многочисленные внутренние и внешние, экономические, политические и иного характера факторы, основными из которых являются экономические и социальные потрясения и периодические колебания, милитаризация экономики и военные расходы, усиление взаимозависимости международных финансов, инфляция, различия процентных ставок, валютные и финансовые факторы, чрезвычайные ситуации, а также торговые ограничения.

Колебания экономической активности, спады и подъемы находят свое отражение в платежном балансе. Как правило, на фазе подъема увеличивается как экспорт так и импорт, и не представляется возможным точно прогнозировать сальдо платежного баланса, если не учесть иные параметры. В случае замедления темпов экономического роста обычно растет вывоз капитала, в случае же высоких темпов экономического роста особо выгодным становится вложение капитала в национальную экономику, в результате чего вывоз капитала сокращается¹.

Существенное значение имеет также влияние милитаризации

1 Евдокимов А.И. “Международные экономические отношения”, Москва, 2006г., стр. 449-466.

экономики и увеличения военных расходов¹. Если экспортные отрасли загружены военными заказами, а средства, которые можно использовать для увеличения объемов экспорта товаров, направляются на реализацию военных целей, это приводит к сокращению экспортного потенциала страны, и формируется дебетовое сальдо платежного баланса. Милитаризация ведет также к увеличению экспорта используемых в военной промышленности определенных видов товаров (нефть, каучук, ценные металлы)².

Что касается международных финансовых взаимоотношений, то следует указать, что нынешние объемы вывоза капитала привели к усилению международной финансовой взаимозависимости. В платежном балансе наиболее быстро меняющимся и наиболее непредсказуемым является счет движения капитала. Вывоз и ввоз капитала может иметь двойное воздействие на платежный баланс. В частности, вывоз капитала увеличивает пассивы страны, из страны уходят средства, которые могли бы быть использованы в экспортных отраслях, тем самым растет дебетовое сальдо страны, что однако выступает основой поступления в эту страну процентных доходов и дивидендов. При этом процентные доходы и дивиденды могут быть вновь внедрены в принимаемой стране, что будет содействовать улучшению платежного баланса принимаемой страны. Вывоз капитала нежелателен, если не удовлетворен внутренний инвестиционный спрос. Отрицательное влияние на принимающую страну может быть связано с установлением контроля со стороны крупных международных корпораций над экономикой в целом или отраслью принимающей страны³.

Как известно, на платежный баланс отрицательно влияет также инфляция. Рост внутренних цен снижает конкурентоспособность местной продукции, усложняя ее экспорт, стимулирует импорт в эту страну, поскольку заграничные товары становятся дешевле отечественных, а также содействуют утечке капитала.

1 The Military and the Balance of Payments www.jstor.org/stable/10.2307/1039664

2 “Международные валютно-кредитные и финансовые отношения” под редакцией Л.Н. Красавиной, Москва, 2003г., стр. 122-178.

3 Михайлушкин А.И., Шимко П.Д. “Международная экономика”, Москва, 2002г., стр. 217-240.

Важно принять во внимание также разницу в уровнях процентных ставок, которая оказывает ощутимое воздействие на международное движение капитала. Повышение уровня процентных ставок в стране содействует, во-первых, притоку краткосрочного капитала, и одновременно с удорожанием национальной валюты улучшается состояние платежного баланса. В долгосрочном периоде спрос на национальную валюту снижается, и замедляется приток иностранной валюты. Как правило, в банковской системе самые низкие процентные ставки характерны для ипотечного кредитования. Это в свою очередь играет важную роль в посткризисный период - в деле оживления экономики.

С первого взгляда может показаться, что в Армении коммерческие банки возобновили и расширили объемы кредитования. В реальности же, с целью смягчения последствий кризиса правительство привлекло кредитные ресурсы на сумму около 3 млрд. долл. США от международных финансовых структур и иностранных правительств, часть которых уже предоставлена правительством представителям частного бизнеса. Что касается удельного веса ипотечных кредитов и их отношения к ВВП, то в США эти показатели имеют тенденцию к снижению, а не роста, учитывая то обстоятельство, что нынешний финансовый кризис взял начало именно с ипотечного рынка и сейчас банки США проводят более осторожную политику в отношении ипотечного рынка.

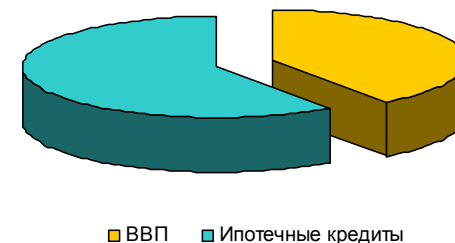

Рисунок 1. Отношение ипотечных кредитов к ВВП в США в 2011г.¹

1 www.168.am/am/articles/23490

В кредитных портфелях банков процентные ставки коммерческих кредитов традиционно находятся на более высоком уровне, чем по ипотечным кредитам. В настоящее время процентные ставки коммерческих банков находятся в сравнительно устойчивом состоянии, что связано с неизменной ставкой рефинансирования Центрального банка на уровне 8%¹. Для определения влияния высокого уровня процентной ставки на платежный баланс необходимо уточнить, какие факторы вызвали повышение процентной ставки. Если повышение является результатом проведения жесткой денежно-кредитной политики, то воздействие будет положительным. Если же причиной повышения процентной ставки являются высокие темпы инфляции в стране, то состояние платежного баланса ухудшится².

Воздействие валютных и финансовых факторов на платежный баланс растет с каждым днем. Свидетельством этого явился начавшийся в 2008г. глобальный финансовый кризис. На платежный баланс влияет как текущий, так и прогнозируемый курс национальной валюты. Текущий курс преимущественно влияет на счет текущих операций, поскольку он характеризует конкурентоспособность импортируемых товаров и услуг на национальном рынке и конкурентоспособность экспортируемых товаров и услуг на внешнем рынке. Высокий курс национальной валюты способствует импорту и препятствует экспорту, и наоборот. Девальвация обычно расширяет экспорт, а ревальвация стимулирует импорт.

На платежный баланс воздействуют также ожидания. В условиях ожидания снижения курса национальной валюты имеют место временные нарушения экспортных и импортных платежей. Импортёр пытается по возможности ускорить оплату, а экспортёр стремится отсрочить выполнение валютных требований.

Во многих странах на платежный баланс строго отрицательно влияет также чрезвычайные происшествия: засуха, стихийные бедствия, снижение цен на мировом рынке на сырьевые, энергетические ресурсы, так как сокращается экспорт, снижаются валютные посту-

1 www.cba.am

2 Евдокимов А.И. «Международные экономические отношения», Москва, 2006г., стр. 449-466.

пления, что ведет к увеличению дебетового сальдо. В этом случае страны применяют валютные ограничения, включающие такие мероприятия, которые направлены на ограничение вывоза из данной страны валютных ресурсов со стороны импортеров, централизацию валютных операций в имеющих определенные полномочия банках, требование переинвестирования прибыли от иностранных инвестиций и др.

Наконец, коммерческие ограничения могут иметь воздействие как на экспорт, так и на импорт¹. Они мешают свободному и динамичному передвижению товаров и услуг, создавая искусственные препятствия для эффективной реализации конкурентных преимуществ.

Учитывая тот факт, что платежный баланс выступает одним из подлежащих объектов государственного регулирования, в деле его регулирования возникает важный вопрос, в частности о том, какие страны (имеющие отрицательное или положительное сальдо) должны предпринять меры по его регулированию. По данному вопросу мнения теоретиков и требования практиков различны. Обычно под воздействием внешних и внутренних факторов задача регулирования платежного баланса в особенно строгой форме ставится у стран, имеющих дефицит. Страны, имеющие активный платежный баланс, призывают их «установить порядок в собственном доме», ограничить инфляцию осуществлять дефляционную политику, стимулировать экспорт, препятствовать ввозу товаров и т.д. Страны, имеющие дефицит платежного баланса обычно настаивают на том, чтобы имеющие активный баланс их партнеры снизили бы ввозные таможенные и другие ограничения, расширили вывоз капитала.

Государственное регулирование платежного баланса представляет собой совокупность экономических, в том числе валютных, финансовых, денежно-кредитных мероприятий, которые направлены на формирование основных счетов платежного баланса, а также устранение его сложившегося отрицательного сальдо. Существуют многообразные методы регулирования платежного баланса, которые направлены на стимулирование или ограничение внешнеэкономиче-

1 Михайлушкин А.И., Шимко П.Д. «Международная экономика», Москва, 2002г., стр. 217-240.

ских сделок, в зависимости от экономического положения страны и содержания международных счетов¹.

Материальную основу регулирования платежного баланса составляют:

1. государственная собственность, в том числе золотые и валютные резервы;
2. объем перераспределяемого государственным бюджетом национального дохода;
3. непосредственное участие государства в международных экономических отношениях как экспортер капитала, импортера, гаранта и др.
4. регламентирование внешнеэкономических операций посредством нормативных актов и государственного контроля.

Следует отметить те мероприятия, которые обычно осуществляют страны, имеющие дефицитный платежный баланс – с целью стимулирования экспорта, ограничения импорта, привлечения иностранного капитала, ограничения вывоза капитала.

1. **Дефляционная политика.** Такая политика, которая направлена на сокращение внутреннего спроса, включает в первую очередь ограничение бюджетных расходов, фиксацию цен и заработной платы. Как правило, одновременно с этим центральный банк снижает расчетную ставку процента, применяет кредитные ограничения, приостанавливает рост денежной массы.

Стабилизация денежной массы обеспечивает равенство номинальных и рыночных обменных курсов, снижение расчетной процентной ставки сопровождается уменьшением национальных сбережений, что снижает дебетовое сальдо счета капитала и финансового счета. Снижение национального дохода ограничивает возможность расширения внутреннего рынка, в условия которого низкая расчетная ставка процента содействует росту экспорта, увеличивая кредитовое сальдо платежного баланса. С другой стороны, низкий уровень национальных сбережений уменьшает внутреннее потребление, включая также потребление ввозимых товаров. Снижение импорта

¹ Михайлушкин А.И., Шимко П.Д. “Международная экономика”, Москва, 2002г., стр. 217-240.

положительно влияет на платежный баланс, однако этот механизм в настоящее время почти не применяется, поскольку он может стать основой проявления социальных конфликтов¹.

2. **Девальвация.** Колебания обменных курсов выступает довольно серьезным инструментом в руках государства для регулирования платежного баланса. Снижение курса национальной валюты направлено на содействие экспорту и ограничение ввоза товаров. Вместе с тем роль девальвации в деле регулирования платежного баланса зависит от конкретных условий его реализации и соответствует действующей общеэкономической и финансовой политике. Девальвация стимулирует экспорт товаров в случае наличия экспортного потенциала конкурентных товаров и услуг и наличия благоприятной ситуации на мировом рынке. Что касается ограничивающего влияния девальвации на импорт, страна не может резко сократить импорт товаров. Ограничение импорта будет положительным, если параллельно будет осуществляться политика импортозамещения.

С другой стороны, ограничение импорта может привести к потере конкурентных преимуществ тех отечественных товаров, в производстве которых используется экспортируемое оборудование, сырье, энергетические ресурсы и др. Кроме того, при проведении девальвации следует учитывать эластичность экспортного и импортного спроса².

3. **Валютные ограничения.** Валютные ограничения следует различать по сферам их действия.

- 1) По текущим операциям платежного баланса действуют следующие формы валютных ограничений:
  - а) проведение ограничений на возможность использования валютной выручки импортеров;
  - б) обязательная продажа Центральному банку валютной выручки (или ее части) экспортеров;
  - в) ограничение продажи иностранной валюты импортерам;
  - г) ограничение валютных форвардных сделок экспортеров;

¹ Михайлушкин А.И., Шимко П.Д. “Международная экономика”, Москва, 2002г., стр. 217-240.

² “Международные валютно-кредитные и финансовые отношения” под редакцией Л.Красавиной, Москва 2003г., стр. 122-178.

д) запрещение продажи товаров за границей в национальной валюте.

2) Действующие ограничения по линии финансовых операций платежного баланса можно разбить на две группы.

В случае пассивного платежного баланса используются следующие средства для ограничения вывоза капитала и стимулирования ввоза капитала:

а) ограничение вывоза национальной и иностранной валюты, золота, ценных бумаг, ограничение выдачи кредитов,

б) контроль за деятельностью рынка ссудного капитала,

в) прекращение погашения внешних обязательств или разрешение на их погашение в национальной валюте без права их перевода за рубеж.

В случае активного платежного баланса по линии финансовых операций применяются следующие валютные ограничения:

а) запрет на осуществление инвестиций и покупку ценных бумаг со стороны нерезидентов,

б) обязательная замена в Центральном банке займов в иностранной валюте национальной валютой,

в) установление отрицательной процентной ставки в отношении инвестиций нерезидентов в национальной валюте. В этом случае или инвестор платит процент банку или банк, который привлек депозит в иностранной валюте, платит ЦБ;

г) ограничение ввоза инвалюты,

д) применение принудительных депозитов. Например, фирмы, получившие кредит в инвалюте (из-за низких процентных ставок) обязуются вложить часть привлеченного капитала на беспроцентный счет в ЦБ.

Оценивая воздействие валютных ограничений на международные валютные отношения, надо отметить, что они отрицательно влияют на товарооборот страны¹.

4. *Налогово-бюджетная и денежно-кредитная политика.* С целью снижения отрицательного сальдо платежного баланса используют бюджетные субсидии экспортерам, ужесточение таможенных и

1 Фигурнова Н.П. «Международная экономика», Москва 2005.

нетамозженных инструментов, налоговый кредит и др.

Из инструментов налогово-бюджетной политики особое место принадлежит расчетной ставке процента, повышение которой содействует притоку капитала, и наоборот¹.

5. Государство использует также *специальные методы* с целью регулирования различных статей платежного баланса. Правительство осуществляет страхование целевых экспортных кредитов от экономических и политических рисков, применяет льготный режим амортизации основного капитала, предоставляет прочие финансово-кредитные льготы, вместо обязательств по реализации экспортной программы. Страны, имеющие отрицательное сальдо по статье некоммерческие функции, пробуют регулировать его путем сокращения притока рабочей силы.

В течение последних десятилетий методы регулирования платежного баланса постепенно совершенствуются. На международной арене вопрос методов регулирования постоянно находится в центре внимания руководителей государства и ведущих ученых. В частности, Роберт Манделл и Джеймс Флеминг в шестидесятые годы прошлого века разработали основные положения принципиально новой, эффективной модели, что в свою очередь позволило им быть удостоенными Нобелевской премии в области экономики².

В основу модели положены кейнсианские подходы, с развитием того положения, что международным потокам капитала была отведена центральная роль, соответственно которой еще в начале шестидесятых годов была отмечена постоянно возрастающая роль международных потоков капитала в вопросе определения узловых макроэкономических переменных- реального дохода, занятости, цен, процентной ставки. Стержнем модели Манделл-Флеминга являются те направления, которые соответственно характеризуют сбалансированность рынков товаров, денег и валюты. При этом условием уравнивания рынка товаров является равенство вывоза и ввоза, в от-

1 Михайлушкин А.И., Шимко П.Д. «Международная экономика», Москва, 2002г., стр. 217-240

2 Jacob A. Frenkel, Assaf Razin, The Mundell-Flemming Model: A Quarter Century Later, NBER Working Paper No. 2321 (Also Reprint No. r1162) Issued in April 1989 NBER Program(s), p. 27.

крытой экономике вывоз характеризуется сбережениями и импортом, а ввоз - инвестициями, государственными закупками и экспортом. Последнее непосредственно следует из основного макроэкономического тождества и того факта, что разницу национального дохода и частного потребления составляет сбережение. В модели сбережение и импорт считаются положительно зависимыми от дохода. По убеждению авторов модели, государственные закупки и экспорт считаются исходящими, а инвестиции - обратно зависимыми от процентных ставок. В результате, данный уровень дохода обуславливает отток капитала, но для поддержания реального сектора экономики в состоянии равновесия необходим приток капитала, равный оттоку, что при сложившихся ценах и ожиданиях возможно только при определенной процентной ставке. Поскольку возрастание дохода приводит к росту оттока капитала, следовательно, необходимо снижение процентной ставки для обеспечения достаточных инвестиций и поддержания равновесия притока и оттока капитала.

Равновесие на денежном рынке устанавливается при равенстве спроса на деньги и их предложения. Предложение денег контролируется и регулируется Центральным банком, а спрос на деньги складывается из спроса на деньги для сделок и спроса на деньги со стороны активов. В целом, чем выше доход общества, тем выше спрос на деньги для заключения сделок на приобретение товаров и услуг, так как при высоком уровне дохода значительно увеличиваются также расходы и, следовательно, для совершения этих сделок необходимо еще большее количество денег. Спрос на деньги как актив определяется остаточным принципом, как разница между общим предложением денег и транзакционным спросом на деньги. Он изменяется обратно пропорционально ставке процента, поскольку при повышении процентной ставки увеличивается альтернативная стоимость хранения денег. В состоянии равновесия предложение денег равно спросу на них. Таким образом, ставка процента денег и транзакционный спрос на деньги зависят от уровня национального дохода, так как рост дохода приводит к увеличению спроса на деньги для сделок, а при заданном предложении денег для установления равновесия на денежном рынке необходимо, чтобы снизился спрос на деньги как на

актив, что возможно только при повышении процентной ставки. Одновременно расширяется предложение денег, поскольку при заданной ставке процента для поддержания денежного рынка в состоянии равновесия необходимо, чтобы доход увеличился, что и приводит к расширению транзакционного спроса на деньги.

В модели равновесие валютного рынка предполагает равновесие платежного баланса. Как известно, платежный баланс состоит из трех основных составляющих: счета текущих операций, счета капитала и финансовых инструментов и официальных валютных резервов. Считается, что валютный рынок уравновешен, если нет необходимости изменения официальных валютных резервов, то есть, если наблюдается дефицит счета текущих операций, то он должен быть скомпенсирован равновеликим положительным сальдо счета капитала и финансовых инструментов, и наоборот.

Счет текущих операций представляет собой разницу между экспортом и импортом. В данной модели экспорт считается экзогенной переменной, а импорт зависит от уровня дохода. Следовательно, между счетом текущих операций и уровнем дохода существует прямая зависимость: чем больше доход, тем больше дефицит текущего счета или меньше его профицит. С другой стороны, когда экономика маленькая, то внешняя (мировая) процентная ставка является важной определяющей величиной для ее развития. Следовательно, чистый поток капитала зависит только от внутренней процентной ставки, и чем выше внутренняя процентная ставка, тем выше чистый приток капитала или ниже его чистый отток.

Согласно представленной модели, платежный баланс находится в состоянии равновесия, если сумма счета текущих операций и счета движения капитала без официальных валютных резервов равна нулю, то есть платежный баланс уравновешен. При положительном нуле имеет место приток капитала, а при отрицательном нуле - отток капитала. Следует учитывать, что когда официальные валютные резервы равны нулю и счет капитала положительный, то текущий счет операций отрицательный, и наоборот.

Чем выше степень мобильности капитала, тем более устойчива экономика, поскольку при заданном росте дохода, которое приводит

к ухудшению текущего счета операций, для обеспечения требуемого притока капитала необходимо незначительное повышение внутренней процентной ставки. Девальвация валюты ведет к увеличению экспорта и сокращению импорта, следовательно, необходим рост дохода, чтобы уравновесить платежный баланс.

При расширительной монетарной политике Центральный банк покупает государственные облигации на открытом рынке, в результате чего повышается цена облигаций. А поскольку цена облигаций и ставка процента находятся в обратной зависимости, то процентная ставка падает. Последняя в свою очередь приводит к увеличению инвестиций, что оказывает мультипликативное воздействие на выпуск, а, следовательно, на уровень дохода. Однако рост доходов отрицательно сказывается на счете текущих операций, так как увеличивает импорт (при этом, экспорт в модели считается экзогенной переменной), а снижение процентной ставки ведет к оттоку капитала. В результате и текущий счет операций, и счет капитала ухудшаются и, следовательно, при расширительной монетарной политике платежный баланс становится дефицитным. Наоборот, ограничительная монетарная политика, сопровождающаяся продажей облигаций, повышает процентную ставку, что уменьшает инвестиции и выпуск драма. Падение доходов в свою очередь сокращает импорт, а рост процентной ставки способствует притоку капитала. В результате ограничительная монетарная политика улучшает и счет текущих операций, и счет капитала, то есть платежный баланс становится профицитным.

Расширительную фискальную политику правительство может финансировать путем продажи облигаций. Рост государственных закупок хотя мультипликационным эффектом увеличивает доход, однако при продаже облигаций падают их цена и повышается процентная ставка. Последнее, сокращая инвестиции, частично позволяет нейтрализовать увеличение доходов. Что касается платежного баланса, то влияние на него расширительной фискальной политики неопределенно. С одной стороны, рост дохода отрицательно сказывается на платежный баланс, поскольку расширяет импорт, с другой стороны, повышение процентной ставки приводит к притоку капита-

ла. Аналогично неопределенно влияние и ограничительной фискальной политики.

Для обеспечения равновесия на валютном рынке Центральный банк (ЦБ) может осуществить валютную интервенцию, то есть продавать или покупать иностранную валюту. Причем, когда ЦБ продает иностранную валюту, то взамен этого скупает национальную валюту и, следовательно, находящееся в обороте количество национальной валюты уменьшается. В этом смысле валютная интервенция может быть стерилизованной или нестерилизованной. При стерилизованной интервенции ЦБ восстанавливает на прежнем уровне сокращенную денежную базу, например, путем покупки облигаций. При нестерилизованной интервенции денежную базу оставляет на сокращенном уровне.

При принятии решения Центральным Банком о переходе от политики фиксированного обменного валютного курса к расширительной монетарной политике, например, с целью увеличения выпуска, доход возрастет, процентная ставка упадет, а платежный баланс станет дефицитным. Последнее означает, что в экономике по отношению к иностранной валюте имеется избыточный спрос и ЦБ для предотвращения обесценения национальной валюты вынужден осуществить валютную интервенцию. Однако, ЦБ против продажи на рынке иностранной валюты, естественно, покупает национальную валюту, вследствие чего сокращается денежная масса. Это пример нестерилизованной валютной интервенции. А если бы ЦБ выбрал вариант стерилизованной интервенции, то в ответ на сокращение денежной массы в результате валютной интервенции, должен был бы проводить дополнительную расширительную монетарную политику, например, путем продажи облигаций. Однако, в этом случае отрицательное сальдо платежного баланса сохранится и ЦБ вынужден будет осуществлять постоянные валютные интервенции для предотвращения девальвации национальной валюты. Но валютные интервенции не могут продолжаться бесконечно, так как резервы иностранной валюты ЦБ не ограничены и, следовательно, в конечном итоге национальная валюта должна обесцениваться.

Если ЦБ проводит политику фиксированного обменного валют-

ного курса, то для предотвращения девальвации национальной валюты он вынужден осуществить валютную интервенцию. При варианте стерилизованной валютной интервенции со стороны ЦБ отрицательное сальдо платежного баланса сохранится. То есть, для восстановления внешнего равновесия ЦБ не должен осуществить стерилизацию, что равносильно ограничительной монетарной политике. Следовательно, для восстановления одновременно и внутреннего, и внешнего равновесия расширительная фискальная политика должна сочетаться с ограничительной монетарной политикой. Ограничительная монетарная политика частично сокращает доход, улучшая счет текущих операций, и повышает процентную ставку, обеспечивая дополнительный приток капитала, в результате восстанавливая равновесие платежного баланса. Фактически правительство, сочетая использование двух инструментов - кредитно-денежной и бюджетно-налоговой политики, без изменения обменного курса может восстановить одновременно и внешнее, и внутреннее равновесие.

При расширительной монетарной политике доход растет, а процентная ставка снижается, в результате чего платежный баланс становится дефицитным. Но поскольку ЦБ проводит политику плавающего валютного курса, то, как следствие дефицита платежного баланса, национальная валюта обесценивается, в результате чего расширительная монетарная политика при плавающем обменном курсе приводит к девальвации валюты, снижению внутренней процентной ставки и увеличению национального дохода. Фактически, сочетание режима плавающего валютного курса и расширительной монетарной политики может восстановить одновременно и внутреннее, и внешнее равновесие.

Влияние расширительной фискальной политики рассмотрим в двух крайних вариантах – в условиях высокой мобильности капитала и низкой мобильности. При расширительной фискальной политике доход и процентная ставка увеличиваются, оказывая противоположные воздействия на платежный баланс, но поскольку степень мобильности капитала относительно низка, то платежный баланс в новом равновесии становится дефицитным, так как приток капитала не достаточен для установления равновесия дефицита счета текущих

операций. В результате, происходит обесценение национальной валюты. В конечном итоге, дальнейшее повышение процентной ставки и девальвация национальной валюты устраняют дефицит платежного баланса. В условиях расширительной фискальной политики доходы и процентная ставка увеличиваются с противоположными воздействиями на платежный баланс, но поскольку капитал обладает высокой мобильностью, то в новом равновесном состоянии платежный баланс становится профицитным. В результате курс национальной валюты повышается. С другой стороны, снижение процентной ставки и уменьшение дохода устраняют профицит платежного баланса и устанавливается новое равновесие. Таким образом, расширительная фискальная политика может привести как к девальвации валюты в условиях низкой мобильности капитала, так и к удорожанию валюты при его высокой мобильности.

**ტურიზმი გლობალიზაციის ეპოქაში:
სამართლებრივ-ეკონომიკური ასპექტები**

მაია კაპანაძე,

ე.დ., ასოცირებული პროფესორი

მერაბი კვანტალიანი

ტურიზმის განვითარება დღეს არსებულ პირობებში საქართველოს ეკონომიკის გამოცოცხლება-განვითარების ერთ-ერთი ყველაზე უფრო სწრაფი და საიმედო გზაა. წელს ნახევარი მილიონი ადამიანი სტუმრობდა, რაც 41%-ით მეტია შარშანდელის იმავე პერიოდთან შედარებით. ნიშანდობლივი ფაქტია, რომ სტუმრების აბსოლუტური უმრავლესობა ევროპელია (თითქმის 96%)

ტურიზმის ეროვნული სააგენტოს ინფორმაციით, ჩამოსულთა შორის რაოდენობრივად პირველ ადგილზე არიან თურქები (ძირითადად-ბათუმი), მეორეზე-აზერბაიჯანლები (ბაკურიანი), მესამეზე სომხები. 45%-ითაა გაზრდილი რფ-დან შემოსულთა 9 (გუდაური), 16%-ით- უკრაინიდან და 127%-ით- ირანიდან ჩამოსულ ტურისტთა რაოდენობა.

საქართველოს როგორც ტურიზმის ქვეყნის ავტორიტეტის ამაღლების საქმეში მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს თბილისში 2011 წლის აპრილში გამართული აბრეშუმის გზის ქვეყნების XIII საერთაშორისო ტურისტული გამოფენა 180 ორგანიზაციის მონაწილეობით (ბელორუსიდან, უკრაინიდან თურქეთიდან, ირანიდან და ყაზახეთიდან), რომელთა შორის იყვნენ ტუროპერატორები, სააგენტოები, ტურისტული კომპანიები, ბანკები და სადაზღვევო კომპანიები. ისინი ინფორმაციას ლებულობენ ჩვენში მოქმედი სანატორიუმების, პანსიონატების, სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი ცენტრების შესახებ და ა.შ., რაც მომავალში გაზრდის საქართველოს სათანადო ტურისტული ინფრასტრუქტურით დაინტერესებულ ადამიანთა რაოდენობას.

ჩვენი აზრით, არანაკლებ მნიშვნელოვანი იქნება ბათუმში მონ-

ყობილი IV საერთაშორისო ტურისტული გამოფენა (10 ქვეყნის მონაწილეობით), რომელიც პოპულარიზაციას გაუწევს რეგიონის რესურსებს და კურორტებს, აგრეთვე, კრეატიულ მარშუტებს შავი ზღვის ქვეყნებში.

მნიშვნელოვანი სიახლეა იაპონიასთან ერთად (ტურისტული პროდუქტების) “სუამ-იაპონიის” ერთობლივად შექმნის პერსპექტივა, რომელიც საინფორმაციო და პრეს-ტურების მონყობას ითვალისწინებს იაპონიის ტურისტული კომპანიებისა და მასმედიის წარმომადგენლებისთვის.

აღსანიშნავია, რომ ამ საქმეში საქართველოს წარმატების დამატებით შანსებს სძენს ის გარემოება, რომ წელს იგი სუამ-ის ტურიზმის სფეროს კოორდინატორია. ეს ყოველივე ნათლად მეტყველებს ჩვენში მდგრადი ტურიზმის, ერთი მხრივ, დიდ სახელმწიფოებრივ მნიშვნელობაზე, ხოლო, მეორე მხრივ, მისი ხელშეწყობის აუცილებლობაზე. ტურიზმს ამჟამად ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი უჭირავს საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში. იგი მსოფლიო მეურნეობის ძალიან სწრაფად განვითარებადი და დიდშემოსავლიანი დარგია. მსოფლიო საფინანსო-ეკონომიკური კრიზისის დაწყებამდე, მსოფლიო ეკონომიკის მდგრადი განვითარების კვალობაზე, ტურისტთა რაოდენობის ყოველწლიური ზრდის მაჩვენებელმა 6%-ს გადააჭარბა და 2007 წ. ბოლოსთვის თითქმის 900 მლნ კაცს მიაღწია. ცნობილია, რომ ტურიზმი საგრძნობ გავლენას ახდენს როგორც ცალკეული ქვეყნების, ისე მთელ მსოფლიო მეურნეობის განვითარებაზე. თუმცა, ტურიზმი რთულ სოციალურ-ეკონომიკური ფენომენია და განსხვავებული შედეგები მოაქვს ამა თუ იმ რეგიონისათვის.

ბუნებრივი კატაკლიზმების, ტექნოლოგიური კატასტროფებისა თუ კრიზისების მიუხედავად ტურიზმი დღესაც განაგრძობს აქტიურ განვითარებას და ახალ-ახალ ტენდენციებსაც ავლენს. ერთ-ერთი მათგანია ტურიზმის მდგრადი განვითარების კონცეფციის გაჩენა. ამ კონცეფციას განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდებიან სწორედ ტურიზმის განვითარებაზე ორიენტირებულ ქვეყნებში. მასზე დაყრდნობით ახერხებენ წინააღმდეგობის დაძლევას ტურიზმის ბოპოქარ განვითარებასა და რესურსების შეზღუდულობას შორის, რასაც ეკოლოგიური გარემოს გაუარესება იწვევს.

ტურისტული ინდუსტრიის მდგრადი განვითარების მიზანია მისი ისეთი დაბალანსებული განვითარება, რომლის დროსაც ერთნაირ

მნიშვნელოვანია და, რაც მთავარია, ურთიერშეთავსებადია შემდეგი ხუთი ამოცანა:

1. ეკონომიკური განვითარება;
2. ადგილობრივ მკვიდრთა კეთილდგეობა;
3. ბუნების კარგად შენარჩუნება;
4. ტურისტთა მოთხოვნილების დაკმაყოფილება;
5. კულტურის აყვავება.

მსოფლიო პრაქტიკაში გამოყოფენ მდგრადი ტურიზმის განვითარების მექანიზმის შემდეგ სამ რგოლს: მდგრად რეგიონებს, მდგრად ბიზნესს და პასუხისმგებლობის მქონე ტურისტებს, რაც არსებითად ნიშნავს მდგრად მართვას, მდგრად წარმოებას და მდგრად მოხმარებას. მათ გამართულად მუშაობას მრავალი ფაქტორი ელოება ნინ, რომელთა შორის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო სერიოზულია ტურიზმის განხილვა იზოლირებულად, სოფლის მეურნეობის, ტრანსპორტის და სხვა დარგებისა და სფეროების განვითარებისგან მონყვევით. დაბეჯითებით უნდა ითქვას, რომ მდგრადი ტურიზმი მთლიანად ქვეყნებისა და რეგიონების მდგრადი განვითარების საკითხია.

მსოფლიო სამეურნეო სისტემის განვითარების ამჟამინდელ პირობებში ტურიზმის განვითარებაზე გავლენას ახდენს როგორც სახელმწიფო რეგულირება, ისე თანამედროვე ყოვლისმომცველი გლობალიზაციის ტენდენციები.

ტურიზმის მდგრადი განვითარების საერთაშორისო გამოცდილების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ დღეს ამ მხრივ ყველაზე უფრო აქტუალურია სახელმწიფო რეგულირების ისეთი მეთოდები, როგორცაა ეკოლოგიური სტანდარტიზაცია, სერთიფიკაცია და აუდიტი, ფულადი მეთოდები (პირდაპირი დაფინანსება ბიუჯეტიდან, შეღავათიანი დაბეგვრა, სუბსიდიები, დოტაციები და გრანტები), არაფულადი მეთოდები (სამართლებრივი, საინფორმაციო და მარკეტინგული მხარდაჭერა, ხელშეწყობა პარტნიორების მოძიებაში) და სხვა.

ტურისტული სექტორის განვითარებაზე დიდი გავლენა იქონია გლობალიზაციის პროცესმა. გამძაფრდა კონკურენცია ტურისტულ ბიზნესსა თუ სასტუმრო ინდუსტრიაში. მტკიცედ მოიკიდეს ფეხი სხვადასხვაგვარმა ზენაციონალურმა კორპორაციებმა.

ბოლოდროინდელმა გეოპოლიტიკურმა ცვლილებებმა თავისი კვალი დაატყო საერთაშორისო ტურიზმს. ჩაისახა ახალი ტენდენ-

ციები და მიმართულებები. ტურისტულ ბაზაზე განხორციელებულ გლობალიზაციურ პროცესს დღეს შემდეგი თვისებები ახასიათებს.

- ტექნოლოგიების შეცვლა;
- სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განახლება;
- საქმიანი აქტივობის ინტერნაციონალიზაცია;
- საერთაშორისო ტურიზმის რეგულირების მექანიზმის შექმნა.

ჩვენმა თანამედროვე ინფორმაციულმა რევოლუციამ ხელი შეუწყო ტურისტული კავშირურთიერთობის გაფართოებას. ტურისტული პროდუქტი ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ხშირად “მოთხოვნადი” გახდა ინტერნეტში. დღეს მისი მეშვეობით იღებენ მოგზაურობათა შესახებ არსებული ინფორმაციის 2/3-ზე მეტს და მისივე მეშვეობით უკვეთავენ ჯავშანს. ინტერაქტიული სააგენტოების მოხერხებულობა (78,4%), შექმნის ნებაყოფლობითობა (66,4%), დროის დაზოგვა (64,2%), აგრეთვე, უშუალოდ ტუროპერატორისაგან ინფორმაციის მიღების შესაძლებლობა.

გლობალურ ეკონომიკაში დიდ როლს თამაშობს ელექტრონული კომერცია. იგი რადიკალურად ცვლის ტურისტული პროდუქციის წარმოებისა და გავრცელების სტრუქტურას, ზედმეტად აქცევს ისეთ დამხმარე სტრუქტურებს, როგორცაა გამანაწილებელი ქსელები, ტურისტული აგენტები და ბითუმად მომუშავე ტუროპერატორები.

სწრაფად ვითარდება ტურისტთა სატრანსპორტო მომსახურების ინდუსტრია, განსაკუთრებით-საჰაერო ტრანსპორტი, მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის მიერ 2015 წლამდე გაკეთებული პროგნოზის თანახმად. ავიატრანსპორტით ტურისტთა გადაყვანა ყოველწლიურად 3%-ით მოიმატებს.

ტურიზმის განვითარება სახელმწიფოებრივთან ერთად საერთაშორისო რეგულირებასაც საჭიროებს. ამ საქმეში ხსენებულ ორგანიზაციასთან ერთად მნიშვნელოვან ფუნქციებს ახორციელებენ საჰაერო ტრანსპორტის საერთაშორისო აცოციაცია ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია, აზია წყნარი ოკიანის ტურისტული ასოციაცია და სხვები. მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაცია ძირითადად ძალისხმევას ახმარს ტურიზმის საინფორმაციო ხელსაწყოებს, მისი მნიშვნელობის გაფართოებას და ახალი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნას. ეთგო მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობს ტურიზმის პრობლემების შესწავლას, აზია-

წყნარი ოკეანის ტურისტული ასოციაცია ამ რეგიონის 34 ქვეყანაში ემსახურება ტურიზმის განვითარებას და ა.შ.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ტურიზმის მდგრადი განვითარებისათვის აუცილებელია ყველა დაინტერესებული მხარის საერთაშორისო და რეგიონული ორგანიზაციების, სახელმწიფო ორგანოების, ბიზნეს-სტრუქტურების, საზოგადოებრივი ასოციაციებისა და გაერთიანებების, სამეცნიერო-კვლევითი და საგანმანათლებლო დაწესებულებებისა და თვითონ ტურისტების მკაფიო კოორდინაცია და მათი ძალისხმევის გაერთიანება, აგრეთვე, ქვეყანაში მდგრადი ტურიზმის განვითარების შესაბამისი სტრატეგიისა და პროგრამების შემუშავება და ისეთი ორგანოს ჩამოყალიბება (ან არსებულის რეორგანიზება), რომელიც ასეთ ტურიზმზე იქნება ორიენტირებული და პასუხისმგებელი.

ამა თუ იმ ობიექტის კონკრეტულ უპირატესობათა ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვანი როლის თამაში შეუძლია კლასტერებს. ტურისტული კლასტერის შექმნის სტრატეგიის განსაზღვრის მიზნით ყოველმხრივ უნდა გავაანალიზოთ ეროვნული ეკონომიკური სისტემის არსი, გამოვავლინოთ უმნიშვნელოვანესი სამეურნეო კავშირები და გამოვიკვლიოთ ერთმანეთზე მიბმული წარმოების ურთიერთგავლენის პრობლემები, საშინაო და საგარეო ბაზრების გავლენა ტურისტული მომსახურების კონკურენტუნარიანობის ამაღლების პროცესზე. საწარმოებს შორის არსებული ეკონომიკური კავშირების მრავალფეროვნება და მრავალასპექტიანობა, ტურისტულ ეკონომიკაში წარმოქმნილ ფინანსურ ეკონომიკური და ეკოლოგიური პრობლემები იმ ფაქტს წარმოაჩენენ, რომ ცალკეულ საწარმოებსა და მათ ხელმძღვანელებს არ შეუძლიათ მათი გამკლავება და გადანაცვება ერთმანეთისაგან გამიჯნულად. სწორედ ეს განაპირობებს ეკონომიკური კავშირების მთელი სპექტრის რეგულირების აუცილებლობას და ნორმების საფუძველზე და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესების განუხრელად დაცვის გათვალისწინებით.

ტურისტულ სფეროში კლასტერების შექმნის კონცეფციის შემუშავების შემდეგი მნიშვნელოვანი ასპექტია კონკურენტუნარიანობის მართვის მოდელის შემუშავება და დანერგვა. კლასტერებში გაერთიანებული ტურისტული საწარმოების კონკურენტუნარიანობის ამაღლების კომპლექსური კონცეფციის შემუშავების პროცესის ეკონომიკური არსი შემდეგში მდგომარეობს:

– კონკრეტული უპირატესობის ფორმირება ღირებულების საფუძველზე;

– ბუნებრივ-კლიმატური რესურსების შენარჩუნება;

– შიდა ბაზრების განვითარება;

– მწარმოებლურობის ამაღლება;

– ტურისტების პიკური ნაკადების მომსახურებაზე ორიენტირებული საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურების შექმნა;

– ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა;

– ახალი ტექნოლოგიების ხელმისაწვდომობა კლასტერის ყველა მონაწილისათვის;

– ტურისტული რეგიონის კლასტერული სისტემის მართვის პრინციპების შემუშავება.

ტურისტულ რეგიონში კლასტერის ფორმირების კონცეფცია არსებითადაა დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკური ინტერესების ადეკვატურად განსაზღვრაზე. ანალიზმა გვიჩვენა, რომ საქართველოში ეკონომიკური ინტერესების შემდეგი კატეგორიებია: გასაღების ბაზრების მიმართ; ნედლეულის ბაზრების მიმართ; ბაზრებთან გეოგრაფიული სიახლოვის მიმართ; დიდი დემოგრაფიული პოტენციალის და ან მაღალი გადახდისუნარიანი მოთხოვნის მქონე რეგიონების მიმართ; ტურიზმის მსოფლიო ბაზრისაგან ერთგვარი თავისუფლების დაცვა, რაც არა მარტო კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას, არამედ ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფასაც მოასწავებს.

ტურისტული ბაზრის ეკონომიკა ყალიბდება და ფუნქციონირებს რეგიონის იმ საწარმოთა ინტეგრალური ურთიერთდამოკიდებულების საფუძველზე (ტურისტული კლასტერი), რეომელთა საქმიანობა პირდაპირ ან ირიბად უკავშირდება რეკრეაციის ეკონომიკას; მეორე ასეთი საფუძველია რეკრეატიულ ტერიტორიებზე განთავსებული ბუნებრივ რესურსებსა და ისტორიულ-კულტურულ ობიექტებს შორის ეკოლოგიური ბალანსის შენარჩუნება.

ლიტერატურა:

1. Любимцева О.О Рынок туристических услуг. К.Альперпресс, 2005
2. Устойчивое развитие туризма. пособие для специалистов. world-tourism.org/ruso
3. izzone.info/ tourism/2011/1302206707.php

ახალი საქონლის დამუშავების პროცესის ზოგიერთი ასპექტი

მაია სეთური
ეკონომიკის დოქტორი

ახალი საქონლის დამუშავების პროცესი იწყება იდეების წარმოდგენით. არსებობს იდეების მრავალი წყარო. მომხმარებელთა მოთხოვნილებების შესახებ სრული წარმოდგენისათვის და მათზე თვალყურის მიდევნებისათვის შეიძლება გამოყენებულ იქნას გამოკითხვა, საპროექტო ტესტები, მომხმარებელთა წინადადებებისა და საჩივრების ჯგუფური განხილვა. იდეები წარმოიქმნება იმ შემთხვევაშიც, როცა მომხმარებლებს სთხოვენ საქონლის ექსპლუატაციისას წამოჭრილი პრობლემების ჩამოთვლას.

კომპანიამ შეიძლება მიიღოს ახალი იდეები თავისი მეცნიერებისაგან, ინჟინრებისაგან, კონსტრუქტორებისაგან, მოახდინოს მუშაკთა სტიმულირება, რათა მათ წარმოების პროცესების, საქონლის და მომსახურების სრულყოფის გზების მოძიებაში მიიღონ აქტიური მონაწილეობა. მრავალი კომპანია თავის მუშაკებს, რომლებიც წარმოადგენენ საუკეთესო იდეებს, აჯილდოებს ფულადი პრემიებითა და საჩუქრებით.

იდეების მოძიება შეიძლება კონკურენტთა საქონლისა და მომსახურების შესწავლის შედეგად. კონკურენტების საქმიანობის შესახებ ინფორმაციის მოპოვება შეიძლება დისტრიბუტორებისგან, მომწოდებლებისგან და სავაჭრო წარმომადგენლებისგან. შეიძლება დადგინდეს კონკურენტის ახალი საქონლის რომელი თვისება იზიდავს მომხმარებელს. შეიძლება კონკურენტების საქონლის შექმნა, დაშლა ნაწილებად და შემდეგ უკეთესი საქონლის წარმოება.

ახალი საქონლის იდეების საუეთესო წყაროდ ითვლებიან დილერები და კომპანიის სავაჭრო წარმომადგენლები. მათ მუდმივი კოტაქტი აქვთ მყიდველებთან და იციან მათი მოთხოვნები. ხშირად სწორედ ისინი იგებენ ყველაზე ადრე კონკურენტების მიერ ახალი საქონლის გამოგონების შესახებ. იზრდება იმ კომპანიების რიცხვი, სადაც ვაჭრობის წარმომადგენლებს, დისტრიბუტორებს და დილერებს სპეციალურად ასწავლიან ახალი იდეების მოძიებას.

ღარგზობრივი ეკონომიკა

ახალი საქონლის იდეების წყარო შეიძლება იყოს კომპანიის უმაღლესი ხელმძღვანელებიც, თუმცა უმაღლესი ხელმძღვანელობის როლი ძირითადად მდგომარეობს არა ახალი საქონლის გამოგონებაში, არამედ თანამშრომლებისათვის ისეთი პირობების შექმნაში და კომპანიაში ისეთი ატმოსფეროს დამკვიდრებაში, რომელიც სტიმულს მისცემდა კომპანიის თანამშრომლებს, რათა მათ შესთავაზონ ახალი იდეები და განახორციელონ ისინი.

ახალი იდეების მოძიების წყაროებია გამოგონებები, უნივერსიტეტი და კომერციული ლაბორატორიები, დარგობრივი გამომცემლობები და სხვა. გამოგონებები მუდმივად უყურებენ სამყაროს იდეების თვალსაზრისით, რომლებიც შეიძლება გადაქცეულიყო ახალ და წარმატებულ პროდუქტად. ისინი ქმნიან თავიანთ წარმოსახვაში სიხლეს, განსაზღვრავენ მის ფუნქციებს.

იდეების გენერაციისათვის აპრობირებულია რიგი მეთოდები. მათ შორისაა ნიშნების (თვისებების) ჩამოთვლის მეთოდი. ამ მეთოდის გამოყენებისას არსებული საქონლის ყველა მახასიათებლების ჩამონათვალს აკეთებენ, შემდეგ კი ცდილობენ თითოეული მათგანის შეცვლას გაუმჯობესებული საქონლის მიღების მიზნით. ამ დროს პასუხები უნდა იქნას გაცემული შემდეგ კითხვებზე: როგორ შეიძლება ამ საქონლის ახლებურად გამოყენება? როგორ უნდა შეეგუოს (შეეთვისოს) იგი ახალ პირობებს? გაიზარდოს (ან შემცირდეს) მისი ზომები? შეიცვალოს იგი სხვა საგანით? მოხდეს მისი ხელახალი კონსტრუირება?

იდეების გენერაციის ერთ-ერთი მეთოდია იძულებითი შეერთების მეთოდი, რომლის დროსაც შემოთავაზებულია ერთობლივად იქნას განხილული რამოდენიმე საგანი, რათა იპოვონ მათ შორის ისეთი ურთიერთკავშირი, რომელიც საშუალებას მოგვცემს შეიქმნას ახალი საქონელი.

იდეების გენერაციისას გამოიყენებენ მორფოლოგიური ანალიზის მეთოდს. იგი გვთავაზობს განვსაზღვროთ პრობლემის სტრუქტურული პარამეტრები და შევისწავლოთ მათ შორის კავშირი, რათა ვიპოვოთ რაიმე ორიგინალური შეთავსება. დავუშვათ, რომ პრობლემა დასმულია ასე: „რაიმე ობიექტების გადატანა ერთი ადგილიდან მეორეზე თვითმავალი გადასაზიდი საშუალების დახმარებით“. ამოცანის ძირითადი პარამეტრები იქნება: გადასაზიდი საშუალების ტიპი (მაგალითად, ურიკა); გარემო, სადაც უნდა იმუშაოს მოწყობი-

ლობამ (ჰაერი, წყალი, თოვლი, მყარი ზედაპირი, რელსები); ენერჯის წყარო (მიგანვის ძრავა, ელექტრომოტორი, შეკუმშული ჰაერი). თუ გადაწყდება ურიკის ტიპის გადასაზიდი საშუალების შექმნა, რომელიც მოძრაობაში მოიყვანება შიგანვის საშუალებით და რომელიც მოძრაობს თოვლზე, მაშინ მივიღებთ თოვლმავალს.

მომხმარებელთა საჭიროებებისა და პრობლემების განსაზღვრის მეთოდი მოითხოვს მომხმარებელთა ჩართვას მუშაობაში. იგი იწყება მომხმარებელთა გამოკითხვით, რათა დადგინდეს მათი მოთხოვნილებები. გამოკითხვისას წინ წამოწეულია ის პრობლემები, რომლებსაც ეჯახებიან მომხმარებლები საქონლის (ან სასაქონლო კატეგორიის) მოხმარების პროცესში, თუ რესპოდენტებთან საქონლის შესახებ პრეტენზიების არსებობის შემთხვევაში მომხმარებლები გადმოსცემენ თავიანთ პრობლემებს და ჩივილებს თავიანთი სიტყვებით. უკმაყოფილების მიზეზები შეიძლება სხვადასხვა იყოს: პროდუქტის დაბალი ხარისხი, მისი რომელიმე მახასიათებელი და ა.შ. ასეთი წესით მოპოვებული ინფორმაცია ეხმარება კომპანიებს გააუმჯობესონ და შემდეგ მიაწოდონ თავიანთი პროდუქცია.

იდეების გენერაციისას მიმართავენ მყიდველთა ყველაზე დაუკმაყოფილებელ ჯგუფს. იმისთვის, რომ განისაზღვროს რა მახასიათებლის სრულყოფა უნდა იქნას შეტანილი პროდუქტში, კომპანიას ეხმარება გამოვლენილი ხარვეზების შედარებითი ანალიზი. ამ მეთოდს გამოიყენებენ სხვა სახითაც, მომხმარებლებს გადასცემენ ნაკლოვანებების ჩამონათვალს და სთხოვენ დაასახელონ ის საქონელი, რომელიც მათი აზრით ამ ხარვეზებს შეიცავს.

ახალი საქონლის შემმუშავებელთა ჯგუფის სტიმულირებისათვის გამოიყენებენ ბრეინ სტორმინგის მეთოდს. იგი შემოიტანა ალექს ოსბორნმა. „ტვინზე შეტევაში“ მონაწილეობს 6-10 კაციანი ჯგუფი. წამყვანი დისკუსიას იწყებს შემდეგი სიტყვებით: „გახსოვდეთ, ჩვენ გვინდა მივიღოთ რაც შეიძლება“

მეტი იდეა და რაც უფრო უჩვეულო იქნება ისინი, მით უკეთესი. გთხოვთ თავი შეიკავოთ რაიმე შეფასებებისაგან“. იდეები გადმოიფრქვევა უხვად, ყოველიმომდევნო იდეა ჩრდილავს წინას და დაახლოებით ერთი საათის შემდეგ შეიძლება ჩანერილ იქნას არანაკლებ ასობით ახალი იდეა.

უილიამ გორდონის აზრით, ბრეინ სტორმინგის დროს იდეები

ჩნდება მეტისმეტად ადრე, როცა ჯერ კიდევ არ არის შემუშავებული მიდგომები პრობლემის მიმართ, ამიტომ გორდონმა შემოიტანა სხვა მეთოდი – სინექტიკა. ჯგუფის წევრებს აძლევენ პრობლემის იმდენად ფართო ფორმულირებას, რომ ისინი ვერ მიხვდნენ კონკრეტულად რომელ ამოცანას წყვეტენ¹. მაგალითად, ერთ-ერთ კომპანიაში უნდა მოეფიქრებინათ შესაკრავი ადვილად ააღებად სითხესთან მომუშავე მუშების დამცავი კოსტიუმებისათვის. უ. გორდონი კონკრეტულ პრობლემას მალავდა და განიხილავდა „შეკვრის“ პრობლემას. აუდიტორიას მოჰყავდა მაგალითები ერთმანეთისგან ყველაზე განსხვავებული მოწყობილობებისა, მაგალითად, ჩიტის გალიების გამოსასვლელი და სხვა. მკვლევარი თანდათანობით ატყობინებდა ფაქტებს, რომლებიც ნათელს ჰფენდნენ გადასაწყვეტ პრობლემას. როდესაც ჯგუფი ახლოს მივიდა სწორ გადაწყვეტილებასთან უ. გორდონმა დაასახელა რეალური პრობლემა. ასეთი სხდომები მიმდინარეობდა არანაკლებ სამ საათს, რამდენადაც უ. გორდონს მიაჩნდა, რომ დალლილობა იდეის წარმოქმნის ხელშემწყობი ფაქტორია.

კომპანიაში, რომელიც სტიმულს უწევს თავის მუშაკებს, რათა მათ იდეები წარუდგინონ თავიანთ ხელმძღვანელებს, იწერება ეს წინადადებები და ყოველკვირეულად განსახილველად წარედგინება იდეების საბჭოს. იდეებს ყოფენ სამ ჯგუფად: პერსპექტიული, საეჭვო და არაპერსპექტიული იდეები. პერსპექტიულ იდეებს გადასცემენ საბჭოს წევრებს, რათა შემდგომ მათ ჩამოაყალიბონ თავიანთი აზრი. პერსპექტიული იდეები ასეთი შერჩევის გავლის შემდეგ მთლინად მონმდება. კომპანიამ საჭიროა დააჯილდოვოს ის თანამშრომლები, რომლებმაც წამოაყენეს საუკეთესო წინადადებები.

იდეების შერჩევისას კომპანია უნდა შეეცადოს შეცდომით უარი არ თქვას კარგ იდეაზე. ასეთი სახის შეცდომას უწოდებენ „არა“ ტიპის შეცდომას. „არა“ ტიპის შეცდომებს, სამწუხაროდ, ხშირად აქვს ხოლმე ადგილი ფირმების პრაქტიკაში. მაგალითად, IBM-მა და Eastman Kodak-მა უარი თქვეს ახალი ტიპის ქსეროქსის აპარატის Chester karlson-ის შემუშავებაზე. ხოლო კომპანია Xerox-მა მას სათანადო ყურადღება მიაქცია; Ford-ისგან განსხვავებით General

1 Котлер Ф., Маркетинг Менеджмент. Анализ, планирование, внедрение, контроль, изд. Питер~, С.-Пб., 1998, gv.392

Motors-მა გააცნობიერა ავტომობილების ბაზრის სეგმენტების აუცილებლობა ფასისა და ხარისხის მიხედვით¹. „დიახ“ ტიპის შეცდომაა სუსტი იდეის მიღება და მის საფუძველზე სიახლის შემუშავება. განასხვავებენ სიახლის წარმატებლობის სამ სახეს:

1. ახალი საქონლის აბსოლუტური ჩავარდნა. ამ დროს კომპანია კარგავს ფულს და გაყიდვებიდან მიღებული შემოსავალი ვერ ფარავს ცვალებად ხარჯებსაც კი;

2. საქონლის ნაწილობრივი ჩავარდნა. ამ შემთხვევაში გაყიდვებიდან მიღებული შემოსავლით შესაძლებელია დაიფაროს ცვალებადი ხარჯები და მუდმივი ხარჯების ნაწილი;

3. შედარებითი წარმატებლობა. ამ დროს მოგება უფრო ნაკლებია, ვიდრე კომპანიის მიერ წინასწარ დადგენილი ამონაგების კოეფიციენტი.

იდეების შერჩევას კომპანიამ რაც შეიძლება ადრე უნდა თქვას უარი წარმატებულ წინადადებებზე. რაც მას დაეხმარება თავიდან აიცილოს თანხების ფუჭად ხარჯვა. სიახლის დამუშავების ყოველი შემდგომი ეტაპი კი წინასტადიებთან შედარებით უფრო მეტ თანხებს მოითხოვს. იდეები სიახლის შესახებ სტანდარტულ ბლანკებზე გამოიკვება, სადაც უნდა ჩამოყალიბდეს სიახლის იდეა, მიზნობრივი ბაზარი, კონკურენციის პირობები, ბაზრის ტევადობის მიახლოებითი შეფასებები, ფასები, დრო და ხარჯები, რომლებიც ჭირდება ახალი პროდუქტის დამუშავებას და წარმოებას. ეს ბლანკები განსახილველად გადაეცემა ფირმის ახალი საქონლის საბჭოს. საბჭო ამოწმებს ყოველი იდეის შესაბამისობას რიგ კრიტერიუმებთან, მაგალითად, დააკმაყოფილებს თუ არა საქონელი მომხმარებელთა მოთხოვნილებებს? სარეკლამო კამპანია მიაღწევს თუ არა იმას, რომ მომხმარებლებმა საერთო მასიდან განასხვავონ და გამოარჩიონ ახალი საქონელი და ა.შ. შერჩევის ამ ეტაპს წარმატებით გაივლიან ზოგიერთი იდეები. შემდეგ მათ აფასებენ წონითი კოეფიციენტების მეთოდით. ამ მეთოდზე წარმოდგენას გვაძლევს ცხრილი 1. მის პირველ სვეტში ჩამოთვლილია ფაქტორები, რომლებიც აუცილებელია კომერციულ წარმოებაში საქონლის წარმატებული ჩაშვებისათვის. მეორე სვეტშია წონითი კოეფიციენტები, რომლებიც ახასიათებენ

¹ Дойль П., Штерн Ф., Маркетинг Менеджмент и стратегия, С.-Пб. 2007, гв. 257.

თითოეული ფაქტორის შეფარდებით მნიშვნელობას. შემდეგ სვეტში თითოეული ამ ფაქტორისთვის საქონელს აძლევენ შეფასებას 0-დან 1.0-მდე (უმაღლესი შეფასებაა 1.0). ბოლო ნაბიჯია თითოეული ფაქტორის წონითი კოეფიციენტების გამრავლება ამ ფაქტორის მიხედვით საქონლის შეფასებაზე. გამრავლების შედეგად მიიღება ბაზარზე ახალი საქონლის წარმატებული გამოტანისათვის კომპანიის შესაძლებლობების საერთო რეიტინგი. ცხრილში მოყვანილ მაგალითში საქონლის იდეამ მიიღო საერთო რეიტინგი 0.69. ამით იგი შეიძლება „კარგ“ კატეგორიას მივაკუთნოთ.

რეიტინგის გამოთვლის მეთოდიკას გამოიყენებენ იმისთვის, რომ სიახლეთა იდეების განხილვისა და შეფასებისადმი უზრუნველყონ სისტემური მიდგომა. იმის მიხედვით თუ როგორ მიმდინარეობს იდეის შემუშავების პროცესი კომპანიამ მუდმივად უნდა გადახედოს ახალი პროდუქტის წარმატების საერთო ალბათობის შეფასებას, შემდეგი ფორმულის გამოყენებით:

ცხრილი 1.

საქონლის იდეის რეიტინგის გამოთვლის მეთოდიკა

მოთხოვნები წარმატებული საქონლისადმი	ორიგინალურობა ან მაღალი ხარისხი 1	შეფარდებითი წონა 2	საქონლის შეფასება 3=1 x 2
საქონლის რეიტინგი	0.40	0.8	0.32
მაღალი თანაფარდობა ხარისხი/ფასი	0.30	0.6	0.18
მარკეტინგული მხარდაჭერის თანხა	0.20	0.7	0.14
ძლიერი კონკურენციის არარსებობა	0.10	0.5	0.05
სულ:	1.00		0.69*

* რეიტინგის სკალა: 0.00 — 0.30 — ცუდი; 0.30 — 0.60 — დამაკმაყოფილებელი; 0.61 — 0.80 — კარგი; იდეის მისაღებად აუცილებელი მინიმალური რეიტინგი — 0.61

წარმატების საერთო ალბათობა = შემუშავების ტექნიკური დასრულების ალბათობა X კომერციულ წარმოებაში ჩაშვების ალბათობა ტექნიკური დასრულების პირობებში X ეკონომიკური წარმატების ალბათობა კომერციულ წარმოებაში ჩაშვების პირობებში. მაგალითად, თუ ალბათობის შეფასებითი მნიშვნელობა, რომელიც ფორმულის მარჯვენა ნაწილია, ტოლია 0.50, 0.65 და 0.74 შესაბამისად, მაშინ კომპანიას შეუძლია გააკეთოს დასკვნა, რომ წარმატების საერთო ალბათობა ტოლია 0.24. შემდეგ კომპანიამ უნდა მიიღოს გადაწყვეტილება იმაზე, საკმარისია თუ არა ალბათობის ასეთი მნიშვნელობა სიახლის დამუშავების გასაგრძელებლად.

მიმზიდველი იდეები გადაიქცევა საქონლის კონცეფციად. თუ იდეა გვაძლევს საერთო წარმოდგენას ახალ პროდუქტზე, კონცეფცია იდეის შემუშავებული ვარიანტია, რომელიც გამოხატულია მომხმარებლებისათვის მნიშვნელოვანი ფორმით. ახალი საქონლის კონცეფციას სჭირდება როგორც შემუშავება, ასევე შემოწმებაც.

ВЛИЯНИЯ ВЛАЖНОСТИ ВОЗДУХА НА МОЩНОСТЬ И ЭКОНОМИЧНОСТЬ РАБОТЫ СУДОВОГО ДВИГАТЕЛЯ

Отар Джиджавадзе
дэн професор
Варлам Рамишвили
дэн професор

Воздух обычно представляют как смесь азота и кислорода. Однако такой «чистый», абсолютно «сухой» воздух в природе не встречается. В большой или меньшей мере воздух всегда смешан с водяными парами. Такую смесь сухого воздуха с водяными парами принято называть влажным воздухом. Степень влажности оценивается относительной влажностью φ , представляющей собой отношение массы водяного пара, содержащегося в единице объема воздуха γ_n , к плотности насыщенного пара при температуре смеси,

$$\varphi = (\gamma_n / \gamma_n^*) \cdot 100\% \quad (1)$$

Обозначим P_n – парциальное давление водяного пара и P_n^* – парциальное давление сухого воздуха, тогда в соответствии с законом Дальтона давление влажного атмосферного воздуха

$$B = P_n + P_n^* \quad (2)$$

При данных давлении и температуре существует такое состояние, при котором воздух содержит максимально возможное количество водяного пара. Воздух в таком состоянии называется насыщенным. Относительная влажность вместе с тем характеризует степень насыщения воздуха. Если считать водяной пар, содержащийся в воздухе, идеальным газом, то из сопоставления уравнений состояния получим:

$$P_n = RT\gamma_n \quad (3)$$

$$P_n^* = RT\gamma_n^*$$

$$\text{С учетом получаем } P_n / P_n^* = \gamma_n / \gamma_n^* = \varphi, \quad (4)$$

где P_n^* – давление насыщенного пара при температуре смеси.

Из (3) следует, что относительная влажность воздуха может быть

приближенно выражена отношением парциальных давлений. Приближенность зависимости (3) обусловлена отклонением уравнений состояния для водяного пара и влажного воздуха от условий, выраженных зависимостями (2), справедливых для идеального газа, а также различием газовых постоянных сухого воздуха R_B и водяного пара R_H : $R_B \approx 292$ Дж/(кг·К); $R_H \approx 470$ Дж/(кг·К). Газовая постоянная влажного воздуха в зависимости от величины относительной влажности определяется по соотношению:

$$R'_e = \frac{292}{1 - 0,377\varphi(p_H / B)} \quad (5)$$

Из (5) следует, что с ростом влажности при неизменных температуре и давления увеличивается газовая постоянная воздуха, а так как плотность воздуха обратно пропорциональна газовой постоянной, то с увеличением влажности уменьшается масса воздуха, поступающего в цилиндры двигателя.

Увеличение относительной влажности сопровождается ростом парциального давления водяных паров P_{H_2O} , газовой постоянной R_B влажного воздуха, удельной теплоемкости C_p и влагосодержания $d = G_n / G_e$, где G_n – масса водяных паров во влажном воздухе, а G_e – масса сухого воздуха. Одновременно уменьшаются: парциальное давление кислорода P_{O_2} , плотность воздуха γ_n и показатель адиабаты k .

Таким образом, влияние влажности не ограничивается количественным изменением массы воздуха. Изменяются также все основные параметры воздуха, в том числе и относительное содержание кислорода.

Экспериментальные исследования, выполненные на двигателях, дают противоречивые результаты, не позволяющие сделать определенные выводы относительно сущности и степени влияния влажности. Не установлен и сам механизм воздействия влажности. Ряд исследователей полагает, что водяные пары, попадая в камеру сгорания, снижают температуру рабочей смеси. Оказывая тем самым влияние на индикаторные и эффективные показатели двигателя. Так, например, А. С. Соколик сводил эффект воздействия влажности только

к охлаждению топливно - воздушной смеси и этим объяснял влияние влажности на процесс сгорания. То, что влажность влияет на показатели процесса сгорания, установлено бесспорно. Экспериментально получено зависимость повышения влажности воздуха на увеличение периода задержки самовоспламенения и скорости нарастания давления. Однако, при этом не исследовалась природа воздействия влажности и причины изменения процесса сгорания.

Опыты Засса и Бринкергофля на дизелях в определенной мере согласуются с мнением А. С. Соколика, хотя и не могут считаться исчерпывающим доказательством единственного проявления влияния влажности. Бринкергофль обнаружил, что добавки воды дают заметный выигрыш в мощности и экономичности только в неудачно сконструированных двигателях, у которых имеются чрезвычайно нагретые участки камеры сгорания. На этом основании Засс объяснил положительное влияние повышенной влажности на работу калоризаторных двигателей охлаждением раскаленных поверхностей головки.

Антидетонационный эффект регистрируется с таким количеством воды, которое достаточно для заметного охлаждения стенок цилиндра. Введение в камеру сгорания небольших количеств воды не позволило уменьшить детонацию, а потому трудно предполагать возможность другого проявления эффекта влажности, кроме охлаждающего действия.

Существует гипотеза, согласно которой вода оказывает не только охлаждающее действие, но и непосредственно участвует в процессе сгорания как химический реагент, претерпевая в цилиндре двигателя химические превращения. Наиболее убедительным аргументом в пользу такого вывода явился результат использования тяжело кислородной воды, содержащей изотоп кислорода с атомной массой 18 вместо 16 в обычной воде и в воздухе. Тяжело кислородная вода вводилась в цилиндр двигателя вместе с бензином. Анализ выпускных газов показал, что до 45% тяжелого изотопа кислорода оказалось в соединении не с водородом, а с углеродом в виде CO_2 . Такой результат указывал на то, что вода в процессе химических превращений диссоциировала, после чего атомы кислорода соединялись не с

водородом, а с углеродом. В обоснование утверждения о непосредственном участии воды в химических реакциях. Эффект гашения детонации достигается в том случае, когда вместо воды в цилиндр двигателя вводился водяной пар, т.е. когда исключалось влияние теплоты парообразования, а также полученное в опытах повышение октанового числа данного топлива с увеличением влажности воздуха.

Вместе с тем, при введении в цилиндр двигателя водяного пара вместо воды, не обнаруживался антидетонационный эффект, который можно было бы отнести за счет чисто химического воздействия, и на этом основании сделан вывод о согласованности результатов опытов с теоретическим заключением. По данным исследования, если в смеси $\text{CO} + \text{CO}_2$ содержится некоторое количество влаги или атомарного водорода, химическая реакция развивается с большой скоростью как гомогенная с разветвленной цепью. Примесь воды или водорода обеспечивает образование радикалов типа OH , являющихся возбудителями и начальными звеньями цепных превращений.

При горении сухой смеси $\text{CO}_2 + \text{O}_2$ 25% всей энергии выделялось в виде инфракрасного излучения, а скорость реакции была чрезвычайно мала. После добавки к смеси 3-4% воды энергия инфракрасного излучения составляла всего 1%, а скорость реакции заметно возрастала. Эти данные позволяют сделать два вывода.

1. В определенных условиях сгорания вода не только тормозит реакцию, охлаждая реагирующую смесь. Но, наоборот, ускоряет ее, воздействуя как катализатор, что согласуется со взглядами и опытами многих ученых.

2. Энергия, выделяющаяся при сгорании, не всегда проявляется в виде теплоты, воздействующей на разогрев смеси. В некоторых случаях выделяется энергия электронов, перешедших на другие энергетические уровни, как, например, энергия инфракрасного излучения. Эта энергия может передаваться молекулам при их столкновениях или может излучаться в пространство. Независимо от характера передачи энергии. Конечный эффект сказывается на флегматизацию реакции. Незначительные же добавки воды резко меняют соотношение между количествами тепловой энергии и энергии инфракрасного

излучения, результатом чего является резкое ускорение реакции.

Практический интерес представляет определение характера и степени влияния влажности на мощность и экономичность двигателя. Разнородность двигателей по конструктивным особенностям и условиям осуществления рабочего процесса не позволила получить полной сходимости результатов исследований влияния влажности.

Исследовалось влияние влажности на дизеле 6ЧН 15/18. Влажность воздуха перед впускными органами изменялась в широких пределах. На режиме $G_T = \text{const}$ и $n = \text{const}$ в указанных пределах изменения влажности зарегистрировано снижение температуры выпускных газов на 5-7°C, максимального давления в цилиндре на 3-3,5% и эффективной мощности на 1,5-2,0%. Примерно на такую же величину повысился удельный расход топлива. Приведенные данные указывают на незначительность влияния влажности, что в данном случае можно объяснить относительно высоким коэффициентом избытка воздуха на номинальном режиме и вследствие этого малой чувствительностью таких дизелей к изменению атмосферных условий, в том числе и слабым реагированием на изменение влажности воздуха.

Известные по литературным источникам данные, устанавливающие незначительность влияния влажности относятся, как правило, к мало форсированным двигателям с большими избытками воздуха на номинальном режиме. О влиянии влажности можно судить по результатам исследования, проведенного на дизелях 6ЧН 18/22 и 6ЧН 15/18. В результате впрыска воды во впускную систему дизелей на режиме $N_e = \text{const}$ и $n = \text{const}$ получено увеличение τ_p , p_c , p_z и $\Delta p / \Delta \varphi$. Температуры поршня и выпускных газов снизились, что явилось результатом охлаждающего действия влаги.

При впрыске воды до компрессора происходит испарение воды в компрессоре и в цилиндре двигателя, исключается воздействие теплоты парообразования, что снижает охлаждающее воздействие на детали двигателя. Впрыск воды, как и естественное повышение влажности воздуха, влияет на работу турбокомпрессора.

При неизменной температуре атмосферного воздуха работа сжатия влажного воздуха возрастает вследствие увеличения газовой по-

стоянной.

При испытаниях дизеля 12ДН 23/30 в случае подачи во впускную систему распыленной воды в количестве 1,5% от расхода воздуха температура воздуха после компрессора уменьшалась на 45°C. А давление – на 4%. Несмотря на некоторое уменьшение частоты вращения ротора турбокомпрессора, его производительность повысилась на 3%.

Исследования, проведенные на дизеле 6ЧН 12/14, показали снижение удельного расхода топлива на 11 г/(кВт·ч) при увеличении влажности за счет впрыска воды во впускную систему в количестве 2-2,2% от расхода топлива. Температура выпускных газов и теплоотвод в охлаждающую воду при этом снижались соответственно на 10-14% и 5-8%. Температура воздуха за компрессором снижалась на 30-40°C. Впрыск воды в данном случае использовался в качестве способа охлаждения наддувочного воздуха с целью повышения его плотности перед впускными органами двигателя. Это в определенной мере компенсировало уменьшение плотности заряда за счет увеличения влажности и явилось причиной возрастания τ_p , p_z и $\Delta p/\Delta \varphi$ по мере увеличения количества впрыскиваемой воды. При впрыске воды приращение мощности двигателя оказалось более значительным, чем увеличение расхода воздуха, что обусловило снижение коэффициента избытка воздуха. Характерно, что индикаторной к.п.д. хотя и снизился, но в меньшей мере, чем при таком же повышении мощности за счет охлаждения воздуха в холодильнике рекуперативного типа без впрыска воды. Более высокая экономичность двигателя с испарительным охлаждением воздуха является следствием снижения температуры наполнения и сжатия и повышения параметров, характеризующих динамику процесса сгорания. Аналогичные результаты получены при работе дизеля типа Ч 17,5/24 на топливо –водяных эмульсиях. Данные этих испытаний интересны еще и тем, что они в определенной мере согласуются с представлениями о механизме воздействия воды. Полученное повышение экономичности за счет использования топливо –водяных эмульсий, содержащих до 35% воды, связывается с каталитическим воздействием на скорость сгорания. Так же как и при впрыске воды в воздушный коллектор,

в данном случае возрастали период задержки самовоспламенения и скорость нарастания давления по сравнению с использованием безводного топлива, но общая продолжительность сгорания уменьшилась при этом на 10-12°. Полученный выигрыш в экономичности вряд ли можно отнести только на счет каталитического воздействия воды, так как на ускорение сгорания влияло также улучшение смесеобразования в результате микровзрывов оболочек капель эмульсии парами воды. Из приведенных данных очевидно различие результатов воздействия естественной влажности атмосферного воздуха и впрыска воды, используемой для охлаждения рабочей смеси. Увеличение влажности атмосферного воздуха приводят к уменьшению плотности воздушного заряда, массы кислорода в заряде, росту относительного содержания инертных газов и теплоемкости воздуха. Все это отрицательно сказывается на индикаторных показателях двигателя и приводит к уменьшению мощности, т. е. к результату, противоположному случаю применения испарительного охлаждения при впрыске воды до или после компрессора. Приведем некоторые экспериментальные данные влияния влажности атмосферного воздуха на эффективную мощность. По данным фирмы «Национал», при увеличении относительной влажности от 40 до 100% мощность четырехтактных дизелей снижается всего на 2%. Влияние относительной влажности на мощность двухтактных дизелей фирмы «Непир» приводится в зависимости от температуры воздуха. Так, при повышении влажности от 50 до 100% эффективная мощность снижается: $t_o=20^\circ\text{C}$ на 2%, при $t_o=40^\circ\text{C}$ на 4%, при $t_o=50^\circ\text{C}$ на 6%, т.е. по мере повышения t_o возрастает удельное влияние влажности, хотя абсолютная величина снижения мощности невелика, в особенности при нормальной и низкой температурах воздуха.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ РИСКОМ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Лиана Аиказовна Григорян

Армянский Государственный Экономический Университет, Зав.
кафедры „Управленческого учета и аудита“, доцент, к.э.н.

Проведенное исследование теории и методологии риск-менеджмента в промышленности, а также определение содержания инновационного риска позволили уточнить основные принципы управления инновационным риском. К последним можно отнести;

- общесистемные принципы (принципы, присущие большинству систем риск-менеджмента промышленных предприятий);
- специфические принципы, объединяющие существенные для управления ИР положения управления инновациями, инвестициями.

К общесистемным принципам управления инновационным риском относятся:

- принцип целенаправленности, определяющий приоритетность стратегических целей перед тактическими целями на основе взаимосвязи системы управления ИР с достижением стратегических целей предприятия;
- принцип интеграции, предполагающий переход от фрагментированного управления отдельными аспектами ИР к интегрированному управлению им;
- принцип непрерывности, предполагающий непрерывное управление ИР на всех уровнях управления, начиная с верхнего уровня Совета директоров и, заканчивая уровнем риск-менеджеров и аналитиков, с привлечением персонала структурных подразделений предприятия, а также объективность управления;
- принцип комплексности, предполагающий выявление, дальнейший учет в ходе анализа и управления всех существенных факторов

ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄ ԵՎ ՄԵԴԻԱ

ИР (внешних и внутренних факторов, факторов риска инновационных проектов и факторов их взаимовлияния).

К числу специфических принципов управления ИР можно отнести:

- принцип экономической эффективности, предполагающий нацеленность управления ИР на получение необходимой инвесторам величины эффекта от инвестиций в инновационные проекты предприятия;
- принцип балансировки, предполагающий действия риск-менеджеров, направленные на достижение необходимого инвесторам баланса между величинами ожидаемых потерь и приобретений от инвестиций в портфель инновационных проектов предприятия;
- принцип приемлемости, предполагающий установление пороговых значений ряда показателей, достижение которых связано с неприемлемым для предприятия развитием событий или уровнем ИР;
- принцип обоснованности, предполагающий обоснование управленческих решений с учетом риска, а именно решений, касающихся формирования, корректировки портфеля инновационных проектов, а также выбора параметров инновационных проектов.

Принцип целенаправленности предполагает четкую взаимосвязь управления ИР с достижением стратегических целей промышленного предприятия. Это позволит добиться того, что выбираемая стратегия управления ИР стала бы частью (составляющей) общей стратегии предприятия. В существующих системах риск-менеджмента (ERM системах) этот принцип является главенствующим. Например, стандартом COSO регламентируется нацеленность систем риск-менеджмента промышленного предприятия на достижение:

1. Стратегических целей;
2. Операционных целей;
3. Целей подготовки отчетности;
4. Целей соблюдения законодательства.

Основная ориентация системы управления ИР должна быть направлена на достижение стратегических целей предприятия и получение необходимого эффекта от инвестиций в портфель инновационных проектов предприятия на основе использования инструментов

управления портфелем инновационных проектов. Это позволит увеличить степень уверенности инвесторов предприятия достижения поставленных целей, достичь необходимых конкурентных преимуществ и, в конечном счете, увеличить стоимость и инвестиционную привлекательность промышленного предприятия.

Принцип интеграции предполагает переход от фрагментированного управления аспектами ИР, например, только аспектом риска, который проявляется на тех или иных этапах инновационного цикла или отдельных инновационных проектах предприятия без учета эффектов взаимозависимости к интегрированному управлению им. Данный принцип успешно применен в системах риск-менеджмента ряда инновационно-активных предприятий, например *MICROSOFT*. В случае фрагментированного управления риском субъект управления представляет собой отдельные структурные подразделения компании. В случае интегрированного управления ИР в качестве субъекта управления должна выступать управляющая подсистема. В такую подсистему должны входить риск-менеджеры, которые должны выполнять определенные функции управления ИР в рамках своих обязанностей. Управление ИР должно координироваться высшим руководством, что позволит нейтрализовать влияние местнических интересов отдельных структурных подразделений на стратегические цели предприятия в процессе принятия решений. Применение принципа интеграции позволит добиться существенной экономии предприятия за счет эффективного использования ресурсов на управление ИР с учетом направленности и интенсивности воздействия всех существенных факторов ИР.

Принцип непрерывности управления предполагает непрерывное управление ИР на всех уровнях управления, начиная с верхнего уровня Совета директоров и, заканчивая уровнем риск-менеджеров и аналитиков, с привлечением персонала структурных подразделений предприятия. Такая практика непрерывного управления риском зарекомендовала себя в системах ERM ряда крупных промышленных компаний. В управлении риском в таких компаниях вовлечена большая часть менеджмента и персонала предприятия. Это позволило перейти от эпизодического управления риском к непрерывному

управлению, и своевременно реагировать на возникающие угрозы и благоприятные возможности в компании без ощутимых задержек, что, в свою очередь, позволило существенно увеличить уверенность достижения стратегических целей, а также стоимость предприятия. Использование принципа непрерывности в управлении ИР должно, на наш взгляд, быть реализовано в следующих основных формах:

- на начальных этапах НИР инновационного цикла необходимо направлять больше усилий менеджмента на реализацию функций планирования, организации и анализа ИР. Издержки данного этапа, как правило, относительно меньше соответствующих совокупных издержек предприятия, имеющих место на более поздних этапах (ОКР, ТПП, производство и продвижение) инновационных проектов. В этой связи и потери предприятия вследствие изменения уровня ИР, а также несвоевременной реакции менеджмента на такое изменение представляются относительно незначимыми;

- постоянный мониторинг внешних и внутренних факторов риска и риск-анализ на последующих этапах инновационного цикла (ОКР, ТПП). В этом случае издержки в начальный этап НИР уже произведены. Недостаточность усилий, направляемых на мониторинг ИР, может привести к запаздыванию разработки и реализации соответствующих воздействий на риск. В свою очередь, несвоевременная ответная реакция менеджмента на изменение уровня ИР или на реализацию ранее выявленных рисков событий, скорее всего, приведет к негативным для предприятия последствиям, так как во многих случаях понесенные на начальных этапах инновационных проектов издержки будут целиком отнесены на убыток предприятия. Реализация функции регулирования должна выполняться только при обнаружении выявленных отклонений значений уровня ИР от соответствующих величин, полученных ранее (предыдущие сеансы мониторинга, анализа и контроля риска);

- при появлении новых инновационных проектов (инвестиционных предложений), а также в ходе существенной корректировки содержания или качественных показателей инновационных проектов требуется наиболее полная реализация основных функций управления ИР. Исключением составляет функция мониторинга, которая

выполняется только в отношении уже реализуемых инновационных проектов. Игнорирование, например функции анализа ИР, в этом случае приведет к волюнтаризму в принятии важнейших для компании решений.

Принцип комплексности предполагает выявление, дальнейший учет в ходе анализа и управления всех существенных факторов ИР. Причем необходимо выявлять и классифицировать факторы ИР в различных аспектах (внешние и внутренние факторы, факторы риска инновационных проектов и факторы их взаимовлияния, факторы риска, проявляющиеся на различных этапах инновационного цикла и др.). Это позволит выполнить достаточно полный анализ ИР и сформировать на этой основе эффективную программу управления им, сосредотачивая ресурсы предприятия на управлении существенными для предприятия факторами риска. Это, в свою очередь, позволит повысить эффективность управления ИР.

Принцип балансировки предполагает действия риск-менеджеров, направленные на достижение необходимого инвесторам баланса (компромисса) между величинами ожидаемых потерь и приобретений предприятия. Любая программа управления ИР компании может быть принята и утверждена ее руководством только в случае достижения такого баланса. Это позволит создать необходимую уверенность акционерам предприятия в получении дополнительной стоимости, в стабильности и предсказуемости денежных потоков, связанных с инвестициями в портфель инновационных проектов.

Принцип приемлемости предполагает установление пороговых (предельных) значений тех показателей риска, достижение которых связано с неприемлемым для предприятия развитием событий или уровнем инновационного риска. Данный принцип должен, на наш взгляд, относиться лишь к наиболее существенным для компании показателям. Существенность показателей предполагает весомые потери для компании, сопоставимые со стоимостью собственного капитала. Такие пороговые значения, должны устанавливаться для следующих показателей

- ущерб, полученный компанией вследствие реализации факторов риска (ожидаемое значение ущерба или рисковый капитал *VAR*.

Последний представляет собой максимально возможный убыток, наблюдаемый с заранее известной вероятностью, в течение того или иного периода времени;

- вероятность такого ущерба вследствие реализации факторов ИР, который приведет к банкротству компании в течение некоторого периода времени или в течение инновационного цикла;

- сроки завершения ряда инновационных проектов. Такие максимальные сроки могут определяться сроками вывода на рынок продукции конкурентов с примерно такими же или лучшими технико-экономическими характеристиками. Лишь в случаях высокого конкурентного преимущества у предприятия или монопольного его положения на рынке установление пороговых величин на сроки вывода на рынок новой продукции не обязательно;

- максимальные инвестиционные издержки в инновационные проекты.

**ტურიზმის ინფრასტრუქტურა-ინვესტიციური
საქმიანობის სფერო**

ვარლამ რამიშვილი

სტუ და ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასისტენტი პროფესორი.

ნატალია ჯიჯავაძე

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის მაგისტრანტი

მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკის მნიშვნელოვან და წარმატებულ სექტორს, ამჟამად, მომსახურების სფერო წარმოადგენს. ჩვენს ქვეყანაში არასაწარმოო სფეროს ტრანსფორმაცია მომსახურების თანამედროვე სექტორში პრაქტიკულად დაიწყო ქვეყნის ეკონომიკის ღრმა გარდაქმნებთან ერთად. ეკონომიკური ურთიერთობების ცვლილებებთან ერთად ცენტრალიზებული ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ განაპირობა მომსახურების ზოგიერთი დარგიდან გამოყოფის აუცილებლობა დამოუკიდებელ სტრუქტურებად, რომელთაც შეეძლება პროფესიონალურად დააკამაყოფილონ მოსახლეობის მოთხოვნილება ეროვნული მეურნეობის სხვადასხვა დარგზე.

რეფორმირების პერიოდში სასწრაფოდ წარმოიშვა მომსახურების ახალი, დამოუკიდებელი ბაზარი (კომერციულ საწყისებზე): აუდიტორული, საბუღალტრო, ფრანჩაიზის, კომპიუტერული, პერსონალის შერჩევითი, უძრავი ქონების ოპერაციების, სპორტული, ტურისტული, სასტუმრო და ა.შ. მომსახურების სფერო სულ უფრო მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ქვეყნის ეკონომიკაზე, მოსახლეობის მოთხოვნების ხასიათსა და სტრუქტურაზე.

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონის შეფასებისათვის პრინციპული მნიშვნელობა აქვს მომსახურების სფეროში დასაქმებულთა დონის შესწავლას. სხვადასხვა ექსპერტთა მოსაზრებით, არსებობს ზღვარი, რომლის დროსაც მატერიალური ნაწარმოების სფეროს პრიორიტეტული განვითარება თმობს პოზიციას, რომ იყოს ეკონომიკისათვის “ლოკომოტივი” და ეს როლი გადადის მომსახურების სფეროში. ასეთი ზღვარი დგება მაშინ როცა

ღარბოზიშვილი აკონომიკა

ამ სფეროში დასაქმებულთა წილი შეადგენს მოსახლეობის მთელი დასაქმებული ნაწილის 55%-ს. სხვადასხვა ქვეყანაში ეს ზღვარი დადგა გასული საუკუნის 60-იან წლებში. მით უმეტეს მომსახურების შემადგენელ ისეთი სფეროს ნაწილებს, როგორცაა მეცნიერება და მეცნიერული მომსახურება, ტრანსპორტი, განათლება, ტურიზმი და რეკრეაციული რესურსები, შეუძლია არსებითი წვლილი შეიტანოს მშპ-ს წარმოების გაზრდაში შედარებით მცირე კაპიტალური დანახარჯებით და შედარებით მოკლე დროში კაპიტალის გამოსყიდვით. გარდა ამისა, ამ სფეროში დაჩქარებული განვითარება შესაძლებელს გახდის შიდა ბაზრის დინამიურად განვითარებას, როგორც სტაბილური ეკონომიკური ზრდის საფუძველს.

მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში ტურიზმი შედის ეროვნული ეკონომიკის წამყვან დარგში ნავთობმომპოვებელი, მრეწველობის და ავტომობილმშენებლობის (ზოგან იარაღით ვაჭრობის) შემდეგ. ვითარდება საკმაოდ სწრაფი ტემპებით და აქვს მნიშვნელოვანი სოციალური და ეკონომიკური მნიშვნელობა, რადგანაც:

- ზრდის ადგილობრივ შემოსავლებს;
- ქმნის ახალ სამუშაო ადგილებს
- განავითარებს ტურისტულ მომსახურებასთან დაკავშირებულ ყველა დარგის წარმოებას;
- განავითარებს სოციალურ და საწარმოო ინფრასტრუქტურას ტურისტულ ცენტრებში;
- გაააქტიურებს ხალხური რენვის ცენტრების საქმიანობას და კულტურის განვითარებას;
- უზრუნველყოფს ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოვრების დონის ზრდას;
- ზრდის სავალუტო შემოსავლებს.

საერთაშორისო პრაქტიკით დადასტურებულია, რომ ტურიზმი ეკონომიკის ერთ-ერთი ყველაზე დინამიურად განვითარებული დარგია, რომლის ზრდის ტემპიც თითქმის ორჯერ აჭარბებს სხვადასხვა დარგების ზრდის ტემპს მსოფლიო მეურნეობაში.

ტურიზმი დიდ გავლენას ახდენს ქვეყნის რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე. ტურიზმის განვითარების წყალობით იქმნება ათასობით სამუშაო ადგილი, ძლიერდება მცირე და საშუალო ბიზნესის პოზიციები. ვითარდება კომუნიკაციების

სისტემის ქსელი, მაღლდება ადგილობრივი მოსახლეობის კულტურა, განათლება.

ტურისტულ გადაზიდვებს აწარმოებს საჰაერო, სახმელეთო და წყლის ტრანსპორტი. ტურისტების მომსახურებაში ჩაბმულია საზოგადოების კვების საწარმოები, რაც დადებითად აისახება აგრარულ სექტორზე.

ყოველივე ზემოთქმული ადასტურებს ტურიზმის დადებით ზემოქმედებას მოსახლეობის ცხოვრების დონესა და ეკონომიკაზე.

ტურიზმიდან მიღებული შემოსავალი აგრეთვე ე.წ. “ცოცხალი” ფულის მაღალი ბრუნვა იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ ტურიზმი კონკურენციას უწევს ნავთობმომპოვებელ და ავტომობილმშენებლობას (ზოგიერთ ქვეყანაში იარაღით ვაჭრობას).

რაც შეეხება ჩვენს ქვეყანაში ტურიზმის სფეროს, იგი ამჟამად განვითარებადი დარგია. მისი განვითარება შეესაბამება საერთო ტენდენციას, რომელიც აისახება ქვეყანაში დასახულ მაკროსტრუქტურულ ცვლილებაზე. კერძოდ: მშპ, წარმოების მომსახურების სფეროს ხვედრითი წილის ამაღლება. ამასთან, საკმაოდ ზუსტად ასახავს განუვითარებელი ბაზრის კონიუნქტურას, ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები შეიძლება ამაღლდეს განსაკუთრებით “გარდამავალი” მდგომარეობის ფაქტორებით, მაგრამ საქონლისა და მომსახურების განვითარების მიღებული შემოსავალი შეიძლება იყოს გაცილებით მეტი, ვიდრე იმ განუვითარებელი მომსახურების რეალური ღირებულება.

საერთოდ, შეიძლება აღინიშნოს, რომ მშპ-ში ტურიზმის წვლილი (ან/და ეროვნულ შემოსავალში) მიახლოებითაა. ეს დაკავშირებულია ტურიზმში შემოსავლების და გასავლების რეალური სიდიდის გაანგარიშების სიძნელეში, რამდენადაც ტურიზმი, დარგთაშორისი კატეგორიაა. ქვეყანაში საერთოდ არ არის ტურიზმის პოლიტიკა, არ არსებობს სტრატეგია, კონცეფცია და დოკუმენტი, კანონი. არ არსებობს ერთიანი მეთოდოლოგია, რომელიც საშუალებას მოგვცემდა შეგვეფასებინა ტურიზმის წვლილი ეკონომიკაში. მისი ეკონომიკური ეფექტი ფასდება რიგი ცვლადების გამოყენებით და განისაზღვრება ტურიზმის ინდუსტრიის დარგთაშორისი ხასიათით.

ტურისტული ინდუსტრია შეიძლება განისაზღვროს როგორც

დარგთაშორისი კომპლექსი, რომელიც მოიცავს:

1. სამგზავრო ტრანსპორტს (საჰაერო, წყლის, საავტომობლო, სარკინიგზო) მისი ტექნიკური მომსახურების ქსელით.

2. სხვადასხვა სახის სპეციალიზებულ ტურისტულ საწარმოებს და დარგობრივ საწარმოებს, რომელთაც არ აქვთ მკვეთრად გამოხატული ტურისტული ხასიათი (კერძოდ, სატრანსპორტო მანქანათმშენებლობა და ავტომობილმშენებლობა, სათბობი მრეწველობა, კაპიტალური და საგზაო მშენებლობა, ადგილობრივი წარმოება, სუვენირების დამზადებისათვის, კვების მრეწველობა, სოფლის მეურნეობის მრავალი დარგი).

3. მომსახურების ფართო ქსელს, რომლითაც სარგებლობენ ტურისტები.

ტურიზმის მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას მიეკუთვნებიან: ტურისტული ფირმები, სასტუმროები, ტურისტული ბაზები, კვების და ვაჭრობის საწარმოები, ავტო-სატრანსპორტო საწარმოები, ტურისტული ინვენტარის და იარაღების გამქირავებელი პუნქტები და ა.შ.

რუსი მკვლევარი ვ.ა კვარტალნოვი გამოყოფს ეროვნულ მეურნეობაზე ტურიზმის პირდაპირ და არაპირდაპირ გავლენას. ტურიზმის პირდაპირი გავლენა ქვეყნის ეკონომიკაზე ვლინდება იმაში რომ ტურისტების დანახარჯები აჭარბებს რეგიონის შესაბამის შემოსავლებს, ქმნის ახალ სამუშაო ადგილებს, ზრდის ტურისტული საწარმოს მუშაკების ცხოვრების დონეს. არაპირდაპირი გავლენა აისახება იმაში, რომ ტურისტების მიერ ადგილობრივ ეკონომიკაში ჩადებული ფული ფაქტიურად დახარჯული იყო მოცემულ რეგიონში. ამ კოეფიციენტს შეიძლება ეწოდოს შემოსავლების კოეფიციენტი, რამდენადაც ტურისტების მიერ დახარჯული ფული პირდაპირ და არაპირდაპირ ხვდება ადგილობრივი მოსახლეობის შემოსავლებში. ფაქტიურად საქმე გვაქვს მულტიპლიკატორის ეფექტთან. მულტიპლიკატორის ეფექტის განსაზღვრაზე მრავალი ფაქტორი ახდენს გავლენას, რომელთა შორის განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების დონეს.

ქვეყნის ეკონომიკაზე ტურიზმის გავლენის მახასიათებელ მაჩვენებელს წარმოადგენს მისი წვლილის შეფასება მშპ-ში და ტურიზმიდან მიღებული შემოსავალი განვითარებულ სამრეწველო

ქვეყნებში. ტურიზმიდან მიღებული შემოსავალი გასული საუკუნის 90-იან წლებში შეადგენდა 4% დან 20%-მდე მშპ-ში.

ცხრილი 1.

ტურიზმის ხვედრითი წილი მშპ წარმოებაში საშუალოდ გასული საუკუნის 90-იან წლებში (%-ში)

ქვეყანა	ხვ. წილი	ქვეყანა	ხვ.წილი
კარიბის რეგიონი	20	საფრანგეთი	7,4
იტალია	12,5	სინგაპური	6,8
საბერძნეთი	10	აშშ	5,9
უნგრეთი	8,5	ავსტრალია	5,5
ესპანეთი	8	მაროკო	4,5
პორტუგალია	8	ტუნისი	4,2
შვეიცარია	8	დიდი ბრიტანეთი	3,8

მეორე მაჩვენებელი, რომელიც გამოიყენება ტურიზმის შესაფასებლად ეროვნულ ეკონომიკაში, ეს არის ტურიზმიდან მიღებული შემოსავალი. ქვეყნების უმრავლესობაში, რომელშიც ეს სფერო განვითარებულია, იგი გასული საუკუნის 90-იან წლებში მნიშვნელოვნად გაიზარდა.

საგადამხდელო ბალანსს ტურიზმის მიხედვით აფასებენ, ამისთვის აანალიზებენ მის აქტიურ ნაწილს:

- საქონლის ექსპორტს ტურისტული ინდუსტრიისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ ტურიზმის ექსპორტისაგან მიღებული შემოსავალი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ცალკეული ეკონომიკური სუბიექტის და მთლიანად ქვეყნის შემოსავლების ფორმირებაში. საქმე იმაშია, რომ უცხოელი ტურისტები იძენენ ტურისტულ მომსახურებას ქვეყნის ტერიტორიაზე და ტოვებენ აქ “ცოცხალ” ფულს. ქვეყნის შიგნით წარმოებული საქონელი და მომსახურება არ გაიტანება ქვეყნის ფარგლებს გარეთ.

- სავალუტო შემოსავლები ტურისტების მიერ საქონელსა და მომსახურებაზე გადახდილი მიმდინარე დანახარჯებია მიმღებ ქვეყანაში.

- შემოსავლები მიიღება სხვადასხვა ქვეყნების მიერ ტურისტ-

ში დაბანდებული კაპიტალიდან.

- სხვადასხვა ქვეყნის ტურიზმის საქმიანობიდან მიღებული შემოსავალი მოცემული ქვეყნის მოქალაქეების მიერ.

- პასიური ნაწილის ანალიზისას განსაზღვრავენ: - ტურიზმისათვის განკუთვნილ საქონლის იმპორტს.

- მოცემული ქვეყნის მოქალაქეების მიერ უცხოეთში მოგზაურობისას საქონელსა და მომსახურებაზე ანაზღაურების თანხას ვალუტაში.

- მთავრობის შესანახად განეული ვალუტის დანახარჯებს რეკლამებზე.

- მოცემული ქვეყნის ტურიზმში დასაქმებული უცხოელი მოქალაქეების მიერ მიღებულ შემოსავლებს.

საგადამხდელო ბალანსების დადებითი სალდო ტურიზმში მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ქვეყანაში ტურისტული საქმიანობიდან მიღებულ შემოსავლებზე და ამ სფეროში საკუთარი მოსახლეობის აქტივობაზე, რომელიც ქვეყნისათვის აუცილებელი ინვესტიციური საქონლის იმპორტის შესახებ გაფართოების შესაძლებლობას იძლევა.

ტურიზმის თანამედროვე მდგომარეობა ნათლად ჩანს საგადამხდელო ბალანსის „ტურიზმის“ მუხლში, სადაც აისახება ამ სფეროს დეფიციტი.

ჩვენს ქვეყანაში უპირატესად ვითარდება გამსვლელი ქვეყნის ტურიზმი როგორც საქმიანობის სფერო ე.ი (ტურისტული მომსახურების იმპორტი), რომელიც არ თხოულობს კაპიტალურ დაბანდებებს ტურისტულ ინდუსტრიაში და ტურისტული პროდუქტის შექმნაში. ფორმალურად ესაა მოკლე ფული რომელსაც მოაქვს მოგება. შემომსვლელ ტურიზმში კი უცხოელ ტურისტებს შემოაქვთ „ცოცხალი“ ფული, რომლებიც ქმნიან სამუშაო ადგილებს საქალაქო მეურნეობის სხვადასხვა სფეროში. მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის ექსპერტთა შეფასებით ოპტიმალურად ითვლება პროპორცია, რომლის დროსაც საზღვარგარეთ ნასულ ერთ ტურისტზე მოდის ერთი უცხოელი ტურისტი. უცხოეთიდან შემოსული და ოთხი თანამემამულე ქვეყნის შიდა ტერიტორიაზე მოგზაური (შიდა ტურიზმი).

ქვეყნის ეკონომიკაზე ტურისტული ინდუსტრიის გავლენა ჯერჯერობით უმნიშვნელოა. იგი ადეკვატურია ტურისტული ინფრა-

სტრუქტურის განუვითარებლობის სერვისის დაბალი ხარისხის მაღალი რისკის ქვეყნის სტატუსისა.

მნიშვნელოვანია თვით ტურიზმის ეკონომიკური მაჩვენებლები, მაგრამ არა ნაკლებ მნიშვნელოვანია მისი როლი, როგორც ეკონომიკის სხვა სექტორის კატალიზატორისა, რომლის შედეგადაც ისინი აქტიურად გარდაიქმნენ; ინერგება ახალი ტექნოლოგიები, აქტივიზირდება საქონლისა და მომსახურების მსოფლიო ბაზარზე; ხორციელდება ინვესტიციების მოდინება წარმოების მთელ რიგ სახეებში, გადაიჭრება დასაქმების, მოსახლეობის ჯანმრთელობის და მრავალი სხვა პრობლემა. არსებული შეფასებების თანახმად ყოველი ერთეულის ნამატი საკუთრივ ტურისტულ ეკონომიკაში გვაძლევს 3 ერთეულით ზრდას არატურისტულ დარგებში.

ტურისტების გაზრდილი დანახარჯები ინვესტ დამატებითი სამუშაო ძალის გაზრდას, რაც აისახება დასაქმების კოეფიციენტში. ტურისტული რეგიონების გაფართოების კვალდაკვალ, სრულყოფილი ხდება მისი ინფრასტრუქტურა, შენდება ახალი შენობები და ნაგებობები.

ტურიზმი სტიმულს აძლევს ქვეყნის სტრუქტურულად სუსტი რეგიონების სოციალურ – ეკონომიკურ განვითარებას. შორეულ, მცირედასახლებულ არაინდუსტრიულ რეგიონებში ტურისტული სანარმოების შექმნა და აქტიური ფუნქციონირება შესაძლებლობას იძლევა ახალი სამუშაო ადგილების შექმნით, შემოსავლის ზრდით, შეამცირონ მოსახლეობის წასვლა ამ ადგილებიდან.

ეფექტიანი ეკონომიკის და მდიდარი საზოგადოების ეს პარამეტრები, სადაც არ არსებობს პრობლემები მოსახლეობის უმრავლესობისათვის მატერიალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისათვის, პირველ პლანზე გამოდის სერვისული სულიერი მოთხოვნილებები, მაგრამ ეს შედეგები გცილებით მეტია ვიდრე ასნლიანი განვითარება.

საქართველოს ჯერ კიდევ მეტად მოკრძალებული ადგილი უკავია მსოფლიო ტურისტულ მოცულობაში. ტურიზმის ხვედრითი წილი მშპ-ში მრავალ განვითარებულ ქვეყანაში შეადგენს 5-დან 15%-მდე, შემოსავლის ცალკეულ შემთხვევაში 20%. საქართველოს შემთხვევაში, ტურიზმის ხვედრითი წილი 4% შეადგენს. ტურიზმი წარმოადგენს იმ სფეროს, რომელიც ხასიათდება კაპიტალის

მაღალი ბუნვადობით, ამიტომ სახელმწიფომ ქვეყნის ეკონომიკის კრიზისიდან გამოყვანის მიზნით მეტი ყურადღება უნდა მიაქციოს მის განვითარებას. შემთხვევითი არაა ის, რომ უკანასკნელ ხანს შეინიშნება ტურისტული ობიექტების მშენებლობის ზრდის ტემპი, რომლებიც პასუხობენ მსოფლიო სტანდარტების მოთხოვნებს და უცხოური კაპიტალის მოდინების ზრდა სწორედ ტურიზმში ხდება. უცხოური ინვესტიციების მონაწილეობა სასტუმრო მეურნეობათა საქმეში ყველაზე მეტად აღინიშნება თბილისსა და შავი ზღვისპირეთში: აჭარა, ურეკი, ანაკლია; სამთო ტურიზმის განვითარებისთვის სვანეთში, გუდაურში, გომარდულსა და ბაკურიანში. ჩვენი ქვეყნის ტურისტული დარგის ჩამორჩენის მრავალ მიზეზთაგან შეიძლება გამოვყოთ შემდეგი მიზეზები:

- ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური არასტაბილურობა;
- კომუნიკაციური მომსახურების უქონლობა;
- სერვისის დაბალი დონე;
- ეკოლოგიური პრობლემები;
- ტურიზმის განვითარების ინვესტირებისათვის აუცილებელი ფინანსური რესურსების დეფიციტი.

ტურისტული მომსახურების ბაზარზე მოთხოვნებისა და მიწოდების სტრუქტურის განვითარების კვალდაკვალ ეროვნული მეურნეობის ყველა ახალი დარგი ლებულობს მონაწილეობას ტურიზმის ინდუსტრიის განვითარებაში.

ტურისტების სატრანსპორტო მომსახურება – ტურიზმის ინდუსტრიის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია. ეკონომიკის საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის პირობებში ტრანსპორტის მუშაობა ასრულებს არსებით როლს გასაღების ბაზარზე უკანასკნელ მომხმარებლებამდე საქონლის წინ წაწევაში.

საავტომობილო ტრანსპორტი დღემდე ითვლება ტურისტულ გადაზიდვებში ლიდერად. სხვადასხვა სახის ტრანსპორტის ხვედრითი წილი ტურისტების გადაყვანაში უკანასკნელ ხანს შეადგენს: საავტომობილო-76,5%; რკინიგზა – 6,9%; საავიაციო – 16,6%.

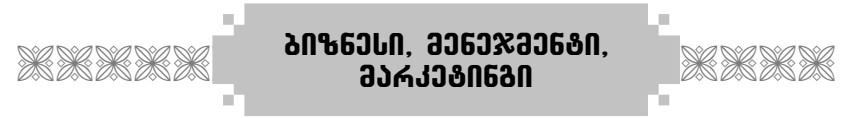
უკანასკნელ ხანებში ფართოდ გავრცელდა და გაიზარდა საზღვაო ტრანსპორტზე მოთხოვნა. საზღვაო ხომალდებს აქვს ძალიან მაღალი ზედნადები ხარჯები ტურიზმის ინდუსტრიაში. დატვირთ-

ვა უნდა იყოს 80 — 90%, ავიაციში 60-65%.

სამწუხაროდ ამჟამად ტურისტულ ბაზარზე არ არის ხელსაყრელი სიტუაცია. სატრანსპორტო მოგზაურობისას ბაზარზე გადამყვანები განსაზღვრავენ ფასს ტურისტულ მომსახურებაზე. საბაზრო ურთიერთობებმა და ანტიმონოპოლიურმა კანონებმა განაპირობა სატრანსპორტო სისტემის დეცენტრალიზაცია ქვეყანაში. ტურიზმში სატრანსპორტო მომსახურებაზე მკვეთრმა შემცირებამ გამოიწვია ზოგიერთი სატრანსპორტო საწარმოს პროფილის შეცვლა და ზოგიერთ შემთხვევაში მათი გაკოტრება.

ამრიგად, გარდამავალი პერიოდის ქვეყნის ეკონომიკა ხასიათდება სერიოზული ცვლილებებით მშპ-ს ფორმირებაში, რითაც საზოგადოებრივი კვლავწარმოების სტრუქტურაში მთლიანად მაღლდება მომსახურების სფეროს ხვედრითი წილი, რომელიც წინმსწრები ტემპებით იზრდება მატერიალური წარმოების დარგებთან შედარებით. ამ სფეროში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს ტურიზმი და მისი ძირითადი ქვესისტემა – ტურიზმის ინდუსტრია და უპირველესად მასზე დამოკიდებული ტურისტული მომსახურების ბაზრის განვითარება. ტურისტული ბაზრის ფუნქციონირების პერსპექტივულ მიმართულებებს წარმოადგენს ტურისტული მომსახურების სტრუქტურის ცვლილება და შემდგომში ორიენტაცია აღებული უნდა იქნას შემოსავლელი ტურიზმის და შიდა ტურიზმის უპირატეს განვითარებაზე გამსვლელ ტურიზმთან შედარებით. ასეთი მიდგომა შესაძლებელს გახდის ქვეყანაში უცხოური ვალუტის შემოდინებას, გააუმჯობესებს ტურიზმის იმპორტ – ექსპორტის ბალანსს, გააფართოებს ტურისტული მომსახურებით სარგებლობის მოსახლეობის ხელმისაწვდომობას, გაზრდის ამ დარგში კაპიტალის მოდინებას კაპიტალის სწრაფი ბრუნვადობით.

მეორე ტენდენცია, რომელიც დამახასიათებელია ჩვენი ქვეყნის თანამედროვე ეკონომიკისათვის, მდგომარეობს რეალურ სექტორში ინვესტიციების ზრდაში. ტურიზმის ინდუსტრია თავისთავად წარმოადგენს მრავალფეროვან კომპლექსს, რომელიც შეიძლება განვიხილოთ, როგორც კაპიტალის ხელსაყრელი დაბანდების სფერო. ამისათვის კი აუცილებელია, ქვეყანაში შეიქმნას ხელსაყრელი საინვესტიციო კლიმატი, ინვესტიციური წყაროების მოსაძიებლად.

ВЫБОР КРИТЕРИЕВ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ РИСКОМ

Лиана Аиказовна Григорян

Армянский Государственный Экономический Университет,
Зав. кафедры, “Управленческого учета и аудита” доцент, к.э.н.

В настоящее время в мировой практике разработано множество различных критериев выбора эффективных инвестиционных решений в условиях неопределенности.

Все используемые критерии выбора можно разбить на две основные группы:

- финансовые критерии;
- нефинансовые критерии.

На наш взгляд анализ существующих критериев позволит обобщать выбор как интегрального, так и частных критериев эффективности управления инновационным риском.

К интегральному критерию должны предъявляться следующие основные требования:

- критерий должен учитывать возможные альтернативные сценарии будущего развития инновационных проектов;
- критерий должен количественно оценивать величину эффекта от инвестиций в инновационные проекты в различных сценариях их развития и соотносить эту величину с уровнем ИР;
- критерий должен учитывать разновременность инвестиционных затрат и результатов инновационных проектов.

Для обоснования выбора критерия остановимся на критериях, которые разработаны и могут использоваться в промышленных компаниях при выборе инвестиционных альтернатив. К их числу можно

отнести следующие основные критерии:

- максимизация прибыли в условиях риска EAR;
- максимизация денежного потока в условиях риска CFAR;
- максимизация ожидаемой чистой текущей стоимости инвестиций;
- минимизация ожидаемого срока завершения проекта (его этапов);
- максимизация коэффициента ожидаемого чистого дисконтированного дохода, приходящегося на единицу ожидаемых приведенных инвестиционных затрат кр ;
- максимизация чистой текущей стоимости инвестиций в условиях риска NPV at Risk;
- минимизация ожидаемых потерь EL;
- минимизация коэффициента ожидаемых потерь ELR.

Кроме того, в литературе по риск-менеджменту представлены также критерии выбора эффективных инвестиционных вариантов, представленные абсолютным и относительным стохастическим доминированием одних инвестиционных вариантов над другими.

В основу вычисления величин EAR, CFAR и NPV at Risk положен принцип оценки предельной характеристики риска VaR.

Для оценки степени воздействия факторов риска на прибыль компании служит показатель Earnings-at-Risk (EaR) - одна из ключевых мер корпоративного риска. Earnings-at-Risk - это максимальная величина, на которую может отклониться прибыль от некоторого ожидаемого значения в течение расчетного периода с заданной вероятностью.

Cash-Flow-at-Risk (CFAR)- это максимальная величина, на которую может отклониться размер генерируемых проектом (портфелем проектов) денежных средств от некоторого ожидаемого значения в течение расчетного периода с заданной доверительной вероятностью.

В качестве расчетного периода в ходе оценки показателей EAR, CFAR используют, как правило, месячный, квартальный или годовой период. Показатель чистой прибыли с учетом риска, приходящейся на одну акцию, используется крупнейшей промышленной компани-

ей Du Pont в качестве основного интегрального показателя инвестиционного риска. При управлении риском компания использует 2-а основных подхода

- подход «сверху вниз»;
- подход «снизу вверх».

Методика «сверху вниз» предполагает ограничение рисков путем установления определенного денежного лимита, который затем распределяется между отдельными факторами риска, с которыми сталкивается компания.

Методика «снизу вверх» основана на расчете показателя EAR для каждой группы факторов риска в отдельности, например для процентных, товарных, валютных и др. факторов. Затем вычисляется интегральная оценка риска. В результате полученной интегральной оценки руководство компании решает вопросы его приемлемости риска и балансировки. Показатель EAR для компании служит базой в составлении стратегии и программы управления рисками.

Однако, на наш взгляд, показатели EAR и CFAR не могут быть рекомендованы к использованию в управлении ИР, поскольку не учитывают профиль инвестиционных затрат компании в осуществляемые инновационные проекты. Это приводит к искажению показателей эффективности инвестиционных вариантов. Например, профиль риска инвестиционных затрат для инновационных проектов создания новых препаратов в фармацевтической промышленной компании определяется совокупным воздействием инновационных факторов риска и рассмотрен в работах.

Финансовый показатель чистой текущей стоимости, измеряющий величину абсолютного эффекта от инвестиций и учитывающий фактор времени, риски и инфляцию через ставку дисконтирования, на наш взгляд, наиболее точно отражает эффективность инвестиций в сравнении со сроком окупаемости, внутренней нормой доходности и рядом других финансовых показателей. Однако стоит заметить, что для корректной оценки в условиях неопределенности и учета возможной управленческой гибкости необходимо в значении рассматриваемого показателя учесть также стоимость реальных опционов, имеющих место в проектной деятельности компании.

Показатели ожидаемой чистой текущей стоимости инвестиций и минимизации ожидаемого срока завершения проекта (его этапов) основаны на вычислении средних величин и вряд ли подходят для выбора инвестиционных альтернатив в условиях риска. Например, варианты с примерно одинаковыми значениями ожидаемой NPV, но с разной волатильностью будут тождественны по критерию ожидаемой чистой текущей стоимости инвестиций. Однако акционеры и инвесторы в этом случае, скорее всего, предпочтут вариант с меньшей волатильностью.

Шемякиной и Петровым предложен оригинальный критерий выбора инвестиционных решений, основанный на максимизации коэффициента ожидаемого чистого дисконтированного дохода, приходящегося на единицу приведенных инвестиционных затрат k_p . Причем приведенные инвестиционные затраты оцениваются для случая неудачи проекта. Данный показатель вычисляется по формуле:

$$k_p = \frac{NPV \cdot P}{k_{np} \cdot (1-p) \cdot (1-k_{oa})}$$

где: P - вероятность успеха инновационного проекта;

NPV - ожидаемая чистая текущая стоимость проекта в случае его успеха;

k_{np} - приведенные инвестиционные затраты по проекту;

k_{oa} - коэффициент остаточной ценности активов проекта в случае его неудачи. Таким образом, показатель эффективности k_p , по мнению авторов, определяет

величину чистого дисконтированного ожидаемого дохода на единицу возможно потерянных инвестиций.

Модель на наш взгляд, может использоваться при выборе альтернативных инвестиционных решений лишь в первом грубом приближении, например, если один из вариантов будет значительно предпочтительнее перед остальными вариантами. Это является следствием фактической замены вероятностных распределений чистой текущей стоимости и инвестиционных затрат по проекту простейшими биномиальными распределениями. Кроме того, критерий не дает ответа на следующий вопрос, волнующий, в первую очередь, акционеров и

кредиторов компании: «Каково процентное соотношение числа случаев (сценариев развития проекта) с отрицательным значением NPV к числу случаев с положительным значением данного показателя?».

Интересный критерий максимизации чистой текущей стоимости инвестиций в условиях риска NPV at Risk предложен в работах Кэрона, Фумэгэлли и Ригэмонта. Ими исследована проблема оценки риска и балансировки портфеля контрактных проектов. Применяемая ими мера риска базируется на показателе VAR и отражает минимальную величину чистой текущей стоимости инвестиций в портфель проектов (NPV), наблюдаемую с 95% вероятностью. Балансировка портфеля проектов достигается установлением приемлемого для акционеров компании соответствия между риском и доходностью инвестиций. В качестве меры доходности инвестиций ими предлагается использовать показатель ожидаемого значения чистой текущей стоимости инвестиций. Оценка NPV at Risk отдельных проектов в портфеле основана на построении модели денежных потоков проектов, определении факторов риска и их вероятностных распределений. Далее используется стандартная процедура имитационного моделирования Монте-Карло, используя которую, нетрудно получить выборочные функции распределения NPV проектов, а также оценить их риск и ожидаемое значение. Таким образом, по сути дела Кэронам, Фумэгэлли и Ригэмонта предлагается использовать следующий критерий выбора инвестиционных вариантов - минимизация величины риска, измеряемого в виде NPV at Risk, приходящегося на единицу ожидаемого NPV.

ბუღალტრული აღრიცხვის ფსიქოლოგიური ასპექტები

ნინო გრიგოლაია

თბილისის ღია სასწავლო
უნივერსიტეტი სრული პროფესორი

ცნობილია, რომ ბუღალტრული აღრიცხვა წარმოადგენს ფუნქციონალურ გამოყენებით კონკრეტულ-ეკონომიკურ მეცნიერებას. ამ მეცნიერებაში ადამიანის ფაქტორი თამაშობს განსაკუთრებით მნიშვნელოვან როლს. ბუღალტრულ აღრიცხვასთან მიმართებაში, ეს ნიშნავს, რომ ბუღალტრული აღრიცხვის სისტემაში არსებული ინფორმაციის საიმედოობის, სიზუსტის და სისრულის შეფასება შეუძლებელია ამ ფაქტორის გათვალისწინების გარეშე.

ჭფინანსურ ანგარიშგებასთან დაკავშირებული ადამიანების ცალკეული ჯგუფების ინტერესების გამოყოფას, მივყავართ შედარებით ახალ ასპექტამდე ბუღალტრულ აღრიცხვაში- ამ სახის საქმიანობის ფსიქოლოგიურ კომპონენტამდე. აქ ანგარიშგების როლი ასევე ძალიან მნიშვნელოვანია.

პირველად დოკუმენტებში, რეგისტრებში, ანგარიშგებაში მოცემული აღრიცხვის ინფორმაცია, განკუთვნილი ფირმის მართვისა და კონტროლისათვის, ყოველთვის ასახავს სამეურნეო პროცესში მონაწილეთა ინტერესებს. ეს ინტერესები ხშირად არა მარტო შარემთხვევა ერთმანეთს, არამედ შეიძლება იყოს გარკვეული კონფლიქტიც (აქციონერები და კრედიტორები, საგადასახადო სამსახური და ადმინისტრაცია, კომერციული ორგანიზაციები, როგორც დამოუკიდებელი იურიდიული პირები და ინვესტორები და სხვა). ამ ჯგუფების ფსიქოლოგია გარკვეულწილად განსაზღვრავს აღრიცხვაში გამოყენებულ მეთოდოლოგიურ ხერხებს.

საქართველოში ბოლო პერიოდამდე აღრიცხვა-ანალიტიკური საქმიანობის ფსიქოლოგიურ მხარეზე არ ამახვილებენ ყურადღებას. საბჭოურ პერიოდში ბუღალტრული აღრიცხვის სისტემის მკაცრი რეგულირებისას, ამ პრობლემის დასმის აუცილებლობა არ არსებობდა. აღრიცხვის და ანგარიშგების სისტემა აგებული იყო სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარე. აღრიცხვის წარ-

აიხნასი, მანუჩაიანი, მარკაბიანი

მოების და ანგარიშგების წარდგენის მკაცრი რეგლამენტაცია არ ტოვებდა ვარიანტების საშუალებას და შესაბამისად, გამორიცხავდა კონკრეტული მომხმარებლისათვის (ან მომხმარებლის ტიპისათვის) ინფორმაციის ორიენტაციის შესაძლებლობას.

დასავლეთის ლიტერატურაში ამ პრობლემის დამუშავება დაიწყო შედარებით ახალაზნანს. ეს გამონვეული იყო გადაწყვეტილების მიღების თეორიის ფსიქოლოგიური ასპექტების მძაფრი განვითარებით, რომელსაც გარკვეული პირობების გათვალისწინებით შეიძლება ვუნოდოთ “ინფორმაციის წარმოება ადამიანის ფაქტორის გათვალისწინებით”.

ჰპირველი მონოგრაფიები, რომელიც განიხილავდა ბუღალტრული აღრიცხვის ფსიქოლოგიურ ასპექტებს, გამოჩნდა ოცი წლის წინ და იყო განპირობებული მმართველობითი აღრიცხვის თეორიის და პრაქტიკის განვითარებით. მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს მკვლევარებმა, როგორებიცაა უ. ბრუნსი, ე.კაპლანი, მ. დრაივერი, ე. ჰოპვუდი და სხვები. აღრიცხვა-ანალიტიკური საქმიანობის ამ მიმართულების მიმართ, ყურადღების გამახვილება შედარებით გვიან გამონვეული იყო მრავალი მიზეზით. ცხადია, ერთერთი ძირითადი მიზეზი იყო ბუღალტრული აღრიცხვის ფსიქოლოგიური კომპონენტების ფორმულირების შეუძლებლობა. ბუღალტრები, განსაკუთრებით ჩვენს ქვეყანაში, საკმაოდ სკეპტიკურად არიან განწყობილი ინფორმაციის გამოყენების და მომზადების ფსიქოლოგიური ასპექტების გამოყენების რეკომენდაციებისადმი, რადგანაც ვერ ხედავენ, ამ რეკომენდაციის პრაქტიკაში გამოყენების, ასე თუ ისე ნათლად რეგლამენტირებულ მეთოდებს.

აღრიცხვა-ანალიტიკური სააქმიანობის ფსიქოლოგიური კომპონენტების პრობლემა განხილულ უნდა იქნეს სხვადასხვა ასპექტებით:

- აღრიცხვა-ანალიტიკური მონაცემების შემეცნების სირთულის პოზიციიდან;
  - მონაცემების წყაროების პოზიციიდან;
  - ინფორმაციის მომხმარებლების პოზიციიდან;
  - პიროვნების ფსიქოლოგიური ტიპის გამოყოფის პოზიციიდან;
- კომერციული ორგანიზაციის მართვის პოზიციიდან ბუღალ-

ტრული აღრიცხვის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანა არის მმართველობითი გადაწყვეტილებების მისაღებად სასარგებლო ინფორმაციის წარდგენა. რამდენადაც ინფორმაციის მომხმარებლები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან, ამასთან მრავალი ნიშნით (სოციალური სტატუსი, ადგილი მმართველობით იერარქიაში, კომერციული ორგანიზაციისადმი ოფიციალური კავშირი და სხვა). ნათელია, რომ თითოეულ მათგანს “სასარგებლოს” თავისი კრიტერიუმი გააჩნია და ელოდება, რომ წარმოდგენილი ანგარიშების ინფორმაციას ექნება ის ინფორმაციულობა, რომელიც საინტერესოა სწორედ მისთვის. ამასთან ეს ინტერესები ყოველთვის არ ემთხვევა ერთმანეთს, რამდენადაც კომერციული ორგანიზაციის საქმიანობის დაცემის პერიოდში მმართველობითი პერსონალი ნაკლებად არის დაინტერესებული ამ ინფორმაციის აფიშირებით, მაჩვენებლების დინამიკაში გამოქვეყნებით. სრულიად განსხვავებულია ამ შემთხვევაში ინვესტორებისა და კრედიტორების პოზიცია და ინტერესები.

ერთ-ერთი საკვანძო მომენტი ბუღალტრული აღრიცხვის ფსიქოლოგიური კომპონენტების გაგებისა არის ცნებების “შეტყობინების” და “ინფორმაციის” გამიჯვნა.

“შეტყობინების” ქვეშ უნდა ვიგულისხმოთ ნებისმიერი მონაცემი (ინფორმაცია), რომელიც ახასიათებს სამეურნეო პროცესებს. მონაცემები ფიქსირდება დოკუმენტებში, ჟურნალებში, დისკებში და სხვა. ისინი ინდიფერენტულნი არიან როგორც წყაროსადმი, ასევე მათ მომხმარებლისადმი. “ინფორმაცია”-ესაა ცნობა, რომელიც ამცირებს იმ სფეროს განუზღვრელობას, რომელსაც ის ეკუთვნის. ინფორმაცია არ არსებობს პერმანენტულ მდგომარეობაში და ის წარმოიქმნება ყოველ ჯერზე, როცა მომხმარებელი გამოიყენებს მონაცემებს. იყენებს რა ერთსა და იმავე მონაცემებს, მომხმარებლები, ფლობენ რა მომზადების, ინფორმირების, გამოცდილების სხვადასხვა დონეს, ლებულობენ სხვადასხვა ინფორმაციას. ე.ი. რაღაც ახალს, მათთვის სასარგებლო მონაცემებს. შესაბამისად, ინფორმაცია ფორმირდება და გამოიხატება მონაცემების და მათ მომხმარებლებებს შორის დამოკიდებულებით და მისი სიდიდე დამოკიდებულია არა მარტო ნიშნების და შეტყობინების რაოდენობაზე, უფრო მეტად იმ ინფორმაციის ბანკზე, რომელსაც ფლობს

მომხმარებელი. ამასთან შეტყობინების ინფორმაციულობა უკუპროპორციულია მისი წარმოქმნის საანდობის. (ასე, მაგ. შეტყობინება 10 000 ლარის დანაკლისის შესახებ, გამოვლენილი ინვენტარიზაციის პროცესში, უფრო ინფორმატიულია ვიდრე რიგითი შეტყობინება, 100 000 ლარის საქონლის გეგმიური მოწოდების შესახებ).

უშუალოდ დრომდე საყოველთაოდ მიღებული იყო მოსაზრება, რომ ბუღალტრული მონაცემები წარმოადგენდა ობიექტურს, ზუსტს, მიუკერძოებელს, ნათელ ინტერპრეტაციას და სხვა. ეს განიხილება როგორც ბუღალტერიის მთავარ უპირატესობა, მაგრამ ჩვენი ეკონომიკის საბაზროსკენ სვლის შესაბამისად ამ თეზისის ქვეყნარტება სულ უფრო სადაო ხდება. ახალი ნორმატიული დოკუმენტები, მათ შორის კანონი “ბუღალტრული აღრიცხვისა და ანგარიშების რეგულირების შესახებ” აძლევს ბუღალტრებს შესაძლებლობას მოხდინონ გავლენა აღრიცხვის მაჩვენებლების შემადგენლობასა და შეფასებებზე. მათ შორის კომერციული ორგანიზაციის ბუღალტრის შეხედულებით შერჩეული სააღრიცხვო პოლიტიკის შესაბამისად ფასდება საბრუნავი საშუალებების ლიმიტი, დახარჯული მასალების შეფასების მეთოდები, დგინდება ძირითადი საშუალებების და არამატერიალური აქტივების ცვეთის მეთოდები, საეჭვო მოთხოვნების ანარიცხების შეფასების მეთოდები და ა.შ. ასეთი შეხედულების გამოითქმის დასავლელი სპეციალიტები, მათ შორის, ე. კაპლანი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ მმართველობითი გადაწყვეტილების მისაღებად გამოყენებული აღრიცხვის ინფორმაციის ობიექტურობა, დიდი ალბათობით წარმოადგენს მითს.

რათქმაუნდა, საუბარია არა რაღაც მონაცემების წინასწარ განზრახულ ფალსიფიკაციაზე. მომხმარებლების დამოკიდებულება ბუღალტრული მონაცემების მიმართ, შეიძლება ჩამოვყალიბოთ შემდეგი სენტენციით: “არსებობს კომერციული ორგანიზაციების საქმიანობის აღრიცხვის მრავალრიცხოვანი ობიექტური ინფორმაცია და ბუღალტრის როლი დაიყვანება ინფორმაციის შერჩევასა და მიუკერძოებელ წარდგენაში ბუღალტრული ანგარიშების სახით” - სანყისშივე მცდარია. მონაცემების შერჩევის პროცესი, მათი შეფასება და ჩართვა ანგარიშებაში შეუძლებელია იყოს აბსოლიტურად

მიუკერძოებელი. ჩამოცდილ ბუღალტერს გააჩნია თავისი დასაბუთებული შეხედულება ამა თუ იმ მმართველობით გადანყვეტილებაზე და ცდილობს დაიყვანოს ის ხელმძღვანელამდე ანგარიშგების მონაცემების შერჩევისა და სათანადოდ წარდგენის გზით.

კვიდე ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი ბუღალტრული აღრიცხვისა ჩნდება ინფორმაციის მომხმარებლის პოზიციიდან მონაცემების მომზადებაზე დაკვირვების დროს. ჩაგდანყვეტილების მიღების თეორიაში ჩამოყალიბებულია ცნება მონაცემების “შემეცნებითი სირთულის” შესახებ. გამოყოფენ ამ ცნების ორ მახასიათებელს:

1. გამოყენებული მონაცემების მოცულება;
2. პრობლემის შესაძლო გადანყვეტაზე ფოკუსირების ხარისხი.

პირველი მახასიათებელი განსაზღვრავს მონაცემების მოცულობას, რომელიც აუცილებელია მენეჯერისათვის ამა თუ იმ პრობლემის გადასაწყვეტად: ერთნი მოითხოვენ მაქსიმალურად შესაძლო მონაცემებს, მეორენი მოითხოვენ შედარებით შეზღუდულ მოცულობის მონაცემებს. მეორე მახასიათებელი განასხვავებს მომხმარებლებს, რომლებიც ორიენტირებულნი არიან ერთი განსაზღვრული გადანყვეტილების გააზრების და მიღებისათვის და მომხმარებლებს, რომლებიც უპირატესობას ანიჭებენ რთულ, მრავალმხრივ ანალიზს და მრავალი ალტერნატიულიდან საუკეთესოს შერჩევას. შესაბამისად, შეიძლება გამოვყოთ მმართველობით პროცესში ქცევის ოთხი ტიპი (ცხრილი):

ტიპი	გამოყენებული მონაცემების მოცულობა	ფოკუსირების ხარისხი
ძლიერი	მინიმალური	ერთი გადანყვეტილება
მოქნილი	მინიმალური	ბევრი ალტერნატიული
იერარქიული	მაქსიმალური	ერთი გადანყვეტილება
ინტეგრირებული	მაქსიმალური	ბევრი ალტერნატიული

ბუღალტრის პოზიციიდან მნიშვნელოვანია მან იცოდეს, რომ მმართველობითი ქცევის განსხვავებული ტიპები არსებობს და ეცა-

დოს განსაზღვროს რომელი მათგანი არის უფრო ახლოს კომერციული ორგანიზაციის ხელმძღვანელობასთან. მასზე დაფუძნებით შეიძლება მივიღოთ გადანყვეტილება ინფორმაციის მოცულობის შესახებ, მათი სტრუქტურების ხარისხზე, აგრეგირებაზე და ანალიტიკურობაზე, ალტერნატიული ვარიანტების არსებობაზე, ცალკეული ფაქტების გამოყოფასა და რანჟირებაზე და სხვა. ხელმძღვანელების ფსიქოლოგიის გაგება, “ოქროს” შუალედის მოძებნა და მისი ინფორმაციული უზრუნველყოფა, შეასრულებს მის ანალიტიკური საქმიანობის მოტივატორის როლს და შეადგენს ერთი შეხედვით, მოულოდნელ, მაგრამ ნამდვილად აუცილებელ ამოცანას ბუღალტრისათვის.

კვიდე ერთი ცვლადი ფსიქოლოგიური ასპექტი, რომელიც ახასიათებს ინფორმაციის გენერირების პროცესს არის მენეჯერისა და ბუღალტრის პიროვნების ესა თუ ის ფსიქოლოგიური ტიპი. ეს იდეა ვითარდება ისეთი მეცნიერების შრომებში, როგორებიცაა კ. იუნგი, ი. ბრიგსმაიერს, ი. კოზელეცკი, ი. ლოპენსი და სხვები. არსებობს სხვადასხვა ფსიქოლოგიური ტიპები. მართვის პროცესის ინფორმაციულ-ანალიტიკური უზრუნველყოფის პრობლემის თვალსაზრისიდან ინტერესს იწვევს შემდეგი ალტერნატიული ინდივიდუალური ფსიქოლოგიური მახასიათებლები: რეაქტიული — აქტიური; რაციონალურობა — ინტუიციურობა, რისკის მიმღები და რისკის უარყოფელი, წარმატების მიღწევისაკენ სწრაფვა — სწრაფვა წარუმატებლობის თვიდან აცილებისკენ.

მენეჯერის ამა თუ იმ ფსიქოლოგიური ტიპისადმი კუთვნილება შეიძლება გამოიწვიოს მნიშვნელოვანი არაფორმალური შეზღუდვა სააღრიცხვო-ანალიტიკური მონაცემების სტრუქტურისა და შემადგენლობისა. ხელმძღვანელი, რომელიც ხასიათდება პროაქტიური ქმედებებით, საკმაოდ თავისუფლად იქცევა მძიმე სიტუაციაში, როგორც წესი, ისინი გამორჩეული არიან კარგი ლოგიკით, ანალიზისადმი სწრაფვითა და შესაძლებლობით, ამიტომ საჭიროა მოცულობითი, კარგად სტრუქტურირებული ინფორმაცია. მათ არ აშინებთ ანგარიშგებაში მოცემული გადანყვეტილებების ალტერნატიული ვარიანტები, ანალიტიკური გაანგარიშებებისას საკმაოდ რთული ალგორითმების და მეთოდების გამოყენება.

ამრიგად, კომერციული ორგანიზაციის მართვაში მონაწილე

პირების ფსიქოლოგიური მახასიათებლებზე დამოკიდებულია მმართველობით ციკლში საჭირო ინფორმაციის მოპოვებისა და წარმოების პროცესი. შესაბამისად ამ პროცესს გააჩნია ფსიქოლოგიური განზომილება. ეს შეუძლებელია შეფასდეს რომელიმე ცალკეული მაჩვენებლით, რამდენადაც ადამიანის ქცევის წინასწარ განსაზღვრა პრინციპში მიუღწეველია.

შეუძლებელია გამოვავლინოთ ფორმალური დამოკიდებულება, რომელიც ახასიათებს ინფორმაციული უზრუნველყოფის ფსიქოლოგიურ კომპონენტს. მნიშვნელოვანია გავიგოთ, რომ სხვადასხვა ადამიანები მოიხმარენ და ამზადებენ ინფორმაციას სხვადასხვა მეთოდებით. ბუღალტრული აღრიცხვის თეორიისა და პრაქტიკის განვითარება შეუძლებელია განხილული პრობლემის დეტალური დამუშავების გარეშე. თანამშრომლების ფსიქოლოგიური ტესტირება, რომელიც გვაძლევს შესაძლებლობას მივიღოთ ინფორმაცია მართვაში მონაწილე პირთა ფსიქოლოგიური ტიპი შესახებ, იძლევა ბუღალტრული საქმიანობის ეფექტიანობის არსებითი ამაღლების შესაძლებლობას.

სახელმწიფო შესყიდვების მართვის სრულყოფა ელექტრონული ტენდერების გამოყენებით

მურთაზ მალრაძე
ე.მ.დ., პროფესორი

თეიმურაზ გოგნაძე
ოსუ დოქტორანტი

ტენდერი (tender) ინგლისური სიტყვაა და ნიშნავს ვაჭრობას, კონკურსს.¹ სხვადასხვა ქვეყნებში სიტყვები “ტენდერი” და “კონკურსი” ერთი და იგივე მნიშვნელობით აღიქმება. როგორ გაჩნდა ტენდერი? ტენდერების სისტემა?

სახელმწიფო, რომელიც ახორციელებს საზოგადოების სამართლებრივ დაცვას, ნაციონალურ უსაფრთხოებას, ჯანდაცვას, განათლებას და ა.შ., სარგებლობს უფლებით ბიუჯეტის ხარჯზე უზრუნველყოფის სახელმწიფო და მუნიციპალური დაწესებულებები მათი ნორმალური მუშაობის უზრუნველსაყოფად საჭირო რესურსებით. სახელმწიფო მოხელეებმა საბიუჯეტო სახსრების მაქსიმალურად ეფექტურად გამოყენებისათვის მიმართეს ტენდერების ჩატარების პრაქტიკას სახელმწიფო შესყიდვებზე. ტენდერები გვაძლევს საშუალებას ავირჩიოთ მასში მონაწილეებიდან ისეთები, რომლებიც საუკეთესო ფასებით, ხარისხიანი საქონლითა და მომსახურებით უზრუნველყოფს დამკვეთ ორგანიზაციას.

სახელმწიფო შესყიდვების სფეროში განხორციელებული რეფორმის შედეგად, 2010 წლის 1 დეკემბრიდან ტენდერები მხოლოდ კონკურენციისა და სახელმწიფო შესყიდვების ერთიანი ელექტრონული სისტემის მეშვეობით ტარდება.²

რეფორმის მიზანი: სახელმწიფო შესყიდვების პროცედურების გამარტივება, ტენდერში მონაწილეობასთან დაკავშირებული ხარჯების მინიმიზაცია, სახელმწიფო სახსრების გამჭვირვალე ხარჯვის უზრუნველყოფა, შესყიდვების პროცესში კონკურენციის გაზ-

1 <http://nesmeeva.narod.ru/direqtor/tender.htm>, Анна Несмеєва, март 2005 г

2 www.procurement.gov.ge-სიახლეები(პირველი დეკემბრიდან სახელმწიფო შესყიდვები მხოლოდ ერთიანი ელექტრონული სისტემით ჩატარდება. 30 ნოემბერი 2010 წელი).

რდა, სატენდერო პროცედურებში სუბიექტური გადაწყვეტილების მაქსიმალურად აღმოფხვრა.

სახელმწიფო შესყიდვების ელექტრონულ სისტემაზე გადასვლის შედეგად:

ა). გაუქმდა სატენდერო მოსაკრებელი და 200 ლარის ნაცვლად ტენდერში მონაწილეობის საფასური 50 ლარი გახდა. მნიშვნელოვნად მცირდება დროის, მატერიალური რესურსებისა და სხვა ლოჯისტიკური ხარჯები. აღმოიფხვრა ტენდერში მონაწილე კომპანიების (განსაკუთრებით რეგიონებში) გეოგრაფიულ უთანასწორობასთან დაკავშირებული პრობლემები.

ბ). სატენდერო წინადადებების წარდგენისას აღარაა სავალდებულო ყველა მონაწილის მიერ სხვადასხვა ადმინისტრაციული ორგანოდან (საგადასახადო ორგანოები, საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტო, სასამართლო და სხვ.) შესაბამისი ცნობების წარდგენა. აღნიშნული დოკუმენტების წარდგენის ვალდებულება ექნება მხოლოდ იმ პრეტენდენტს, რომელთანაც უნდა დაიდოს სახელმწიფო შესყიდვის შესახებ ხელშეკრულება.

გ). პრეტენდენტების შეფასება ხდება მხოლოდ ობიექტური და თვლადი კრიტერიუმით - ფასის მიხედვით, სხვა კრიტერიუმები (ხარისხი, მინოდების ვადა, გამოცდილება და სხვა) უნდა აკმაყოფილებდეს შემსყიდველის მიერ წინასწარ დადგენილ მოთხოვნებს.

დ). ხდება ელექტრონული ტენდერის ჩატარების მინიმალური სავალდებულო ზღვარის სულ ცოტა 20-ჯერ დაწევა, რაც უზრუნველყოფს სახელმწიფო შესყიდვების განხორციელებას მაქსიმალურად გამჭვირვალე და კონკურენტულ გარემოში.

ე). იქმნება სახელმწიფო შესყიდვებთან დაკავშირებული დავების განმხილველი საბჭო, რომლის მეშვეობით მოხდება სამოქალაქო საზოგადოების პარიტიტული ჩართვა შესყიდვებთან დაკავშირებული დავების გადაწყვეტაში.

რა თქმა უნდა ტენდერების ელექტრონული ფორმით ჩატარება უდიდესი წინგადადგმული ნაბიჯია, მაგრამ განსაკუთრებული მნიშვნელობა მაინც ენიჭება ფასს. ჩვენს მიერ შემოთავაზებულ მეთოდში ფასი არაა ერთადერთი კრიტერიუმი და ყველა მათგანს აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა, რასაც ვერ ვიტყვით კონკურენციისა და სახელმწიფო შესყიდვების ერთიანი ელექტრონული

სისტემით ჩატარების შემთხვევებში. ასევე ჩვენს მიერ ტენდერების ჩასატარებლად შემოთავაზებული სისტემა გამოსადეგია არა მარტო სახელმწიფო ბიუჯეტზე მყოფი სუბიექტებისათვის, არამედ ნებისმიერი საკუთრების ფორმის წარმოება-დანესებულებებისათვის.

ჩვენი მიზანია შემსყიდველ ორგანიზაციებში ტენდერების ჩატარება მოხდეს ელექტრონული ფორმით ჩვენს მიერ შემუშავებული ელექტრონული სისტემის საშუალებით, ხოლო ტენდერების შედეგები და სატენდერო დოკუმენტაცია გადაეგზავნოს კონკურენციისა და სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს ელექტრონული ფორმით, რაც მას საშუალებას მისცემს განახორციელოს უშუალოდ თავისი მოვალეობა-კონტროლი მის დაქვემდებარებაში მყოფი წარმოება-ორგანიზაციებისათვის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოყოფილი თანხის ეფექტიანად გამოყენების მიზნით.

ჭორგანიზაციის ბიუჯეტის დამტკიცების შემდეგ ხდება შესყიდვების გეგმის პროექტის შედგენა საფინანსო დეპარტამენტის შესყიდვების განყოფილების მიერ სტრუქტურული ერთეულებიდან წარმოდგენილი მოთხოვნების საფუძველზე.

ჩვენს მიერ შემუშავებული ელექტრონული შესყიდვების სისტემა უზრუნველყოფს საკმარის გამჭვირვალობას, ტენდერში გამარჯვებულის გამოვლენისას ობიექტურობის, სამართლიანობის დაცვას და, რაც მთავარია, დამკვეთმა მომწოდებლისგან მიიღოს მისთვის მისაღებ ფასში ხარისხიანი საქონელი ან მომსახურება.

შემსყიდველ ორგანიზაციებსა და საწარმოებში ტენდერის ჩასატარებლად ინფორმაციის დროული და ხარისხიანი მომზადება მნიშვნელოვნად ზემოქმედებს ტენდერის ჩატარების ხარისხზე. ჩვენს მიერ შემუშავებული იქნა¹:

1. შემსყიდველი ორგანიზაციის სტრუქტურული ერთეულების მიერ საქონლის, სამუშაოების, მომსახურების შესაძენად საჭირო განაცხადის ელექტრონული ფორმა (**ფორმა-1 ტდ**), მისი შევსებისა და შემსყიდველი ორგანიზაციის შესყიდვების განყოფილებაში გადაცემის მეთოდიკა;

2. შემსყიდველი ორგანიზაციის (ივ. ჯავახიშვილის სახელო-

¹ გოგნაძე თ. სატენდერო დავების ელექტრონული ფორმირება. ჟურნალი "ეკონომიკა და ბიზნესი", 2011, №6.

ბის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი) სტრუქტურული ერთეულების კლასიფიკატორი და მისი გამოყენების ინსტრუქცია;

3. მონაცემთა ბაზების მართვის სისტემა **Access 2007** საფუძველზე- განაცხადების მონაცემთა ბაზა, რომელიც აუცილებელია სატენდერო დავალების ავტომატიზებული ფორმირებისთვის;

4. შემსყიდველი ორგანიზაციის (ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი) შესყიდვების განყოფილების ვებ-გვერდი.

ფორმა-1ტდ წარმოადგენს მონაცემთა ბაზის “მატერიალურ-ტექნიკური რესურსები”-ს **Access**-ის საბაზო ცხრილს და იგი შევსებული უნდა იქნეს **Web-ზე** განთავსებული ინსტრუქციის მიხედვით.

ფორმა-1ტდ

№	კლასი	ქმიკლასი	მარკა	ზომის ერთეული	რაოდენობა	არჩეულია შესაქმნად	უკვე შექმნილია	ქვედანაყოფი	მოთხოვნი	მოთხოვნის თარიღი	პასუხისმგ. პირი	უკ	ლირებულება	მოთხოვნის თარიღი
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

ფორმა-1ტდ-ის შევსებისათვის აუცილებელია ვისარგებლოთ **Web-გვერდზე** განთავსებული დანართი №1-ით, სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს თავმჯდომარის №7 ბრძანებით 2010 წლის 20 სექტემბერს დამტკიცებული შესყიდვების ობიექტების ერთგვაროვნების დადგენის წესით ანუ ესაა ევროკავშირის **EC N213/2008** დირექტივით გათვალისწინებული შესყიდვების ერთიანი ცნობარი (**Common Procurement Vocabulary-CPV**), რომელიც ადგენს სახელმწიფო შესყიდვის ობიექტების ერთიან სისტემას და მიზნად ისახავს შემსყიდველი ორგანიზაციების მიერ შესყიდვის ობიექტის აღწერისას გამოყენებული მითითებების სტანდარტიზაციას.

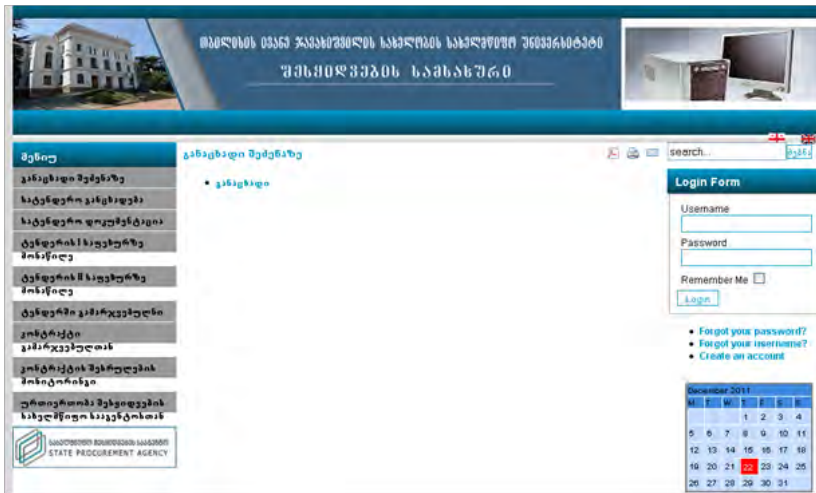
შესყიდვების განყოფილება $A_1, A_2, \dots, A_n$ ქვედანაყოფებს

(**ფაკულტეტებს**, ინსტიტუტებს, სამეცნიერო-კვლევით ლაბორატორიებს) შესავსებად უგზავნის **ფორმა-1ტდ**-ს ონლაინ რეჟიმში. ავსებენ რა **Web-გვერდზე** განთავსებული ინსტრუქციის მიხედვით **ფორმა-1ტდ**-ს ქვედანაყოფების ხელმძღვანელები, ხელმძღვანერის შემდეგ უგზავნიან მას ადმინისტრაციის ხელმძღვანელს, ეს უკანასკნელი კი შესყიდვების განყოფილებას. შესყიდვების განყოფილების ხელმძღვანელი უკვე ყველა ქვედანაყოფიდან მიღებულ მოთხოვნებს იხილავს ორგანიზაციის მენეჯერთან ერთად თუ როგორ უნდა მოხდეს განაცხადებში მითითებული მოთხოვნების დაკმაყოფილება. აქ ხელმძღვანელებში იგულისხმება ელექტრონული ხელმოწერა, რომელიც დღესდღეობით ყველაზე უსაფრთხოა და ფართოდ გამოიყენება ელექტრონულ კომუნიკაციებში ინფორმაციის გადაცემისას, გამოირჩევა საიმედოობის მაღალი ხარისხით.

ორგანიზაციის მენეჯერი ახდენს ქვედანაყოფებიდან შემოსული მოთხოვნების კორექტირებას. ქვედანაყოფების სპეციფიკიდან და მათ მიერ შესასრულებელი სამუშაოს მოცულობიდან გამომდინარე მენეჯერი (იგულისხმება ორგანიზაციის ხელმძღვანელი და მის მიერ არჩეული რამდენიმე ექსპერტის ჯგუფი) მოთხოვნებში მითითებულ რაოდენობას აკმაყოფილებს მთლიანად, აკმაყოფილებს ნაწილობრივ ან არ აკმაყოფილებს. ამისათვის ცხრილი **Request**-ის შესაბამის სვეტში ჩაინერება „0“ (დაკვეთა არ არის დაკმაყოფილებული), „1“- დაკვეთა ამორჩეულია დასაკმაყოფილებლად, „2“-დაკვეთა სრულად არის დაკმაყოფილებული. ყველა სტრუქტურული ერთეულიდან მიღებული დაკვეთების მონაცემთა ბაზაში “მატერიალურ-ტექნიკური რესურსები” ჩამატების შემდეგ უნდა დაიბეჭდოს შემსყიდველი ორგანიზაციის ქვედანაყოფებიდან მიღებული დაკვეთების სრული სია.

სტრუქტურული ერთეულებიდან მიღებულ შეკვეთათა რაოდენობის დაზუსტების შემდეგ ფორმირდება სატენდერო დავალება. შემსყიდველი ორგანიზაცია მზადაა ტენდერის გამოსაცხადებლად და სატენდერო კომისია იღებს გადაწყვეტილებას ტენდერის გამოცხადების თარიღებთან დაკავშირებით. როგორც ზემოთ ავლნიშნეთ ტენდერით განსაზოვრებული შესყიდვებისათვის ჩვენ შევქმენით თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შესყიდვების სამსახურის ვებ-გვერდი

www.spatest.tsu.ge, რომელიც მოიცავს ინფორმაციას ტენდერის გამოცხადებისა და მიმდინარეობის შესახებ.¹

ვებ-გვერდზე განთავსებულია შემდეგი სახის ინფორმაცია:

1. განაცხადი შექმნაზე;
2. სატენდერო განცხადება;
3. სატენდერო დოკუმენტაცია;
4. თსუ სტრუქტურა;
5. თსუ-კლასიფიკატორი;
6. CPV კოდები;
7. შემოთავაზება;
8. მომწოდებელი.

მენიუში "განაცხადი შექმნაზე" მოთავსებულია ინფორმაცია, რომელშიც საფინანსო დეპარტამენტი თხოვნით მიმართავს შესაბამის პროფილურ სტრუქტურულ ერთეულებს უზრუნველყონ ტენდერის გამოსაცხადებლად საჭირო ინფორმაციის მომზადება და წარმოდგენა. სწორედ ამის შემდეგ ხდება ფორმა-1ტდ-ის

¹ გოგნაძე თ. ონლაინ რეჟიმში სახელმწიფო შესყიდვების მართვის სისტემის ფუნქციონირების საკითხისთვის. ჟურნალი "ეკონომიკა", 2011, №11-12.

შევსება და შესყიდვების განყოფილებაში გადაცემა, ხოლო მენიუში "სატენდერო განცხადება" უნდა მიუთითოთ:

1. ტენდერის ტიპი;
2. სატენდერო განცხადების ნომერი;
3. ტენდერის გამოსაცხადების თარიღი;
4. სატენდერო წინადადებების მიღების დაწყების თარიღი და დრო;
5. სატენდერო წინადადებების მიღების დამთავრების თარიღი და დრო;
6. შესყიდვის სავარაუდო ღირებულება(ლარებში) დღგ-ს ჩათვლით;
7. შესყიდვის კატეგორია CPV კოდების მითითებით;
8. ინფორმაცია საკონტაქტო პირების შესახებ.

საკვალიფიკაციო მოთხოვნებს განსაზღვრავს შემსყიდველი ორგანიზაცია. ჩვენს შემთხვევაში იგი უნდა შეიცავდეს შემდეგ ცნობებსა და ინფორმაციას:

1. იურიდიული პირისათვის:
  - ა) ამონაწერი მენარმეთა და არასამენარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირების რეესტრიდან;
  - ბ) ცნობა მენარმეთა და არასამენარმეო (არაკომერციული) იურიდიულ პირთა რეესტრიდან იმის შესახებ, რომ არ ხორციელდება იურიდიული პირის რეორგანიზაცია ან ლიკვიდაცია;
  - გ) ცნობა უფლებამოსილი ორგანოდან იმის შესახებ, რომ იურიდიული პირის მიმართ არ მიმდინარეობს გადახდისუუნარობის საქმის წარმოება.
2. ფიზიკური პირისათვის:
  - ა) პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტის ასლი;
  - ბ) რეგისტრაციის დამადასტურებელი დოკუმენტი უფლებამოსილი ორგანოდან;
  - გ) ცნობა უფლებამოსილი ორგანოდან მასზედ, რომ ფიზიკური პირის მიმართ არ მიმდინარეობს გადახდისუუნარობის საქმის წარმოება.

შესყიდვის ობიექტის ტექნიკური პარამეტრები, რომლებსაც ფასების ცხრილსაც უწოდებენ მიენოდება მწარმოებელი ქვეყნის მითითების გარეშე.

შემსყიდველმა ორგანიზაციამ (ჩვენს მაგალითზე ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი) თსუ შესყიდვების სამსახურის ვებ-გვერდზე, მენიუს ჩამონათვალში "სატენდერო დოკუმენტაცია" უნდა ატვირთოს შემდეგი სახის სატენდერო დოკუმენტაცია:

1. სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ ხელშეკრულების პროექტი
2. ხელშეკრულების შესრულების საგარანტიო უზრუნველყოფა(საბანკო გარანტია)
3. აფიდავიტი

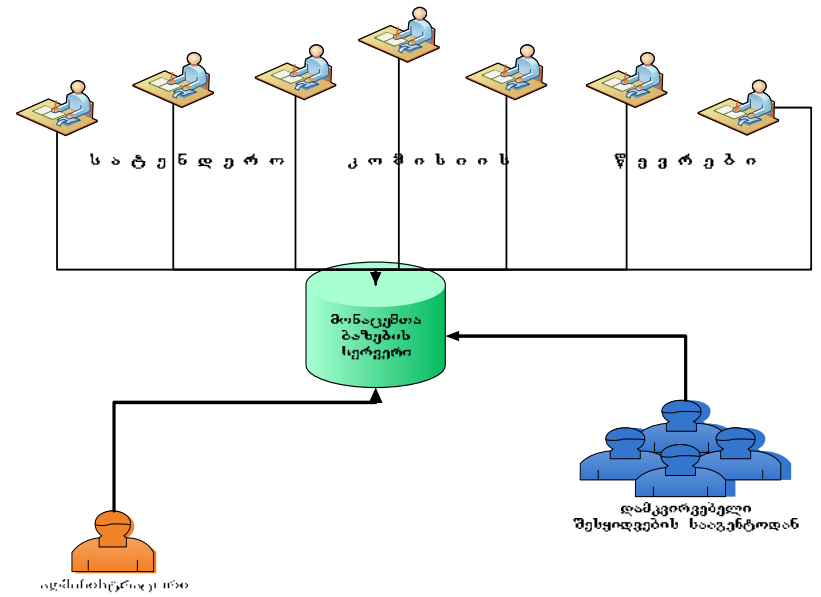
სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ ხელშეკრულების პროექტი წარმოადგენს დოკუმენტს, რომელიც დაიდება ელექტრონული ტენდერის ჩატარების შედეგად. წინამდებარე ხელშეკრულების პროექტის პირობების დაზუსტება განხორციელდება გამარჯვებული პრეტენდენტის სატენდერო წინადადების შესაბამისად, რომელიც ამავდროულად, დართული ექნება ხელშეკრულებას, როგორც მისი განუყოფელი ნაწილი.

ხელშეკრულების შესრულების საგარანტიო უზრუნველყოფაში (საბანკო გარანტია) ასახულია ინფორმაცია, რომლის მიხედვითაც გარანტორი ბანკი (გარანტორები) ვალდებულია ღებულობს იმის შესახებ, რომ თუ მისი გარანტიის ქვეშ მყოფმა მომწოდებელმა არ შეასრულა შემსყიდველ ორგანიზაციასა და მომწოდებელს შორის დადებული ხელშეკრულება, იგი ვალდებულია აუნაზღაუროს შემსყიდველ ორგანიზაციას საგარანტო ხელშეკრულებაში მითითებული თანხა.

სახელმწიფო შესყიდვების მიზნებისთვის აფიდავიტი წარმოადგენს სატენდერო წინადადების დამოუკიდებლად განსაზღვრის თაობაზე წერილობით დოკუმენტს, რომლის ხელმოწერი პრეტენდენტის სახელით ადასტურებს დოკუმენტში მითითებული ინფორმაციისა და გარემოებების უტყუარობას და საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით პასუხს აგებს აღნიშნული ინფორმაციისა და გარემოებების უტყუარობაზე. აფიდავიტით განსაზღვრული პირობების დარღვევა იწვევს სისხლის-სამართლებრივ პასუხისმგებლობას საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 195¹ მუხლის შესაბამისად.

ტენდერში მონაწილეობის მისაღებად პრეტენდენტი საჭირო

ინფორმაციას აგზავნის მისთვის სპეციალურად გამოყოფილ მისამართზე, რომელიც ტენდერის გამოცხადებისას მითითებულია ვებ-გვერდზე. ტენდერის მონაცემთა ბაზების ადმინისტრატორი პრეტენდენტისაგან მიღებულ ე.წ. ფასების ცხრილიდან იღებს ინფორმაციას ისე, რომ არ ჩანდეს ტენდერში მონაწილის ვინაობის მიმანიშნებელი რაიმე ინფორმაცია, ანიჭებს მას გარკვეულ ნომერს და ამ დოკუმენტს გამოიტანს სატენდერო კომისიის წევრთა წინაშე შეფასებისათვის უკვე სატენდერო განცხადებაში მითითებულ დროის მომენტისათვის. უნდა ავლნიშნოთ, რომ სატენდერო კომისიის თითოეული წევრი ტენდერის მიმდინარეობის დროს იმყოფება თავის ავტომატიზებულ სამუშაო ადგილებზე. ტენდერის მიმდინარეობის სქემა ასე შეიძლება გამოვსახოთ:

ტენდერის ნორმალურად ჩასატარებლად კომისიის თვითოეული წევრისათვის აუცილებელია შემდეგი კომპიუტერული ტექნიკა:
 1. პროცესორი HP E7300 (Intel Core i7-2600, CPU 3.4 GHz, RAM 4 GB, HDD 1 TB

2. მონიტორი HP Compaq LA 2306x
3. უწყვეტი კვების წყარო UPS-INTEX IT-650 VA
4. პრინტერი HP LaserJet pro M1132 MFP (Print, Copy, Scan) ვებგვერდისა და პროგრამებისათვის:
სერვერი HP ProLiant NL150 Dual Core Intel Xeon Cpu 3.0 GHz, RAM 4 GB, HDD 600 GB;

ტენდერის ჩატარებისათვის საჭირო მონაცემთა ბაზებისათვის არსებობს მონაცემთა ბაზების სერვერი, რომელზეც მოთავსებული პროგრამები შესრულებულია Microsoft Access 2007-ის საფუძველზე. ტენდერში მონაწილე კომისიის წევრებსა და დამკვირვებლებს ადმინისტრატორი უზრუნველყოფს თავიანთი User-ებით და შესაბამისი Password-ებით, რომლითაც უზრუნველყოფილია ბაზებთან სამუშაოდ წვდომა.

თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შესყიდვების სამსახურის ვებ-გვერდის სატესტო ვერსია www.spatest.tsu.ge განთავსებულია თსუ ინფორმაციული ტექნოლოგიებისა და ოპერაციების მართვის დეპარტამენტის HP ProLiant NL150 სერვერზე.

უნდა აღინიშნოს, რომ სერვერ HP ProLiant NL150-ზე და ტენდერში მონაწილეთა კომპიუტერებზე დაინსტალირებული უნდა იყოს:

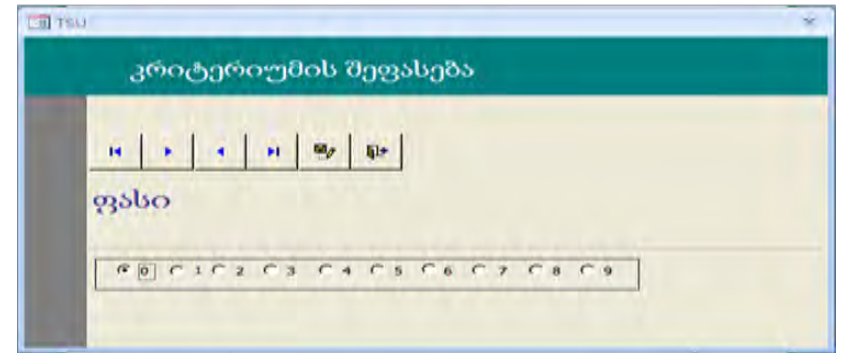
- 1). Microsoft SQL Server 2008 ;
- 2). Microsoft office Word 2007;
- 3). Microsoft office Access 2007;
- 4). Microsoft office Excel 2007
- 5). Equipments-მატერიალურ-ტექნიკური რესურსების მონაცემთა ბაზა;
- 6). Baza1-ტენდერის მონაცემთა ბაზა.

“სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ” საქართველოს განახლებული კანონმდებლობიდან გამომდინარე, განსაკუთრებული მნიშვნელობა სახელმწიფო შესყიდვის განხორციელებისას ენიჭება ფასს. ჩვენს მიერ შემოთავაზებულ მეთოდში ფასი არაა ერთადერთი კრიტერიუმი.¹ სატენდერო კომისიის წევრები თავიდანვე თანხ-

¹ გოგნაძე თ. ელექტრონული ფორმით ტენდერების ჩატარების სრულყოფის საკითხისათვის. ურნალი "ახალი ეკონომისტი", 2012, №2.

მდებიან თუ რა კრიტერიუმებით უნდა მოხდეს ამა თუ იმ სატენდერო წინადადების შეფასება. მაგალითად: ფასი, ხარისხი, გარანტია, გადახდის პირობები და ვადები, გამოცდილება და ა.შ. სატენდერო წინადადებაში მითითებული ტენდერის ჩატარების თარიღის დადგომისათვის კომისიის წევრები პირველად აფასებენ კრიტერიუმს ტენდერის მონაცემთა ბაზა Baza1-ის შესაბამისი

კრიტერიუმის შეფასების პუნქტის შევსების შემდეგ:

აქ ეკრანზე ჩნდება კრიტერიუმები და კომისიის ყველა წევრი უნერს მას შეფასებას (0-დან 9-ის ჩათვლით). შეფასებები ინახება კრიტერიუმის შეფასებების ცხრილში. მას შემდეგ, რაც ყველა კომისიის წევრი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად სამუშაო ადგილებიდან ყველა კრიტერიუმებზე დააფიქსირებს შეფასების ქულებს(0÷9), შეფასების მაქსიმალური და მინიმალური ციფრები უქმდება თითოეული კომისიის წევრის შეფასებებიდან.

ზემოხსენებული პროცედურა განვიხილოთ კონკრეტულ მაგალითზე: დაუშვათ, რომ კომისიის შვიდმა წევრმა ხუთი კრიტერიუმი შეაფასა შემდეგნაირად (იხ. ცხრ №1):

ახალი ჯამი მიიღება ყვითელი ფერის შეფასებების (კრიტერიუმის მაქსიმალური და მინიმალური შეფასებები) ამოგდებათ. კომისიის პირველი წევრისათვის პირველი კრიტერიუმის შეფასების კოეფიციენტი არის $28:55=0,51$; მეორე წევრისათვის $20:55=0,36$; მესამე წევრისათვის $7:55=0,13$ და ა.შ. აქ დამრგვალებას ვახდენთ მესამე სიზუსტით. ამის შემდეგ კომისია გადადის სატენდერო წინადადების შეფასებაზე.

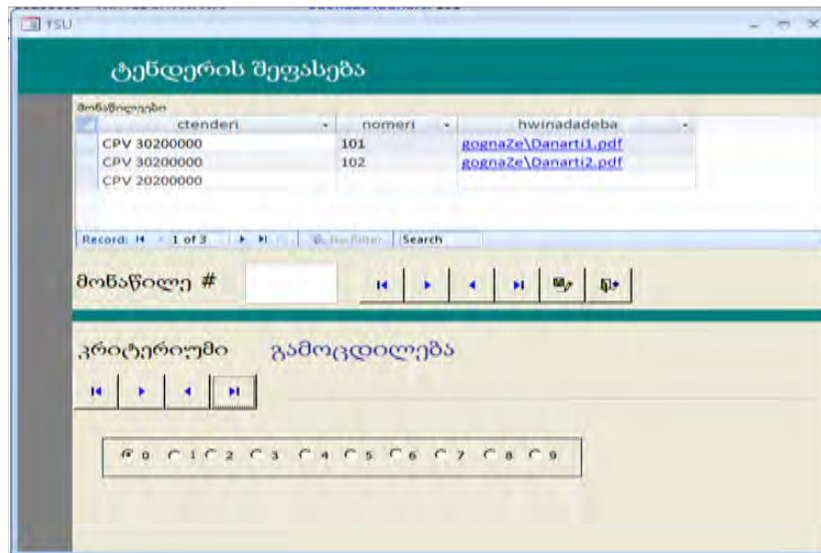

ცხრილი. №1 კრიტერიუმების შეფასებები

	კრიტ1	კრიტ2	კრიტ3	კრიტ4	კრიტ5	
წვერი1	5	4	2	1	0	
წვერი2	3	4	1	0	0	
წვერი3	4	3	1	0	0	
წვერი4	5	5	2	0	1	
წვერი5	8	6	2	0	0	
წვერი6	9	3	1	0	0	
წვერი7	6	4	0	0	0	
ჯამი	40	29	9	1	1	80
ახალი ჯამი	28	20	7	0	0	55
კოეფიციენტი	0.51	0.36	0.13	0.00	0.00	

კომისიის თითოეული წვერი ეცნობა ყველა წინადადებას და უნერს შეფასებას კრიტერიუმების მიხედვით (პირობითად 0-9). შეფასებები ინახება წინადადების შეფასებების ცხრილში

სურ. №2. წინადადებების შეფასებათა ცხრილი

ბიზნესი, მენეჯმენტი, მარკეტინგი

ანალოგიურად დაუშვათ, რომ რომელიმე ორგანიზაციის სატენდერო წინადადება კომისიის წევრებმა შეაფასეს შემდეგნაირად:

	კრიტ1	კრიტ2	კრიტ3	კრიტ4	კრიტ5	
წვერი1	8	8	2	9	0	
წვერი2	8	5	1	8	0	
წვერი3	6	7	1	5	0	
წვერი4	6	5	2	6	2	
წვერი5	5	6	2	8	0	
წვერი6	7	6	1	9	0	
წვერი7	1	4	0	8	0	
ჯამი	41	41	9	53	2	
კოეფიცი.	0.51	0.36	0.13	0.00	0.00	
ქულა	20.87	14.91	1.15	0.00	0.00	36.93

საბოლოო ქულა

აქედან კომისიის თითოეული წვერის მიერ სატენდერო წინადადების შეფასებისას თითოეულ კრიტერიუმზე დაწერილი ქულების ჯამის შესაბამის კოეფიციენტზე გამრავლებით მიღებული ნამრავლების შეჯამებით მიიღება ორგანიზაციის (მომწოდებლის) სატენდერო წინადადების შეფასების საბოლოო ქულა. ანალოგიურად გამოითვლება სხვა ორგანიზაციების (მომწოდებლების) შედეგები. გამარჯვებულად გამოცხადდება ორგანიზაცია, რომელიც ჯამში მეტ ქულებს დააგროვებს. ამის შემდეგ ტენდერში გამარჯვებული ფირმის მიერ ხდება საჭირო დოკუმენტაციის წარმოდგენა შემსყიდველ ორგანიზაციაში და ხელშეკრულების გაფორმება.

ლოგისტიკის არსი და ლოგისტიკური მართვის ამოცანები

მანანა ნანიტაშვილი

ეკონომიკის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

საქართველოში საბაზრო ურთიერთობების დამკვიდრებასთან დაკავშირებით აქტიურად ვითარდებიან ისეთი ახალი მეცნიერულ-პრაქტიკული მიმართულებები როგორცაა მარკეტინგი, მენეჯმენტი და ლოგისტიკა. მათდამი დიდი ინტერესი, რომლებსაც ავლენენ ქართველი მეცნიერები, უნივერსიტეტების პროფესორა, ეკონომიკისა და ბიზნესის ინჟინერ-ტექნიკური პერსონალი, აიხსნება არა მარტო ჩვენი ეროვნული ეკონომიკისათვის ახალი ტერმინებით, არამედ, და, რაც მთავარია იმ შთამბეჭდავი შედეგებით, რომლებიც მიღებულია ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკაში. თუ მარკეტინგისა და მენეჯმენტის შესახებ ქართულ ენაზე ინტენსიურად ქვეყნდება მეცნიერული ნაშრომები და სასწავლო ლიტერატურა (სალექციო კურსები, სახელმძღვანელოები და სხვ.), შექმნილია უმაღლეს სასწავლებლებში კათედრები და მზადდება შესაბამისი სპეციალისტები, ჯერჯერობით ანალოგიური მიდგომა არ არის ლოგისტიკის მიმართ. ლოგისტიკა წარმოადგენს შედარებით ახალგაზრდა და სწრაფად განვითარებად მეცნიერებას.

ლოგისტიკა განეკუთვნება XXI საუკუნის ყველაზე მნიშვნელოვან მეცნიერებათა რიცხვს. ბევრ საზღვარგარეთულ ქვეყანაში შექმნილია და ეფექტიანად ფუნქციონირებენ ლოგისტიკური ასოციაციები, ორგანიზაციები და საზოგადოებები. გამოდის პერიოდული გამოცემების დიდი რაოდენობა ლოგისტიკის სხვადასხვა ასპექტების შესახებ. მაგალითად, აშშ-ში არსებობს დაახლოებით 20 მსგავსი გამოცემა. პერიოდულად ტარდება საერთაშორისო და ევროპული კონგრესები ლოგისტიკის შესახებ. აღსანიშნავია ევროპული ლოგისტიკური ასოციაციის კონგრესი – „ევროლოგისტიკა – 2000“, რომელიც ჩატარდა 2000 წლის 14-16 მაისს ათენში დევიზით: „ლოგისტიკის გამონევა – უფრო უკეთესად, უფრო სწრაფად, უფრო იაფად!“

ბიზნესი, მენეჯმენტი, მარკეტინგი

ტერმინი „ლოგისტიკა“ (ინგლ. – Logistics) ხმარებაში შემოვიდა ძველ საბერძნეთში. რომის იმპერიაში იგი ნიშნავდა სურსათის განაწილების წესებს. ბიზანტიის იმპერიაში ლოგისტიკა განისაზღვრებოდა როგორც არმიის მომარაგებისა და მისი გადაადგილების მართვის ხელოვნება. კერძოდ, გერმანელი მკვლევარი, პროფესორი გ. პაველეკი აღნიშნავს, რომ ლოგისტიკის დანიშნულება ბიზანტიის იმპერიაში იყო „არმიისთვის ჯამაგირის გადახდა, მისი ჯეროვნად შეიარაღება და ქვედანაყოფებად განაწილება, იარაღითა და სამხედრო ქონებით მომარაგება, დროულად და სრულად ზრუნვა მის მოთხოვნილებებზე და, შესაბამისად, სამხედრო ლაშქრობის თითოეული აქტის მომზადება..., ადგილმდებარეობის, აგრეთვე მტრის წინააღმდეგობის ძალების სწორი ანალიზის გაკეთება არმიის გადაადგილების თვალსაზრისით და ამ ფუნქციების შესაბამისად მართვა და ხელმძღვანელობა, ერთი სიტყვით, საკუთარი შეიარაღებული ძალების მოძრაობისა და განაწილების განკარგვა“¹.

ისტორიულად ჩვენამდე მოაღწია ლოგისტიკის ორმა ძირითადმა განმარტებამ. პირველი მათგანი დაკავშირებულია ლოგისტიკის სამხედრო სფეროში გამოყენებასთან. ამ შემთხვევაში ლოგისტიკა განისაზღვრება როგორც არმიების მართვის ხელოვნება, რომელიც მოიცავს ჯარების დისლოკაციის, არმიის სატრანსპორტო მომსახურებასთან და ა. შ. დაკავშირებულ დაგეგმვის, მართვისა და მომარაგების საკითხთა ფართო წრეს. 1884 წელს ამერიკის სამხედრო-საზღვაო ფლოტის ინსტიტუტმა შემოიღო ცნება „ლოგისტიკა“ ნავიგაციის საჭიროებებისთვის. ფართოდ განვითარდა ლოგისტიკის პრინციპები მეორე მსოფლიო ომის დროს ევროპაში დისლოცირებული ამერიკის არმიის მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფის, აგრეთვე შეიარაღების, სურსათის მიმწოდებლებთან ურთიერთმოქმედების ორგანიზაციის ამოცანების გადასაწყვეტად. პრაქტიკულად გამოყენების პარალელურად ბევრ ქვეყანაში (აშშ და სხვ.) ვითარდება სამხედრო ლოგისტიკის თეორია, რომელიც განსაზღვრავს ლოგისტიკას როგორც მეცნიერებას ჯარების გადაადგილებისა და მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების დაგეგმვისა და მართვის შესახებ. ტერმინი „ლოგისტიკის“ მეორე

1 Смехов А. А. Основы транспортной логистики. М., 1995, с. 197.

განმარტება გამოიყენებოდა მათემატიკური ლოგიკის მნიშვნელობით. ტერმინის ეს შინაარსი განმტკიცდა ფილოსოფიის კონგრესზე ყენევაში 1904 წელს.

ლოგისტიკა როგორც მეცნიერება და როგორც ხელოვნება (პრაქტიკა) სამოქალაქო სფეროში (საქმიანობაში) იწყებს ჩამოყალიბებას გასული საუკუნის 50-იანი წლების დასაწყისში აშშ-ში. ლოგისტიკის ევოლუცია მჭიდრო კავშირშია საბაზრო ურთიერთობების ისტორიასა და ევოლუციასთან ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში. ამასთან თვით ტერმინი „ლოგისტიკა“ ბიზნესში დამკვიდრდა და ფართო გამოყენება ჰპოვა მსოფლიოში გასული საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს. შემდგომ პერიოდში მიმდინარეობს დისკუსიები დასავლეთის სპეციალისტებს, მეცნიერებს შორის ლოგისტიკის სახელწოდებისა და არსის რაობაზე.

ლოგისტიკაში როგორც მეცნიერულ დისციპლინაში გამოყოფენ: მომარაგების ლოგისტიკას (Logistics of supply), სანარმოო (სამრეწველო) ლოგისტიკას (Production Logistics), გასაღების ლოგისტიკას (Logistics of Distribution), სატრანსპორტო ლოგისტიკას (Traffic Logistics) და სხვ.

ჩვენი აზრით, ლოგისტიკის ყველაზე მისაღები განმარტება, რომელშიც ასახულია მისი განსაზღვრული არსი, მოცემულია ტერმინოლოგიურ ცნობარში: „ლოგისტიკა“ (Logistics) – მეცნიერება ტრანსპორტირების, სასაწყობო და სხვა მატერიალური და არამატერიალური ოპერაციების დაგეგმვის, კონტროლისა და მართვის შესახებ, რომლებიც სრულდება ნედლეულისა და მასალების მწარმოებელ სანარმომდე დაყვანის, ნედლეულის, მასალებისა და ნახევარფაბრიკატების შიგასაქარხნო გადამუშავების, მზა პროდუქციის მომხმარებელამდე დაყვანის პროცესში ამ უკანასკნელის ინტერესებისა და მოთხოვნების შესაბამისად, აგრეთვე შესაბამისი ინფორმაციის გადაცემა, შენახვა და დამუშავება“.¹ ამ განმარტებიდან ჩანს, რომ ლოგისტიკა წარმოადგენს სისტემას, რომელიც მოიცავს ფუნქციურ სფეროებს. ლოგისტიკის სტრუქტურა თავის გამოხატულებას პოულობს ისეთ ფუნქციურ სფეროებში, როგორცაა: საქონლის მარაგი, ტრანსპორტირება, სასაწყობო ოპერაციები და სხვა სფეროები.

¹ Родников А. Н. Логистика: Терминологический словарь. М., 1995, с. 86.

ლოგისტიკურ ფუნქციურ სფეროებში წყდება მთელი რიგი ძირითადი პრობლემები:

- 1) მატერიალური მარაგის დაგეგმვა;
- 2) საქონლის ტრანსპორტირება, რომელიც გულისხმობს ტრანსპორტის სახეების შერჩევას, კლინეტთა მომსახურების გრაფიკის შედგენას;
- 3) სასაწყობო ოპერაციების ორგანიზაცია, რომელშიც შედის საწყობების განლაგება, სასაწყობო გადამუშავება, შეფუთვა და ა. შ.;
- 4) მარაგის მოძრაობის მართვის, მოთხოვნის პროგნოზირების ინფორმაციული უზრუნველყოფა;
- 5) ლოგისტიკის სხვა ფუნქციური სფეროები: კადრები, რომლებიც ემსახურებიან წარმოებას (ბიზნესს).

ამრიგად, ლოგისტიკა ეკონომიკისა და ბიზნესის დიდმნიშვნელოვანი კომპონენტია. ამიტომ მან ფართო გავრცელება ჰპოვა გასული საუკუნის 80-იან წლებში აშშ-სა და სხვა განვითარებულ ქვეყნებში. ლოგისტიკის გამოყენება, ლოგისტიკურ პროცესებში მონაწილეობა სანარმოებს (ფირმებს) აძლევს შესაძლებლობას მიაღწიონ დიდ ეკონომიკურ ეფექტს.

იბადება კითხვა: რა არის ლოგისტიკის გამოყენებიდან მიღებული ეკონომიკური ეფექტის წყარო? ნებისმიერი სანარმოო-გასაღებითი პროცედურა ეკონომიკური საქმიანობის მიზნების განსაზღვრის შემდეგ ითვალისწინებს რიგი ინფორმაციული, ფინანსური და მატერიალური ნაკადის გარდაქმნას და მოძრაობას. ამასთან მატერიალური მარაგის ღირებულება მის მოძრაობისას მომხმარებლისაკენ ყოველთვის იზრდება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, მარაგის მოცულობის შემცირება გზაზე შეკვეთიდან მომხმარებელამდე, აგრეთვე შეკვეთების დაკმაყოფილების დროის შემცირებას შეუძლია არსებითად შეამციროს ამისათვის აუცილებელი ხარჯები. ამრიგად მართვის ტრადიციული მეთოდების დროს არ გამოიყენება საამისო შესაძლებლობები, რომლებიც არსებობენ როგორც სანარმოო სფეროში, ასევე გასაღებისა და გავრცელების სფეროში. ევროპის სამრეწველო ასოციაციის მონაცემებით, ყველა მატერიალური მარაგი გზაზე განაცხადის (შეკვეთის) მიღებიდან მომხმარებელამდე როგორც ერთიანი მთლიანი, ლოგისტიკური მიდგომის გამოყენებით იძლევა შესაძლებლობას შემცირდეს მარ-

აგის მოცულობა 30-70%-ით.¹

მარაგის მოცულობის შემცირება განაპირობებს არსებითი ეკონომიკური ეფექტის მიღებას: 1) იმის შედეგად, რომ მცირდება სანარმოს (ფირმის) საბრუნავი კაპიტალის წილი; 2) მცირდება დაუბრუნებელი დანახარჯები ამ მარაგის შენახვასა და მართვაზე. მცირდება აგრეთვე დანაკარგები საქონლისა და მასალების გაფუჭების ან სხვა მიზეზთა გამო შენახვის დროს. მარაგის მოცულობისა და ეკონომიკური საქმიანობის ციკლის დროის შემცირება იწვევს კაპიტალის ბრუნვადობის ამაღლებას, ზრდის მოგებას და საბოლოოდ განაპირობებს საქონლის თვითღირებულების შემცირებას.

ლოგისტიკურ მართვას შეუძლია უზრუნველყოს არსებითი ეკონომიკური ეფექტი არა მხოლოდ მთელი საფინანსო-სანარმოო პროცესის როგორც ერთიანი მთლიანი პროცესის კონცეფტუალური განხილვის შედეგად, არამედ ამ პროცესის ცალკეული ელემენტების მისთვის დამახასიათებელი მართვის ტექნოლოგიური მეთოდების შედეგად. ეს განსაკუთრებით ცხადი ხდება ტრანსპორტირებისა და სასაწყობო ოპერაციების ორგანიზაციისა და ტექნიკური განხორციელების დროს. ასეთი ოპერაციები წარმოადგენენ თანამედროვე სანარმოო-სამეურნეო და კომერციული საქმიანობის აუცილებელ ატრიბუტს.

საერთო მეთოდოლოგიური პოზიციებიდან ტრანსპორტირების ცალკეული ოპერაციებისა და სტადიებისადმი მიდგომა იძლევა შესაძლებლობას ეფექტიანად გადაწყდეს ისეთი საკითხები, როგორცაა ტრანსპორტის სახისა და სატრანსპორტო საშუალების ტიპის შერჩევა, დატვირთვის რაციონალური განაწილება ტრანსპორტის სხვადასხვა სახეებს შორის, შერეული გადატვირთვებისა (გადატანისა) და მარშრუტების მიზანშეწონილობის განსაზღვრა. ხორციელდება აგრეთვე სატრანსპორტო-სასაწყობო ოპერაციების განსაზღვრა ეკონომიკური საქმიანობის პროცესის სხვადასხვა სტადიაზე, სატრანსპორტო-სასაწყობო, მომარაგების, სანარმოო და გასაღების ოპერაციების დაკავშირება. ამასთან ჩვეულებრივად ხდება ტარის უნიფიცირება, ფართოდ გამოიყენება კონტეინერული გადაზიდვები და სრულდება ტვირთდამუშავების

¹ Гаджинский А. М. Логистика. М., 1999, с. 43.

ოპერაციები. ტვირთის შენახვისა და ტრანსპორტირების ორგანიზაციის ასეთი წესი იძლევა შესაძლებლობას შესრულდეს შემკვეთის მოთხოვნები, უფრო ფართო გაგებით – გარემომცველი ეკონომიკური გარემოს მოთხოვნები და პრაქტიკულად განხორციელდეს მიახლოება სანარმოო პროცესის ორგანიზაციისადმი თანამედროვე მოთხოვნების რეალიზაციისადმი, რომელმაც მიიღო სახელწოდება „ზუსტად დროში“ (იაპონური სისტემა „კანბან“). იდეალში ასეთი ორგანიზაცია ითვალისწინებს, რომ **საჭირო ნაწარმი (საჭირო ხარისხის) საჭირო რაოდენობით მიენოდოს საჭირო დროს საჭირო ადგილას დანახარჯების მინიმალური დონისა და ოპერაციათაშორისო მარაგის არარსებობის პირობებში**. ანალოგიურ მიდგომისას შეიძლება შეთანხმებულად და საერთო სარგებლით გადაწყდეს ისეთი საკითხები, როგორცაა განსაზღვრა იმისა, სად და უკეთ შეიძლება დაფასოვდეს საქონელი (დამამზადებელთან თუ მომხმარებელთან), როგორი ტექნიკური საშუალებებით უნდა იქნეს მიწოდებული მომხმარებელზე და როგორია ამ საქონლის შუალედური შენახვის წესები, მოცულობა და ადგილი, აგრეთვე სხვადასხვა სატრანსპორტო ამოცანების ოპტიმალური გადაწყვეტა.¹

მოკლედ იმის თაობაზე, რით განსხვავდება მარაგის ლოგისტიკური მართვისა და სასაწყობო ოპერაციების და ტრანსპორტირების ამოცანები. **მარაგის ლოგისტიკის** ცნებაში გაიგება მარაგის მოცულობების და მისი მასალაგამტარი ჯაჭვის ყველა რგოლში სწორი განლაგების განსაზღვრა და მართვა. **სასაწყობო ოპერაციების ლოგისტიკაში** მოიაზრება მარაგის შექმნის, კონტროლისა და მართვის პროცედურის რეალიზაციის ტექნიკა, კერძოდ საწყობების ტიპების და მათი პარამეტრების, ავტომატიზაციის ხარისხისა და განლაგების ადგილის განსაზღვრა და შერჩევა, სასაწყობო ოპერაციების ტექნოლოგიური პროცესების დაპროექტება და ა. შ.

დასახელებულ ამოცანებისთვის შესატყვისია საკუთარი, მათთვის დამახასიათებელი მეთოდოლოგია და ამავე დროს ისინი განხილდება ლოგისტიკის მიერ ერთიანი პოზიციიდან.

¹ ნანიტაშვილი მ. საქონელმომძრაობის ძირითადი არხები და შუამავლები ლოგისტიკის სისტემაში. თსუ. სამეცნიერო ნაშრომი, კრებული IV (მარკეტინგის აქტუალური საკითხები). თბ., 2000, გვ. 103.

ლოგისტიკა ორგანულ კავშირშია მარკეტინგთან და მენეჯმენტთან. მარკეტინგის საფუძველზე მენეჯმენტის ძირითადი პრინციპია: **ინარმოოს ის, რაც შეიძლება გაიყიდოს და არა იყიდებოდეს ის, რაც ინარმოება.**

ლოგისტიკური მართვა, ვრცელდება საწარმო-გასაღებიანი საქმიანობის ყველა სტადიაზე, წარმოადგენს უფრო ფართო ცნებას, ვიდრე მატერიალური და არამატერიალური ნაკადის მართვა. ლოგისტიკა იყენებს მარკეტინგის მეთოდებს ბაზრის ანალიზისა და ამოცანების კომპლექსურად გადაწყვეტისათვის. ამოცანებში მოიაზრება: წარმოების პროცესის ორგანიზაცია და მისი წარმართვა; მარაგის, ტრანსპორტირების, სასაწყობო ოპერაციების მართვა; გასაღების ორგანიზაცია; ინფორმაციული და ფინანსური ნაკადის მართვა, რისთვისაც რიგ შემთხვევებში გამოიყენება ლოკალური ადამინისტრაციული მართვის მეთოდები.

INNOVATION AS THE BASIS FOR THE DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

Ashot Matevosyan Varazdat

Armenian State Economic University,

Dean, Accounting and auditing, Doctor of Economics Sciences

Effective development of Russian economy objectively requires fundamental changes in technologies, the principles of building the organizational structures of enterprises, management of all processes going on in enterprises, including in the services sector.

All of this relates to the development and implementation of innovations that are essential to the progressive development of individual enterprise and the economy as a whole. Innovation processes are becoming increasingly important, their main objective is to achieve a competitive advantage and companies better udovltvoreniesprosa consumers in high-quality products and services¹.

To date, it may provide a generally innovation to be widely adopted and used in new economic conditions.

The scope of services in today's economic environment plays a critical role in meeting the needs of society. As the formation of our country post-industrial information society, the role of service will steadily grow as the needs of the population will continue to grow, and their diversity is constantly expanding.

Service industries in the world in today's environment is a powerful and diverse system that includes a variety of spheres of human activity: personal services, financial services, science and nauchnoeobszluzhivanie, physical education and sports, hotels, tourist services, health, education and transport, trade, insurance, consulting services, etc. With the development of science and technology service sector will continue to evolve and include entirely new areas of human activity: for example in recent times

¹ Karnauhova, VK Service activities: training manual / VK Karnaukhova, T. Krakow. - M.: ICC "March", Rostov n / D: Publishing Center "March", 2006, 116 p.

there are many areas related to the Internet¹.

Development of services and increase its effectiveness удовлетворения потребностей society is directly related to innovation.

However, as evidenced by the practice, innovation in services are not well developed, especially in small and medium-sized enterprises. And not just because the companies do not have sufficient funds for their implementation, but also because the employees of business organizations, are generally not interested in using innovation and do not consider them as a continuous chain of technical innovations, economic, social and organizational nature.

Innovation management, and application of new methods of management and organization of small and medium-sized enterprises can bring a significant contribution to the effective and sustainable development of the whole enterprise. As is known, the position of the company, its competitiveness in the market in the future directly depends largely on how successfully today is working on innovation in all spheres of business activity².

The most promising way of intensive development of enterprises is an innovative development.

Entrepreneurship in the direct production of goods and services can focus on the production and placing on the market for traditional or innovative products and services. Практикапредпринимательской activity in any of her: the form includes sebyainnovatsionny process. The above-cited division of the types of entrepreneurial activity based on the belief that the production and placing on the market for traditional products is also using some new methods or techniques associated with the organization of production and technical elements of production or changes in the quality characteristics of produced goods and services. In this case, however, we can talk about the production of traditional products with the introduction of partial innovation. In the case where production is not part of, and is entirely based on innovation, the result of such acts as the

¹ Buchwald, E., A. Vilensky Russian model of interaction between small and large business // Problems of Economics, 2004. № 4 - pp.66-78.

² Kulazhenkova MA The method of municipal development programs of small business development, Preprint. - St. Univ SAC, 2010. - 28 p.

organization of a new (not previously existing) product or service with fundamentally new properties, properties or fields of use.

Innovation is the result of creative business activities, which typically involves many departments of the company and which have an increasing impact, and external factors (government influence, environmental requirements, cooperation with other institutions, etc.). Innovation has its life cycle, beginning with the emergence of new ideas and ending with the introduction and adoption of a new product on the market. In this cycle can be divided into six phases with the typical characteristic of each activities, situations, decisions and results.

Phase, as a rule, follow one another, but does not exclude some cases of parallelism (and thus the intersection) of the individual phases. Thus, estimates and calculations of economic efficiency should be carried out not only in the phase of brainstorming, but also in subsequent phases. In the process of research and development in production and development of new solutions, on the one hand, and the introduction of a product to market, on the other hand, is repeated time and duplication of specific and meaningful tasks.

Phase 1: A Strategy for Enterprise and innovation

Strategic decisions on innovation can and should be taken only in connection with decisions on the overall business strategy and strategic program of production. At the same time, they determine the baseline decisions regarding follow-up process. The strategy allows you to pre-set the bar for innovation in the enterprise aspirations. Crucial for the innovation process are the following strategic decisions:

- selection of the market or market segment;
- approval of the technology;
- selection of products and services that must be made at the plant;
- decide on cooperation in the development, production and marketing;
- establishing the scope and speed of the upgrade process for goods and services.

In this case it is the ideal (theoretical) process. In the practice of entrepreneurship and maybe the opposite, ie innovation can have a decisive influence on the strategic direction of enterprise policy. In small and me-

dium-sized enterprises often happens that the only innovation determines the long development of the whole enterprise.

Phase 2: the search for ideas and their evaluation

In this phase, carried out searches of creative ideas for problem solutions. Here are three ways to search:

- Development of new ideas (generating ideas);
- a critical review and modification of the well-known problem solutions, or solutions of certain options;
- search for already employed general or particular solutions (using the well-known scientific and technical expertise and knowledge, the acquisition of licenses).

When looking for new ideas for small and medium-sized enterprises is particularly recommended increasingly turn to external sources of information, such as data banks, licensed brokers, materials, trade fairs and research centers.

For intra-generating ideas you can use several methods.

In the application of intuitive methods of the central point is the spontaneous generation of creative ideas of people who have above-average intelligence and expertise. As an example, search for new ideas, methods can be called “brainstorming”, competitions, expert surveys.

The main place in the analytical methods occupy a logically structured procedure. This includes a decision tree method, morphological methods, methods of analogies, scenarios, sinectica, as well as heuristic methods.

Found ideas are estimates: first, discarded inappropriate, then tested the most promising at the same time revealing their potential market opportunities. The result of the selection of the best ideas is the proposal to manufacture a new product, which sets out a framework for future activities.

3rd phase: product solutions

In this phase, the company must ensure that the product because of the idea will be developed by a real product that can be included in the strategic program for enterprise and advanced on the market. All this requires extensive planning, which includes:

- setting goals and objectives for the product;
- preparation time schedule of the resources required under this phase;

- production planning for the enterprise as a whole;
- Planning of marketing with the calculation of economic efficiency.

Such a plan contains all the important tasks that are necessary for further analysis in the process of research and development up to the successful implementation of the product on the market. It outlines the points of intersection of marketing and production innovations set the region of contact, program planning and marketing.

4th phase: research and development, technology transfer

In the field of research and development, the following differences: basic research are not directly related to the product, application focused on the future use of the results obtained in the course of development of the main interest is the result of a specific market. With regard to this sector in small and medium-sized enterprises, they have limited it, as a rule, development, research in the strict sense is moving away into the background.

Based on its tseleustanovok these companies can realize the technical implementation of the product through its own development (possibly research) or to resort to cooperation with other companies. In principle, this problem should be solved taking into account the following points:

- a final clarification of the problem and develop a policy decision on a new product or new service;
- structural development of the product up to the prototype;
- design and production preparation for a new product to manufacture and test a prototype, production equipment and zero series.

And in this phase is strongly recommended to resort to external sources of knowledge, such as in the following forms:

- Exchange of scientific and technical information through participation in conferences, exhibitions, publication of articles;
- transfer of knowledge through the adoption of the work of employees with special training, university graduates;
- Joint research with other enterprises;
- acquisition of patents and licenses for use in a special project;
- Cooperation in development.

Ever-growing influence of modern technology on the competitiveness of small and medium-sized enterprises require dedicated use of all avail-

able technology transfer opportunities. Even in its high-technology leaders of today are rarely able to follow all the directions of technological progress and appropriately implement the latest theoretical and practical achievements.

5th phase: the development of production

Product development is considered complete when we can start production, and all the attention focused on the product in the manufacturing phase. The value of this transition phase in the innovation process often underestimated, resulting in an important loss of time and losses for the company. In this phase, it is important that:

- Adaptation of the prototype to the production and technical requirements;
- familiarization of staff involved with the process, methods, and new areas of tasks;
- the launch of machines and equipment to the prescribed limits of power;
- seek new channels of supply.

For innovation management in this phase it is important that as soon as possible the deployment of production, in particular through appropriate training and planning, as well as flexible goals. Reducing the time pre-production market often provides a competitive advantage and allows you to quickly reduce costs and increase profits.

6th stage: introduction to the market

The innovation process is completed the introduction of new products to market. As shown by empirical research, the introduction ends with a failure by about one third of new products, and among introduced only about a third makes a profit above the average, the rest can only cover the costs.

By the introduction of market goods or services means checking with the help of market testing the competitiveness of products, as well as proper use of marketing tools. Phase ends with the successful introduction of fixing the product on the market. As the crucial prerequisites for successful implementation of long-term training should be a market for new products. This can be achieved through appropriate public relations work, advertising, consulting clients, as well as through the use of addi-

tional marketing tools (such as pricing). In this case the correct calculation of important terms, ie correct choice of the entry in the enterprise market with new products.

In large enterprises before the final introduction of new products are tested and the market opportunities in the earliest possible stage of the innovation project. With these tests, you can reduce the risks, but this is due to high costs. Therefore, food, and market testing is conducted by small and medium-sized enterprises only in rare cases. Most often, they rely here on the “theoretical” statements, as well as on the experience and intuition of participants in the innovation process.

Each phase of the innovation process, along with the time requires a fairly large amounts of money. The tasks of the innovation management are to manage the process so that optimal use of resources needed. The table below shows the approximate distribution of the total cost of innovation projects in small and medium-sized enterprises. Studies show that these enterprises greatly underestimated the costs attributable to the last phase - the introduction to the market.

ПРОБЛЕМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЛАТЕЖНОГО БАЛАНСА В РА

Арутюнян Давид Владимирович

к.э.н., старший научный сотрудник

Института экономики им. М.Котаняна НАН РА

Платежный баланс страны дает представление об участии страны в мировом хозяйстве, масштабах, структуре и характере ее внешнеэкономических связей. С бухгалтерской точки зрения платежный баланс всегда находится в равновесии, однако его отдельные разделы могут иметь активное или пассивное сальдо, которые в конечном итоге уравнивают друг друга. Кроме того, опыт свидетельствует о том, что на состояние платежного баланса оказывают положительное или отрицательное воздействие многочисленные факторы, для регулирования которых существуют особые методы и конкретные направления.

Республика Армения, как маленькая страна, не имеющая достаточно емкого национального рынка потребления промышленной продукции, для обеспечения динамического экономического роста должна найти пути выхода на международный рынок посредством развития внешней торговли. Однако, до сих пор развитию международной торговли РА значительно препятствует блокада страны, из-за которой увеличиваются транспортные расходы, что отрицательно сказывается на осуществлении и развитии внешнеторговой деятельности. Следует отметить, что несмотря на нынешнее нестабильное политическое состояние между Арменией и Турцией, Армения имеет достаточно тесные торгово-экономические связи с Турцией, которые могут успешно развиваться, если разрешатся политические разногласия между этими двумя странами.

Платежный баланс страны находится во взаимосвязи с производством. Он формируется под влиянием как процессов, происходящих в воспроизводстве, так и воздействует на него, поскольку влияет на курс валюты, золото-валютные резервы, внешнюю задол-

женность, приоритетные направления развития экономики.

В целом, в платежном балансе страны отражаются:

- структурные диспропорции экономики, определяющие возможности экспорта и потребности импорта товаров, услуг и капитала;
- изменения в соотношении рыночного и государственного регулирования экономики;
- конъюнктурные факторы (степень международной конкуренции;
- изменения валютного курса и др.).

На платежной баланс страны влияет ряд факторов:

- неравномерность экономического и политического развития стран и международная конкуренция;
- циклические колебания экономики;
- рост заграничных государственных расходов ;
- милитаризация экономики и рост военных расходов;
- усиление международной финансовой взаимозависимости;
- изменения в международной торговле;
- влияние валютно-финансовых факторов.

Государственное регулирование платежного баланса можно охарактеризовать как совокупность государственных мероприятий, направленных на формирование основных статей платежного баланса, а также покрытие сложившегося сальдо.

Страны с дефицитом платежного баланса применяют систему мероприятий, направленную на стимулирование экспорта, сдерживание импорта товаров, привлечение иностранного капитала и ограничение вывоза капитала из страны. Из этих мероприятий можно выделить антиинфляционную политику, нацеленную на сокращение внутреннего спроса, которая включает ограничение государственных расходов, замораживание цен и заработной платы.

Важным направлением в антиинфляционной политике является также снижение курса национальной валюты в целях стимулирования экспорта и сдерживания импорта товаров и услуг. Существуют также валютные ограничения, такие как, например, требование обязательной продажи экспортерами валютной выручки в иностранной валюте государству, лицензирование продажи иностранной валюты

импортерам, централизация валютных операций в уполномоченных банках, которые направлены на устранение дефицита платежного баланса путем ограничения экспорта капитала и стимулирования его притока, а также сдерживание импорта товаров. Что касается финансовой и денежно-кредитной политики, то для уменьшения дефицита платежного баланса государство предоставляет экспортерам бюджетные субсидии, повышает импортные пошлины, в целях стимулирования притока капитала освобождает от налога проценты, выплачиваемые иностранными держателями национальных ценных бумаг, а с помощью денежно-кредитной системы регулирует величину денежной массы и процентную ставку.

Примечательно, что при профиците платежного баланса целью регулируемых мероприятий является устранение нежелательного, чрезмерного активного сальдо или его значительное уменьшение. Мероприятия, проводимые государством в финансовой, кредитной и валютной политике, в том числе, девальвация валюты, используются для стимулирования импорта и сдерживания экспорта товаров, увеличения экспорта и ограничения импорта капиталов.

Источником финансирования дефицита платежного баланса могут быть мобилизованные средства промышленно развитых стран на мировом рынке капитала. В целях покрытия дефицита платежного баланса используются также взаимные краткосрочные кредиты центральных банков в национальных валютах по соглашениям «своп». Как правило, для окончательного уравнивания платежного баланса используются официальные валютные резервы страны, в частности, конвертируемые инвалюты и золото. Кроме того, используется также помощь других стран, предоставляемая в форме субсидий и даров.

Положительное сальдо платежного баланса используется страной для погашения внешней задолженности, предоставления кредитов другим странам, увеличения официальных золото-валютных резервов, а также приобретения активов за границей.

Мировой опыт государственного регулирования свидетельствует о том, что трудно одновременно достичь внешнего и внутреннего равновесия экономики страны. Это обусловлено стремлением к пар-

терству стран с дефицитным и профицитным платежным балансом и существующими в них разногласиями.

Для определения степени воздействия экономической политики государства на сальдо счета текущих операций и счета капитала и финансовых инструментов платежного баланса необходимо проанализировать также влияние налогово-бюджетной политики страны, налогово-бюджетной политики зарубежных стран, изменения инвестиционного спроса и политики внешней торговли на реальный курс валюты и платежный баланс.

Наконец, необходимо выявить основные направления развития внешней торговли Республики Армения. Развитие внешней торговли не следует рассматривать как самопроизвольно протекающий процесс, а оно должно регулироваться и направляться так, чтобы стимулировать весь процесс экономического развития РА, и в этой ситуации особенно велика роль государства.

Следует отметить, что несмотря на то, что в 2012 г. ожидается превышение темпов роста экспорта над темпами роста импорта, все же сальдо торгового баланса остается на нежелательном уровне.

¹ То есть, причинами роста темпов экспорта являются не вновь создаваемое предприятие или проделанный какой-то положительный шаг, а благоприятные международные условия. К примеру, только продукция горнодобывающей промышленности обеспечивает более половины всего экспорта РА. Исходя из этого необходимо предпринять меры по улучшению структуры внешней торговли РА, в частности, расширить структуру товаров. В условиях непрерывного увеличения объемов импорта и подобной ограниченной структуры экспорта необходимо содействовать развитию экспортоориентированных предприятий и импортозамещающих производств, что, в частности, зафиксировано в программе деятельности Правительства РА.²

Учитывая тот факт, что платежный баланс РА имеет хронически отрицательное сальдо преимущественно по линии торгового баланса, важное значение имеет принятие различных мер по регулированию торгового баланса. Вновь созданные в Армении предприятия

1 www.cba.am

2 Программа правительства РА, Ереван, 18 июня 2012г.

сталкиваются с серьезными проблемами при конкуренции с продукцией, произведенной иностранными предприятиями с многолетним опытом. В связи этим возникла необходимость в проведении умеренной и временной протекционистской политики, поскольку с течением времени производственные затраты могут снизиться и стать относительно более конкурентными, чему может способствовать также сегодняшняя девальвация драма.

В целях регулирования платежного баланса необходимы как местные, так и иностранные инвестиции. Следует отметить, что в счете движения капитала и финансов очень низок удельный вес портфельных инвестиций, что обусловлено также неразвитостью рынка ценных бумаг Армении. Приток капитала осуществляется в основном в виде прямых иностранных инвестиций (ПИИ). Для повышения эффективности ПИИ необходимо их целенаправленно перераспределять в областях экономической деятельности, имеющих высокий экспортный потенциал, а именно, в легкой, химической, горнорудной, пищевой и сельскохозяйственной обрабатывающей промышленности.

უილიამ პეტტი- «პოლიტიკონომიის კოლუმბი»

ავთანდილ სილაგაძე, ემდ, პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნევერ კორესპოდენტი
კარლო ლურნკაია, ემდ, სტუ სრული პროფესორი
რევაზ შენგელია, ემდ, სტუ პროფესორი
ზურაბ ვაშაკიძე, ემდ, სტუ პროფესორი

ეკონომიკური აზროვნება ეკონომიკაში მიმდინარე ცვლილებებს მომენტალურად ეხმაურება. თუმცა, XVII საუკუნეში მიმდინარე რევოლუციურ ცვლილებებს ასე ნელი დასჭირდა, რომ სრულად გაეცნობიერებინათ ის მოვლენები, რაც საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მოხდა და რომლის მონმენიც თავად იყვნენ.

კაპიტალიზმის განვითარების კვალდაკვალ შეიცვალა ეკონომიკური აზროვნებაც: კვლევის აქცენტმა ვაჭრობიდან წარმოებაზე გადაინაცვლა.

ეკონომიკური აზროვნების ასეთი განვითარება სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვაგვარად გამოვლინდა. ღირებულების პრობლემათა კვლევა ინგლისში, იტალიასა და საფრანგეთში ეკონომიკური მეცნიერების ანალიზის ცენტრში მოექცა.

ცნობილი ინგლისელი მეცნიერი, რომელმაც ნიადაგი მოამზადა კლასიკური სისტემისათვის, იყო უილიამ პეტტი. უილიამ პეტტმა თავისი ეკონომიკური ნაშრომებით უზრუნველყო ეკონომიკური მეცნიერების მწირი მერკანტილური ინტერესებისაგან განთავისუფლება. ეს განასხვავებდა მას XVII საუკუნის სხვა ეკონომისტებისაგან. მისი ეკონომიკური ნაშრომები ასე წლის განმავლობაში ერთ-ერთი საუკეთესო იყო.

განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა პეტტის წვლილი ზოგად ეკონომიკურ აზროვნებაში. ამ მიმართულებით მისი მთავარი ნაშ-

რომები: „ტრაქტატი გადასახადებისა და მოსაკრებლების შესახებ“ (1662 წ.), „სიტყვა ბრძენებს“ (1665 წ.), „ირლანდიის პოლიტიკური ანატომია“ (დაინერა 1672 წ.-ს, დაიბეჭდა 1691 წ.-ს), „ზოგი რამ ფულის შესახებ“ (დაინერა 1682 წ.-ს, დაიბეჭდა 1695 წ.-ს).

უ. პეტტი ითვლება კლასიკური ეკონომიკური დოქტრინის ფუძემდებლად. ასე მაგალითად, მაკლოხი მას შრომითი ღირებულების თეორიის ფუძემდებლად მიიჩნევდა. უ. პეტტიზე, როგორც პოლიტიკური ეკონომიის ფუძემდებელზე, ხაზგასმით მიუთითებდნენ კ. მარქსი ნაშრომებში „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის“, „კაპიტალი“, ფ. ენგელსი „ანტიდიურინგში“. ამასთან, მეცნიერთა ერთი ნაწილის აზრით (მაგ., შუმპეტერი), უ., პეტტი არ არის შრომითი ღირებულების დოქტრინის ფუძემდებელი. ზოგიერთის მიერ იგი მხოლოდ მერკანტილიზმის ერთ-ერთ ნარმომადგენლადაა დასახელებული.

ქართულმა ეკონომიკურმა საზოგადოებამ მშვენიერი საჩუქარი მიიღო. კერძოდ, 2011 წ. დოქტორმა მერაბ მიქელაშვილმა თარგმნა უ. პეტტის ნაშრომი „ტრაქტატი გადასახადებისა და მოსაკრებლების შესახებ“.

აღნიშნული ნაშრომი უ. პეტტის ერთ-ერთი პირველი და უმთავრესი ნაშრომია. ეს ფაქტი მეტად სასიხარულოა, რადგან ქართული ეკონომიკური ლიტერატურა ქართულ ენაზე უცხოელი კლასიკოსების ნაშრომების ნაკლებობას განიცდის. გარდა მარქსისტული ლიტერატურისა, თითქმის არ არის ქართულ ენაზე ნარმოდგენილი კლასიკოსების და XX საუკუნის გამოჩენილი ეკონომისტების ნაშრომები. მ. მიქელაშვილის ეს ინიციატივა მისასალმებელია და, ჩვენი აზრით, ქართულმა სამეცნიერო საზოგადოებამ მეტი ყურადღება უნდა დაუთმოს ამ საქმიანობას.

ჩვენ შევეცდებით მოკლედ შევეხოთ ამ საინტერესო ნაშრომში დასმულ ეკონომიკურ პრობლემებს და, საერთოდ, უ. პეტტის შეხედულებებს, რომლებიც თანამედროვე სინამდვილეში აქტუალურობას არ კარგავს.

სახელმწიფო ფინანსებით უ. პეტტის დაინტერესება შემოსავლის ზრდის ფეოდალური მეთოდების მოძველებამ და ეროვნული დაბეგვრის სისტემათა კვლევაზე აქცენტირებამ განაპირობა. არსებული პრობლემები დღის წესრიგში ღირებულებისა და სიმდიდ-

რის საკითხთა კვლევის აუცილებლობას აყენებდა.

ნარმოდგენილ ნაშრომში სახელმწიფო შემოსავლების წყაროებზე, ხარჯების ფორმებზე პირველად უკვე პირდაპირი მსჯელობა იყო.

უ. პეტტის შეხედულებები სახელმწიფო ფინანსების შესახებ მეტად მნიშვნელოვანია მომავალი განვითარებისათვის. იგი ეთანხმება მათ, ვინც გადასახადების პრობლემათა კვლევის აქტუალურობას აღიარებს, მაგრამ გრძნობს რომ გადასახადების პრინციპები ხშირად არ უნდა იცვლებოდეს. უფრო მეტი, გადასახადების ძალით ამოღება შეუძლებელია. სახელმწიფომ ასეთ გზას ხშირად არ უნდა მიმართოს. მისი შეხედულებით, გონივრულად დახარჯული ფული ვაჭრობასა და მრეწველობის განვითარებას ნაახალისებს და ამის შედეგად ფულადი სახსრები ხალხის ჯიბეებს გაზრდილი რაოდენობით დაუბრუნდება.

პეტტი სახელმწიფო მოხელეებისაგან სახელმწიფო ფულადი სახსრების გონივრულად ხარჯვას მოითხოვდა. იგი კიცხავდა ძვირადღირებული ომების და ჭარბი სახელმწიფო შტატების არსებობას. ამავე დროს, უმუშევართათვის სახელმწიფო სახსრების გამოყოფას მოითხოვდა, ვინაიდან ისინი, როგორც თვითონ ამბობდა, დასაქმების შესაძლებლობას მოკლებულნი იყვნენ.

მზარდი გადასახადების შესახებ პეტტის მოსაზრებებში ჰობზის ფილოსოფიის ზეგავლენა იგრძნობოდა. იგი გულწრფელად აღიარებდა ინდივიდუალურ ინსტერესებს და ყურადღებას საკუთრებაზე ამახვილებდა. მისი აზრით, ხელისუფლებამ უნდა დაიცვას ინდივიდის საკუთრება. სამაგიეროდ, ინდივიდმაც თავისი წვლილი უნდა შეიტანოს ქონების პროპორციულად ხელისუფლების დანახარჯებში.

პეტტის შეხედულებით, გაზრდილი გადასახადი სახელმწიფოს ზედმეტად ხელგაშლილობას უკავშირდება და იგი მოსახლეობის გადახდისუნარიანობის გამო არასამართლიანია. მისი აზრით გადასახადი შემოსავლის პროპორციული უნდა იყოს.

ამ მოსაზრებიდან გამომდინარე, პეტტი ჩაერთო ყველაზე დახლართულ ეკონომიკურ ანალიზში. ტრაქტატში ავტორმა გადასახადების აკრეფის განსხვავებული გზები მოსინჯა.

ამ ნაშრომში უ. პეტტი შეეხო აგრეთვე ფასნარმოქმის პრობ-

ლემას. იგი ამ საკითხზე თავის შეხედულებებს აყალიბებს. განსაკუთრებით შეეხო იგი მინის ფასის პრობლემას. თუმცა ამ საკითხის განხილვისას იგი არ იყო დაზღვეული შეცდომებისგან.

ამასთან, უ. პეტის ნაშრომები წარმოადგენენ ტერმინებისა და კონცეფციების უხვ წყაროს, რომელთა გათვალისწინება ხდებოდა მომდევნო სამი საუკუნის განმავლობაში. „სრული დასაქმება“ და „ყველა სხვა თანაბარ პირობებში“ სწორედ პეტის ტერმინებია: იდეა იმის შესახებ, რომ ეროვნული შემოსავალი ტოლია ეროვნული ხარჯებისა; საზოგადოებრივი სამუშაოები, როგორც უმუშევრობასთან ბრძოლის მეთოდი; მინა და შრომა, როგორც წარმოების პირველადი ფაქტორები; გაზომვის ზოგადი ერთეულის ცნება, რომლის საშუალებითაც შეიძლება მინის და შრომის პროდუქტის კონვერტაცია; მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა, როგორც ეროვნული აყვავების კრიტერიუმი; მსჯელობა იმაზე, რომ გადასახადები ხარჯების პროპორციული უნდა იყოს და არა შემოსავლებისა. ამასთან, ის უნდა იყოს ნეიტრალური სიმდიდრის გადანაწილებასთან მიმართებაში; საგარეო ვაჭრობის სარგებლიანობის შეფასებები სპეციალიზაციისა და შრომის ტერიტორიული დაყოფის ტერმინების გამოყენებით. პეტის იდეები უაღრესად მრავალფეროვანია. ის ახდენდა იდეების გენერირებას, რაც ეკონომიკის ყველა ასპექტს მოიცავდა.

უილიამ პეტის აღნიშნული ნაშრომის თარგმანი ქართულ ენაზე, ჩვენი აზრით, არის კიდევ ერთი დადასტურება იმისა, რომ ქართულ ეკონომიკურ აზრს არ დაუკარგავს ინტერესი XXI საუკუნეში კლასიკური სკოლის მიმართ და ვფიქრობთ, რომ დოქტორი მერაბ მიქელაშვილი გააგრძელებს ამ კუთხით მოღვაწეობას და მას ამ საქმეში ხელს შეუწყობს ქართული საუნივერსიტეტო საზოგადოება.

SUMMARY

Vahan Gevush Baghdasaryan's article is about “Tax Relations In Reform”.

Most domestic and foreign researchers believe in the present tax system while RA does not contribute to stabilization and economic development of the country. Taxpayers - both legal entities and individuals find the tax burden too heavy, and this leads to the lower economic activity, to a weakening of incentives for economic activity, the development of the practice of illegal tax evasion.

While existing high levels of production and living standards, there can be gradually introduced a neutral taxation. The State of the Armenian economy imbalances in the development of regional branches of the economy; Low living standards, a sharp social stratification does not necessitate neutrality (proportionality), and differentiation (progressive) in taxation. The main purpose of the tax reform should be the effectiveness of the tax system, rather than neutrality.

* * *

Maia Giorgobiani, Guram Metekheli's article is “About the Ascertain the Correlation between the Indexes of the Academic Personnel's Salary and the Cost and Value of Teaching Students”. The Authors have discussed how tuition fee can be reduced by 70% compared to objective reality. At that time, many students' social status can be significantly improved.

* * *

The Author-**Lia Dzebisauri** in her article discusses “Problems of Mirror Comparison in Georgian External Trade Statistics”. As the process of globalization deepens, asymmetry in international trade statistics continues to be of great concern to trade statisticians and policy makers alike, despite the fact that international trade in goods - especially manufacturing goods - and services is increasing between countries. In general, as far as trade statistics are concerned, one would expect to see symmetric patterns between countries, that is, the amount that country A exports to

country B should be the same as what country B imports from country A.

The main objective of this paper is to explore the asymmetric trade pattern of international trade in goods between countries using mirror statistics, focusing specifically on Georgia and its main strategic trading partner USA. Note that mirror statistics are defined as a bilateral comparison of two basic measures of a trade flow to consider it as a traditional tool for detecting the causes of asymmetries in statistics.

The reasons for asymmetry in international trade statistics to occur include the different price systems between exports and imports, the different trade systems among countries, and also emerging issues such as re-exports and re-imports. The results in the case of Georgia and its main trading partners show that the asymmetric pattern of international trade among countries varies not just within time periods but also from industry to industry. While it is difficult to find a systematic way to correct asymmetries in international trade statistics among countries, by focusing on a specific country and time period, it is possible to determine the reasons for such asymmetry.

* * *

В статье Этер Такаландэ – **Соблюдение непрерывности наследственности человека социально-экономическая миссия страны-государства** - разъясняется согласно Нового Слова - Вышего астрофизического закона - «Лазаре», целенаправленность самого этого закона к повышению уровня общественного саморазвития человека по двухтысячелетним этапам; - его повышение путем последовательного развития науки и тем самым, уменьшение роли религиозной службы (церквы) и административной функции государства; обосновывается необходимость соблюдения в стране-государстве национальной наследственности человека-отца, осуществляемой лишь на основе института девственности - государственной службы по формированию духовной силы человека (баланс между ответственности и права) к непрерывной защиты и постоянного духовно-материального развития родины-Отчизны; рассматривается Страна в виде природной базы балансирования духовных и материальных потребностей нации, а также – унаследованного в стране, населении из других национальностей; рассматривается Страна-Государ-

ство в виде саморазвивающегося экономического объекта и – в виде политико-экономического субъекта системы организации-управления мировой политической экономики; разъясняется основное (нематериалистическое) направление дальнейшего, двухтысячелетнего развития социально-экономической формации, а к этому - основные акценты по обновлению теории общественной политической экономики, опрделенные согласно «Лазаре».

В статьи, исходя из анализа социальных результатов государственных реформ, проводимых в последние годы в Грузии, атажке, - анализа практики ведения компании по виборам государственной власти, назначенных на 1.10.1012 г., показивается анти-человеческое, т.е. антинациональное направление этих реформ и этой компании; выдвигается обязательство государственной власти страны, обеспечить соответственную объективную (согласно нового слова – «Лазаре») реакцию на ситуацию, создавшуюся на данном этапе времени в Грузии; - реакцию к разрешению, созданного сегодня не только в Грузии, социального, политико-экономического и морального кризиса, а значит, к продолжению жизни на земле на период настаяшего двухтысячелетие (эра водолея).

* * *

В статье Арутюня Давида - **“Проблемы эффективности принципов и методов управления платежным балансом”** отмечены: состояние платежного баланса страны в большой мере обусловлено эффективным использованием традиционных и новых подходов к вопросам макроэкономического регулирования. Одним из уроков мирового финансово-экономического кризиса можно считать то, что серьезным изменениям должны быть подвергнуты свойственные либеральным хозяйствам и заимствованные от них действующие классические подходы и методы финансового регулирования. Становится очевидным, что в мировой экономике уже не могут применяться абсолютно либеральные экономические модели. Каждая страна попытается сформировать собственную модель развития экономики, возможно более гармонизируя конкурентные, либеральные и основанные на государственном содействии эффективные элементы, разрабатывая при этом новые и эффективные подходы к макроэконо-

միակողմանի արժեքներին և արդյունավետությանը. Բացի այդ, արդյունավետության բարձրացումը կարող է իրականացվել միայն ընդհանուր առմամբ արդյունավետության բարձրացման և արդյունավետության բարձրացման միջոցով:

* * *

In the scientific work of **Maia Kapanadze, Merabi Kvantaliani** “Tourism in the epoch of Globalization: Legal-Economic Aspects” are discussed. In the current conditions, development of tourism is one of the fast and guaranteed way to revive-develop Georgian economy. Half million tourists visited our country, that is by 41% more in comparison to the same period of last year data. It is very important the fact that most visitors are Europeans (almost 96%).

According to the information of National Agency of Tourism among the visitors by amount of tourists at the first place are Turks (mainly-Batumi), at the second – Azeris (Bakuriani), at the third – Armenians. The Number of visitors from Russian Federation (Gudauri) is increased by 45%, by 16% from Ukraine and by 127% from Iran.

It is noticed that in this case an additional opportunity of Georgian success derives the environment/situation that this year Georgia is a coordinator of SUAMI tourism sphere.

In establishing any concrete advantages of object, clusters can play a main role.

Forming conception of clusters in tourist region depends significantly on an adequately definition of interests of country's economy.

* * *

В статье **М. Сегури «некоторые аспекты процесса разработки нового товара»** отмечено, что для получения конкурентного преимущества компаниям необходимо создание успешных новых товаров и при этом, разработать свою стратегию. В условиях рыночных отношений этот вопрос становится более актуальным.

В статье автор рассматривает некоторые аспекты от которых зависят создание и планирование новых товаров, также отмечено важ-

ность регулярного процесса. Компания должна регулярно искать наилучшие идеи, оценить их значение и выбрать для своего товара самые эффективные.

В статье отмечено, что успешные новые товары удовлетворяют специфические требования потребителей. Необходимо разработать отличительные свойства, уникальные свойства и преимущества новых продуктов.

Иновации способствуют развитию компаний. Обновлением продуктов и расширением ассортимента компании имеют возможность для получения долгосрочной прибыли и его роста. Работа компаний в направлении совершенствования продуктов и создания успешных новых продуктов требует серьезной подготовки, знаний, персонала и большой поддержки со стороны руководства.

* * *

In the article “The Influence of Humidity of Air Power and the Efficiency of Internal Combustion Engine” of **Otar Djidjavadze, Varlam Ramishvili**, based on experimental data, an analysis of the influence of humidity of air power and efficiency of internal combustion engine is given. It was found that the addition of water makes a significant winnings in the power and cost only to those engines, which are highly heated parts of the combustion chamber. Under certain conditions, combustion water does not only inhibit the reaction by cooling the reaction mixture, but rather it accelerates by acting as a catalyst. The energy released during the combustion there is not always manifested in the form of heat, affecting the heating of the mixture. In some cases, an energy of the electrons passed to other energy levels.

* * *

В статье **Лиана Аиказовна Григоряна «Основные принципы управления инновационным риском в промышленности»** отмечены проведенное исследование теории и методологии риск-менеджмента в промышленности, а также определение содержания инновационного риска позволили уточнить основные принципы управления инновационным риском.

Принцип комплексности предполагает выявление, дальнейший учет

в ходе анализа и управления всех существенных факторов ИР. Причем необходимо выявлять и классифицировать факторы ИР в различных аспектах.

Принцип приемлемости предполагает установление пороговых (предельных) значений тех показателей риска, достижение которых связано с неприемлемым для предприятия развитием событий или уровнем инновационного риска. Данный принцип должен относиться лишь к наиболее существенным для компании показателям. Существенность показателей предполагает весомые потери для компании, сопоставимые со стоимостью собственного капитала.

* * *

В статье **Варлама Рамишвили и Наталиа джиджавадзе** – «Индустрия туризма – сфера инвестиционной деятельности», авторы подчеркивают роль туризма в развитии экономики страны и выделяют две основные тенденции:

Первая тенденция это индустрия туризма и зависящая от нее развитие рынка туристического обслуживания. Перспективными направлениями туристического рынка являются изменение структуры туристического обслуживания и в дальнейшем надо ориентироваться на преимущественном развитии входящего и внутреннего туризма по сравнению с выходным туризмом. Такой подход даст возможность притока в стране иностранной валюты, улучшить баланс туристического импорт-экспорта, а также будет расширять сферу туристического обслуживания что в конечном итоге улучшит благосостояние населения.

Вторая тенденция заключается в увеличении инвестиции в реальном секторе, что характерно для современной экономики нашей страны. Индустрия туризма само по себе является разнообразным комплексом, которую можно рассмотреть как подходящую сферу капиталовложения, для чего необходимо создать в стране благоприятный климат для инвестиции и поиска источников инвестиции.

* * *

В статье **Лиана Григоряна** «Выбор критериев эффективности управления инновационным риском» отмечены: настоящее время в мировой практике разработано множество различных критериев выбо-

SUMMARY

ра эффективных инвестиционных решений в условиях неопределенности. Для обоснования выбора критерия остановимся на критериях, которые разработаны и могут использоваться в промышленных компаниях при выборе инвестиционных альтернатив.

Для оценки степени воздействия факторов риска на прибыль компании служит показатель Earnings-at-Risk (EaR) - одна из ключевых мер корпоративного риска. Earnings-at-Risk - это максимальная величина, на которую может отклониться прибыль от некоторого ожидаемого значения в течение расчетного периода с заданной вероятностью.

Модель на наш взгляд, может использоваться при выборе альтернативных инвестиционных решений лишь в первом грубом приближении, например, если один из вариантов будет значительно предпочтительнее перед остальными вариантами. Это является следствием фактической замены вероятностных распределений чистой текущей стоимости и инвестиционных затрат по проекту простейшими биномиальными распределениями.

* * *

В статье **Нино Григолаиа** - «Психологические аспекты бухгалтерского учета» отмечены: Как известно, бухгалтерский учет является функциональной прикладной конкретно-экономической наукой. В этих науках человеческий фактор играет исключительно важную роль. В приложении к бухгалтерскому учету это означает, в частности, что никакие оценки о достоверности, надежности и достаточности информации, генерируемой в системе учета, не могут быть сделаны без принятия во внимание этого фактора.

Таким образом, процесс производства и потребления информации как необходимый элемент управленческого цикла находится в определенной зависимости от психологических особенностей лиц, участвующих в управлении коммерческой организации. Следовательно, этот процесс имеет психологическое измерение. Его нельзя оценить каким-то отдельным показателем, поскольку абсолютная предсказуемость человеческого поведения недостижима в принципе.

* * *

The article “Improvement of State Procurement Management through Electronic Tenders” of **Murtaz Maghradze, Teimuraz Gognadze** refers to the technology of holding tenders on state procurement in an electronic form, particularly: forming tender order electronically on the basis of data base, created in database management system Access 2007; technology of the advertisement formation, electronically purchasing of materials, services and jobs for the university structural units and their distance transfer to the procurement office; design of a web-page created for uploading information of provider and purchasing institution for on-line tendering. A specific algorithms and software has been elaborated for selecting a winner among tender competitors. It contains instructions for tender participants (committee members, supervisors and interested individuals) within the framework of online authorization, regarding participation in tenders without leaving working place; positive and negative aspects of competition and centralized tenders, held by State Procurement Agency, positive aspects of the system suggested by the authors. The article highlights that the new system of carrying out tenders electronically can be used for tendering by any organization/institution owning any kind of properties.

* * *

В статье **Манана Наниташвили** «Сущность логистики и задачи логистического управления» освещены вопросы сущности и выполняемые логистикой комплексные задачи. Логистика относится к числу наиболее важных наук XXI века. Логистика – наука о планировании, контроле и управлении транспортированием, складированием и другими материальными и нематериальными операциями, совершаемыми в процессе доведения сырья и материалов до производственного предприятия, внутризаводской переработки сырья, материалов и полуфабрикатов, доведения готовой продукции до потребителей в соответствии с интересами и требованиями последнего, а также передачи, хранения и обработки соответствующей информации.

Комплексными задачами логистики являются: организация производственного процесса и его ведения; управление запасами, транспортировки, складирования; организация сбыта; управление и кон-

SUMMARY

троль информационными и финансовыми потоками, для чего в ряде случаев используются методы локально административного управления.

* * *

Ashot Matevosyan Varazdat's article is related to the “Innovation as the basis for the development and improvement of small and medium-sized enterprises”. Analysis of the state of innovation environment in small and medium enterprises, in general shows that small and medium enterprises due to lack of resources cannot be now fully engaged in innovative activities. However, innovation is the development, although not as fast as we would like. This shows the penetration of innovation in the enterprise. Polls have shown that the penetration of innovations such channels are the integration of business forms: leasing, franchising, business incubators, joint ventures with foreign capital.

Only through the active use of the intensive development of innovation is possible in today's business environment. Every effort should be directed to support and promote the development of such basic service industries such as science and scientific services, education, innovation. The development of these service industries is the basis for the formation of a new innovation, improvement of the national economy, without which the development of Armenia is impossible.

* * *

David Vladimir Harutyunyan in his article discusses “ The Problems of Regulation of Balance of Payments in RA”. Overall efficiency of regulating the balance of payments assumes not only careful consideration of mistakes and errors occurred in previous years, but also the positive lessons to be learned from different countries, as well as the most impressive success stories. Even in many developed nations it is extremely hard to achieve a complete balance internally and externally simultaneously. This, in turn, deepens the controversies and opposite trends toward cooperation and disputes between the nations with positive and negative balances of Balance of Payments.

შპს ჟურნალი „ეკონომიკა“
მისამართი: თბილისი – 0171, მ. კოსტავას ქ. 63.
ტელ: 233-50-23, 599 56-90-78.
economics.bpengi.com
E-mail: economica_2008@yahoo.com
E-mail: economica_1918@yahoo.com

ООО журнал «ЭКОНОМИКА»
Адрес Тбилиси - 0171, ул. М. Костава 63
Тел. 233-50-23, 599 56-90-78
economics.bpengi.com
E-mail: economica_2008@yahoo.com
E-mail: economica_1918@yahoo.com

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
ბიზნესის ინჟინერინგის ფაკულტეტი, ეკონომიკისა და ბიზნესის მართვის დეპარტამენტი
გადაეცა ასაწყობად 10.08.2012წ.
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 20.08.2012წ.
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 9,0